МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
“УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ ОСВІТИ”

УІРО
УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ ОСВІТИ

БАЗОВИЙ ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ У РОБОТІ ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Методико-діагностичний посібник

КИЇВ - 2026 ***рік***

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ РОЗВИТКУ ОСВІТИ»

БАЗОВИЙ ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ У РОБОТІ ФАХІВЦІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Розглянуто та схвалено на засіданні Науково-методичної ради
Державної установи
«Український інститут розвитку освіти»
від 31 серпня 2026 року, протокол № 5

Київ
2026

УДК 159.9.072:37.013.42
Б 17

Автор-упорядник: Іван ПУСТОВАЛОВ, кандидат психологічних наук, доцент

Базовий діагностичний інструментарій для використання у роботі фахівців психологічної служби закладів освіти / за заг. ред. ДУ «Український інститут розвитку освіти». Київ : Державна установа «Український інститут розвитку освіти», 2026. 140 с.

Анотація

Посібник містить систематизований базовий психодіагностичний інструментарій, рекомендований для використання у роботі фахівців психологічної служби закладів освіти. У виданні подано методики для дослідження адаптації, пізнавальної, інтелектуальної, емоційно-вольової та особистісної сфер здобувачів освіти на різних рівнях навчання – від дошкільної до старшої школи. Висвітлено специфічні регламенти проведення обстеження, вимоги до дотримання етичних норм і психометричної адаптованості тестів. Практичний посібник адресовано фахівцям психологічної служби закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

Ключові слова: психодіагностика, фахівець психологічної служби, заклади освіти, психологічна готовність, адаптація, емоційна сфера, когнітивний розвиток, ментальне здоров'я.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	**5**
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	**7**
1.1. Методики для дослідження адаптації	**9**
1.2. Методики для дослідження емоційної сфери	**12**
1.3. Методики для дослідження агресивності	**14**
1.4. Методики для дослідження пізнавальної сфери	**16**
1.5. Методики для дослідження інтелектуальної сфери	**22**
1.6. Методики для дослідження готовності к школі	**33**
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	**40**
2.1. Методики для дослідження адаптації першокласників до закладу загальної середньої освіти	**42**
2.2. Методики для дослідження пізнавальної сфери	**45**
2.3. Методики для дослідження соціально–психологічного клімату та міжособистісних стосунків в класі	**48**
2.4. Методики для дослідження рівня розвитку інтелектуальної сфери	**58**
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ	**60**
3.1. Методики для дослідження адаптації п’ятикласників до умов навчання в середній школі	**62**
3.2. Методики для дослідження пізнавальної сфери	**64**
3.3. Методики для дослідження рівня розвитку інтелектуальної сфери	**73**
3.4. Методики для дослідження особистісної сфери	**82**
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ	**113**
4.1. Методики для дослідження професійних здібностей та схильностей здобувачів освіти	**115**
4.2. Методики для дослідження індивідуальних особливостей здобувачів освіти	**121**
РОЗДІЛ 5. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ’Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	**127**
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	**140**

ПЕРЕДМОВА

Ефективність та професійний статус психологічної служби у системі освіти безпосередньо залежать від якості та наукової обґрунтованості її первинної ланки – **психодіагностики**. Психодіагностична діяльність є тим єдиним надійним базисом, на якому вибудовується вся подальша корекційна, розвивальна, профілактична та консультативна робота фахівця психологічної служби закладу освіти. Помилка на етапі діагностики неминуче призводить до хибних кроків у наданні допомоги здобувачам освіти, що в умовах сучасних суспільних викликів є неприпустимим.

Проблематика сучасного психодіагностичного простору

Сьогодні фахівець психологічної служби у закладі освіти працює в ситуації так званого «інформаційного та методичного хаосу». Ринок рясніє тисячами різноманітних тестів, опитувальників та проективних технік. Фахівці, особливо початківці, часто стикаються з внутрішньою тривогою щодо власної кваліфікації. Намагаючись компенсувати брак глибоких теоретичних знань, вони потрапляють у пастку «накопичення методик» – безсистемного та невиправданого застосування величезної кількості інструментів без розуміння психічних механізмів, що стоять за ними.

!!ВАЖЛИВО!! Серйозною проблемою залишається ігнорування базових психометричних вимог – використання невалідизованих «авторських анкет» або неадаптованих перекладів зарубіжних тестів, які втрачають свою вірогідність при переносі в інше соціокультурне середовище.

Саме тому сьогодні вкрай гостро постає потреба в уніфікації психодіагностичного інструментарію в закладах освіти України. Упорядкування та стандартизація методів роботи дозволяють:

- забезпечити єдиний високий стандарт якості надання психологічних послуг незалежно від регіону чи типу закладу освіти;
- гарантувати дотримання етичних норм та вимог конфіденційності (запобігаючи неконтрольованому поширенню стимульного матеріалу та ключів у мережі Інтернет);
- спростити процедуру моніторингу динаміки розвитку дитини при переході між різними рівнями освіти (від дошкілля до старшої школи).

Даний методичний посібник **«Базовий психологічний інструментарій для використання у роботі фахівців психологічної служби закладів освіти»** створений як надійний орієнтир для фахівців у безмежному просторі методик. Його метою є допомогти фахівцю психологічно\ї служби закладу освіти швидко та безпомилково обрати саме той інструмент, який відповідає конкретному запиту, віковим особливостям дитини та регламенту діяльності (циклограмі).

Весь діагностичний інструментарій, увімкнений до цього посібника, відібрано з урахуванням сучасного розуміння молодого покоління та актуальних вимог суспільства. Сьогоднішні діти та підлітки розвиваються у швидкозмінному цифровому середовищі, в

умовах високого інформаційного навантаження та, на жаль, хронічного стресу й травматизації, спричинених воєнними діями в Україні. Суспільство вимагає від психологічної служби не просто оцінки рівня інтелекту чи пам'яті, а насамперед швидкого реагування на запити, пов'язані з ментальним здоров'ям, життєстійкістю (резильєнтністю), подоланням ПТСР, профілактикою булінгу, девіантної поведінки та допомогою у життєвому й професійному самовизначенні.

Критерії відбору базового інструментарію

№	Критерій	Зміст та практичне значення
1	**Наукова доведеність та верифікація**	Усі методики пройшли експертизу у провідних наукових установах (зокрема НАПН України), мають підтверджену валідність та надійність.
2	**Вікова структурованість**	Методики чітко розмежовані відповідно до періодів розвитку (дошкільний вік, початкова школа, основна та старша школа) та специфіки соціальної ситуації розвитку на кожному етапі.
3	**Травма-фокус та ментальне благополуччя**	Окремий блок присвячено експрес-скринінгу психоемоційного стану, виявленню симптомів дистресу, тривожності та депресивних станів, що є життєво необхідним у сучасній практиці з надання своєчасної допомоги здобувачам освіти.
4	**Практичність та економність**	Методики підібрано з урахуванням реального завантаження фахівця психологічної служби у закладах освіти, вони є простими в обробці, не потребують надмірних часових ресурсів і дозволяють своєчасно надати рекомендації педагогам та батькам.

Цей посібник покликаний стати настільною книгою як для досвідчених фахівців психологічної служби та соціальних педагогів, так і для молодих фахівців, які лише розпочинають свій шлях у закладах освіти, забезпечуючи їх перевіреним, дієвим та сучасним професійним «порадником» для захисту ментального здоров'я підростаючого покоління.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дошкільне дитинство – це надзвичайно короткий, але фундаментальний етап психічного розвитку людини, який охоплює період від 3 до 6 (7) років. Саме в цей час закладається базис майбутньої особистості, активно формуються когнітивна та емоційно-вольова сфери, розвивається самосвідомість. Відповідно до сучасних методологічних підходів, психодіагностика в закладах дошкільної освіти (ЗДО) розглядається не просто як вимірювання окремих психічних процесів, а як комплексне вивчення дитини в контексті її сім'ї та освітньо-розвивального середовища.

Ефективність роботи фахівця психологічної служби на цьому етапі безпосередньо залежить від розуміння вікових закономірностей та суворого дотримання етичних і процедурних регламентів.

1. Вікова динаміка та ключові новоутворення

Робота з дітьми дошкільного віку вимагає чіткого розмежування періодів розвитку, кожен з яких має свою специфіку:

Віковий період	Провідна діяльність / Специфіка	Ключові новоутворення
Молодший дошкільний вік (3–4 роки)	Розпочинається одразу після кризи трьох років. Провідна діяльність – предметна у взаємодії з дорослим.	Поява свідомого виявлення свого «Я» та перші спроби самостійності.
Середній дошкільний вік (4–5 років)	Етап активного розвитку соціальних зв'язків. Провідний вид діяльності – рольова гра.	Моделювання людських стосунків через гру.
Старший дошкільний вік (5–6/7 років)	Завершується кризою 6–7 років. Прагнення набути нової соціальної ролі – школяра.	Довільність поведінки, супідрядність мотивів та первинні етичні інстанції.

2. Специфічні регламенти проведення обстеження

Діагностика дитини дошкільного віку кардинально відрізняється від роботи зі школярами. Фахівець психологічної служби повинен неухильно дотримуватися чотирьох основних груп регламентів:

1. Регламентація простору: Діагностика проводиться у спеціально обладнаній кабінетній зоні. У приміщенні не повинно бути медичних інструментів, білих халатів або занадто яскравих плакатів, що відволікають чи лякають дитину. Перед початком роботи обов'язково потрібно ознайомити дитину з кімнатою, дати їй час адаптуватися до нового

оточення.

2. Регламентація емоційного навантаження: Встановлення довірчого контакту є першочерговим. Слід заздалегідь з'ясувати у батьків, як дитину називають удома (звертатися за прізвищем категорично заборонено). Психолог має утримувати єдину просторову позицію з дитиною: очі фахівця повинні бути на рівні очей малюка. Для цього використовують дитячі столи та стільчики, а психолог сідає поруч або збоку, але в жодному разі не навпроти «через стіл», що створює бар'єр домінування дорослого. Пропонується початковий вільний вибір сфери діяльності (гра, малюнок або спілкування).

3. Регламентація інтелектуального навантаження: Важливо забезпечити динамічную зміну видів діяльності за схемою: *спілкування → конструювання → рухова активність → малювання*. Будь-яке діагностичне завдання має починатися з легкого (тренувального) варіанта, щоб дитина відчула успіх і зрозуміла інструкцію. Допомога дорослого під час виконання тестів має бути чітко дозованою та обов'язково фіксуватися в протоколі. Крім того, ключовим методом залишається психолого-педагогічне спостереження за природною поведінкою дитини в групі.

4. Регламентація часу: Обстеження проводиться переважно в першу половину дня, узгоджуючись із загальним режимом ЗДО. Загальна тривалість перебування дитини в кабінеті становить 30–60 хвилин. Проте власне діагностичний процес займає лише половину цього часу, інша половина відводиться на спільні ігри чи відпочинок.

!!ВАЖЛИВО!! Безперервна тривалість тестування не повинна перевищувати 20 хвилин (навіть для старших дошкільників). За перших ознак втоми психолог зобов'язаний переключити дитину на інший вид діяльності.

Приклад розподілу часу під час обстеження:

Спільна гра (5-10 хв.) ➔ Тест №1 (5-10 хв.) ➔ Читання казки (5-10 хв.) ➔ Тест №2 (5-10 хв.) ➔ Спів / малювання (5-10 хв.) ➔ Тест №3 (5-10 хв.) ➔ Завершення та подяка

3. Річний цикл діагностичної роботи в ЗДО

У межах рекомендованого діагностичного мінімуму діяльність фахівця психологічної служби протягом навчального року структурується за такими ключовими етапами:

Місяць	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
Вересень	Молодші та ранні групи	Супровід періоду адаптації новоприбулих дітей. Спостереження за емоційним станом малюків, анкетування батьків та вихователів.

Місяць	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
Листопад	Середні групи	Планова діагностика розвитку пізнавальних процесів (мислення, уваги, пам'яті).
Січень	Старші групи	Комплексне дослідження психологічної готовності до навчання в школі (інтелектуальна, мотиваційна та соціально-психологічна зрілість).
Лютий	Молодші групи	Вивчення особливостей емоційної сфери (виявлення рівнів тривожності, страхів, ознак дезадаптації).

Етичний орієнтир: Будь-яке індивідуальне діагностичне обстеження дитини в ЗДО проводиться виключно за наявності письмової згоди батьків (або осіб, які їх замінюють), що є непорушним правилом сучасної психологічної служби. Отримані результати використовуються не для «наклеювання ярликів», а для побудови індивідуальної траєкторії розвитку дитини та надання вчасних рекомендацій педагогам і батькам.

1.1. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ «ЧИ ГОТОВА ДИТИНА ВІДВІДУВАТИ ДНЗ?» [6]

Ця анкета допоможе вам оцінити психологічну та соціальну готовність малюка до дитячого садка , визначити його сильні сторони та вчасно звернути увагу на навички, які варто розвивати перед початком відвідування ДНЗ.

Оцініть наведені нижче твердження за 3–бальною шкалою (3 – так, повністю; 2 – інколи; 1 – ні).

1. Емоційний стан та настрій

Переважає бадьорий, урівноважений настрій (дитина спокійна, відсутня часта дратівливість чи плаксивість).

Дитина легко розлучається з вами (рідними) на короткий час і не панікує при цьому.

Легко адаптується до нових обставин або несподіваних змін у звичному режимі дня.

2. Режим та самостійність

Сон дитини міцний і спокійний, вдень відпочиває без тривалого заколисування.

Апетит хороший, дитина самостійно тримає ложку, п’є з горнятка.

Має базові навички гігієни: проситься на горщик, вміє мити руки з милом та витирати їх рушником.

Одягається та роздягається самостійно або за мінімальної допомоги дорослого.

3. Соціалізація та спілкування

Дитина має досвід спілкування з іншими дітьми (на дитячому майданчику, в гостях) і позитивно на них реагує.

Спокійно ставиться до незнайомих дорослих, може попросити про допомогу.

Вміє ділитися іграшками та дотримуватися елементарних правил під час гри.

Виконує прохання та слухається дорослих.

4. Фізичне та мовленнєве здоров’я

Не має виражених хронічних захворювань, які потребують спеціального медичного догляду.

Рідко хворіє на простудні захворювання (не частіше ніж 4–5 разів на рік).

Вміє висловлювати свої потреби та бажання словами, розуміє звернену мову.

Оцінка результатів:

Високий рівень (40–45 балів): Дитина повністю готова до адаптації в ДНЗ . Перехід до садочка пройде легко та без зайвих стресів.

Середній рівень (30–39 балів): Малюк готовий, але можливі тимчасові труднощі . Зверніть увагу на пункти, де ви поставили менше ніж 3 бали, та приділіть їм трохи більше уваги вдома.

Низький рівень (менше ніж 30 балів): Варто проконсультуватися з вихователем чи дитячим психологом. Можливо, варто відкласти початок відвідування садка на кілька місяців або починати з відвідування груп короткотривалого перебування.

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ «ЯК ДИТИНА АДАПТУЄТЬСЯ ДО ДИТЯЧОГО САДКА»

(За Г. Андрійченко) **[1]**

Оцініть, будь ласка, наскільки твердження відповідають поведінці вашої дитини, та дайте відповіді (так / ні / важко відповісти).

1. Мою дитину легко розсмішити.
2. Моя дитина часто вередує – частіше ніж один–два рази на тиждень.
3. Моя дитина спокійно лягає спати.
4. Моя дитина добре їсть, вона не вередує під час годування.
5. У моєї дитини є друзі в садочку, які добре до неї ставляться та охоче граються.
6. Моя дитина ділиться своїми іграшками з іншими дітьми.
7. Малюк часто буває засмученим, може плакати без видимих причин.
8. Дитина охоче ділиться з вами враженнями про те, що відбувалося в дитячому садку.
9. Дитина боїться вихователів або уникає спілкування з ними.
10. Під час ігор дитина часто буває агресивною або намагається командувати іншими.
11. Вона легко йде на контакт з дорослими, коли вони звертаються до неї.
12. Ви помічаєте зміни в поведінці дитини (наприклад, погіршення апетиту, проблеми зі сном, часті істерики, зміни настрою).

Як інтерпретувати результати

Сприятлива (легка) адаптація: Велика кількість відповідей «так» на позитивні твердження та «ні» на негативні. Дитина спокійно спить, добре їсть, іде на контакт, швидко заспокоюється.

Складна (важка) адаптація: Якщо переважають відповіді «так» на запитання 2, 7, 9 та 10. Це свідчить про те, що малюк відчуває сильний стрес і потребує індивідуального підходу, допомоги вихователя або консультації фахівця психологічної служби.

«ВИЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДИТИНИ В КОЛЕКТИВІ» [15]

(автори Г. Любіна, Л. Мікулік)

Мета: визначити емоційне благополуччя дитини в групі закладу дошкільної освіти.

Інструкція для дорослого: «Шановні педагоги, батьки, дайте, будь ласка, відповіді («так» або «ні») на запропоновані запитання».

1. Чи впевнена дитина в тому, що щоранку її чекають у групі, її раді бачити?

2. Чи має дитина можливість самостійно, вільно обирати мате ріали, іграшки, посібники?
3. Чи має дитина право на вибір діяльності?
4. Чи має дитина право відмовлятися від колективної діяльності?
5. Чи може дитина обирати свій індивідуальний спосіб дії з мате ріалами, посібниками, іграшками?
6. Чи має дитина право на свій індивідуальний темп роботи?
7. Чи має дитина можливість проявляти активність, у тому числі рухову?
8. Чи відчуває дитина себе членом «сім'ї – групи» і чи може запропонувати щось змінити в інтер'єрі, переставити чи переобладнати?
9. Чи відчуває дитина свою значимість для вас, для всіх дорослих, які працюють в ЗДО?
10. Чи відчуває дитина себе достойною людиною?
11. Чи відчуває себе дитина винною, якщо в неї щось не виходить?
12. Чи відчуває дитина залежність від настрою дорослих?
13. Чи впевнена дитина в тому, що слухняність – це головна гідна особистісна риса в дитячому садку?
14. Чи розуміє дитина, що в присутності «перевіряючих» треба вести себе зразково, «пристойно», не як завжди?
15. Чи розуміє дитина, що не можна задавати «непристойних» запитань вихователеві?

Обробка результатів.

Якщо на більшість запитань 1–10 ви дали відповіді «так», а на запитання 11–15 – відповіді «ні», то дитина в групі дитячого садка відчуває емоційне благополуччя.

Якщо ж ви відповіли «так» на запитання 11–15 і «ні» – на запитання 1–10, то це свідчить про відсутність емоційного благополуччя, наявність емоційних обставин, що травмують психіку дитини

МЕТОДИКА «ДВА БУДИНОЧКИ» [12]

Ціль: виявити ставлення дитини (3,5–6,5 років) до окремо взятих людей з її оточення (до членів сім'ї, вчителів, братів і сестер, друзів та ін.).

Для більш об'єктивного результату бажано, щоб тест проводився кваліфікованим психологом, ну або хоча б не батьками. Обов'язковою умовою є те, що тест проводитися віч на віч (дитина + психолог).

Вам знадобиться аркуш білого паперу, червоний і чорний фломастери.

Процедура проведення: Психолог ненав'язливо розпитує дитину про її дім: «А в якому будинку ти живеш?»

Психолог каже: «Чудово, а давай побудуємо для тебе інший, чудовий і дуже гарний будиночок» і малює на аркуші паперу будиночок червоним фломастером. У процесі малювання потрібно постійно підкреслювати привабливість червоного будиночка.

Психолог пропонує дитині: «Ну, тепер нам потрібно заселити цей прекрасний будиночок. Першим його жителем будеш, звичайно, ти, адже ми його для тебе побудували». Психолог записує поруч з будиночком ім'я дитини. «А хто ще буде жити в цьому будинку? Ти можеш вселити в нього кого хочеш, і тих, хто зараз живе з тобою і тих хто живе в іншому місці. Кого хочеш вселяти?»

Ім'я кожного «нового мешканця» будиночка психолог записує під ім'ям дитини. Можна дуже м'яко поцікавитися, а хто це.

Коли в будиночку з'являться 2–3 новосельці, психолог малює поруч чорний будиночок і каже: «Хтось, напевно, не буде жити з тобою в червоному будиночку, їм теж потрібно десь жити. Давай поселимо їх в будиночок, який буде стояти поруч». Важливе уточнення – чорний будинок ні як не характеризується перед дитиною і не описується! Це просто сусідній будиночок і він не гірший, ніж червоний!

Якщо дитина не заселяє чорний будиночок, психолог її ненав'язливо до цього спонукає: «Ну що ж, будиночок так і буде стояти порожній?»

Коли будиночки вже заселені, допускається запитати про кого–небудь, кого забули (учитель, братик та ін.).

Потім психолог говорить: «Давай подивимося, можливо, хтось із сусіднього будиночка хоче переїхати в червоний будиночок жити. Як ти думаєш хто це?». Стрілочками на аркуші паперу позначається «переїзд».

«А можливо, з червоного будиночка хтось хоче переїхати?» – говорить психолог і знову позначає стрілочками «переїзд».

Розшифровка результатів тесту не символічна. Висновки робляться безпосередньо, в червоному будиночку живуть люди, яким дитина симпатизує, «мешканців чорного будиночка» дитина цурається і психологічно відмежовується. При переселенні «мешканців» з одного будинку в інший потрібно враховувати пояснення дитини або формулювання питання (чиє бажання вплинуло на переселення). Найважливіше значення має те, куди дитина «поселила» батьків, братів і сестер. В якому будиночку перебувають вчитель або вихователь. А також, чи присутні в червоному будиночку однолітки дитини.

1.2. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ

АНКЕТА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ ТА БАТЬКІВ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРОЯВІВ ТРИВОЖНОСТІ У ДИТИНИ (АВТОРИ Г. ЛАВРЕНТЬЄВА, Т. ТИТАРЕНКО) [3]

Мета: визначення загального рівня тривожності дитини. Вік: анкета призначена для спостереження за дітьми 4–7 років. Вихователі або батьки позначають відсутність/наявність ознак тривожності у дитини. Загальна сума балів свідчить про рівень проявів тривожності.

Мета: визначення загального рівня тривожності дитини.

Вік: анкета призначена для спостереження за дітьми 4–7 років.

Інструкція: Позначте ті ситуації, що стосуються поведінки вашої дитини.

Прізвище, ім'я дитини_____ Вік _____Дата_____

Моя дитина…	**Так**	**Ні**
1. Не може довго працювати, не втомлюючись		
2. Їй важко зосередитися на чомусь		
3. Будь–яке завдання викликає зайве занепокоєння		
4. Під час виконання завдань дуже напружена, скута		
5. Ніяковіє частіше за інших		
6. Часто говорить про можливі неприємності		
7. Як правило, червоніє в незнайомій обстановці		
8. Скаржиться, що бачить страшні сни		
9. Руки зазвичай холодні і вологі		

10. Нерідко бувають розлади шлунку		
11. Сильно пітніє, коли хвилюється		
12. Має поганий апетит		
13. Спить неспокійно, засинає важко		
14. Полохлива, багато чого викликає у неї страх		
15. Зазвичай неспокійна, легко засмучується		
16. Часто не може стримати сльози		
17. Погано переносе очікування		
18. Не любить братися за нову справу		
19. Не впевнена в собі, в своїх силах		
20. Боїться стикатися з труднощами		
Усього		

Обробка результатів.
За кожну відповідь «так» нараховується 1 бал.
Інтерпретація отриманих даних
Висока тривожність – 15–20 балів;
Середня тривожність– 7–14 балів;
Низька тривожність – 1–6 балів.

МЕТОДИКА «МІЙ НАСТРІЙ» [10]
(визначеня уміння називати і показувати свій емоційний стан) вік 3–6 років)

Запитання:
1. Покажи, який ти, коли веселий. Назви цей настрій.
2. Покажи, який ти, коли сумний. Назви цей настрій.
3. Покажи, який ти, коли сердитий. Назви цей настрій.
4. Покажи, який ти, коли ображений. Назви цей настрій.
5. Покажи, який ти, коли злий. Назви цей настрій.

Оцінка виставляється в балах (1 бал за правильно показаний настрій та 1 бал за правильно названий настрій).

Результати додаються. Максимальна кількість балів 10.

Висновок про рівень уміння називати свій емоційний стан

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бали – дуже низький

1.3. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ

ПРОЕКТИВНА МЕТОДИКА «КАКТУС»

(Автор методики – Панфілова М. А.) **[7]**

Мета: дослідження емоційно–особистісної сфери дитини, виявлення наявності агресії, її направленості і інтенсивності. Методика призначена для роботи з дітьми старше 3 років.

Процедура. При проведенні діагностики видається аркуш паперу форматом А4, простий олівець, кольорові олівці. Після того, як дитина намалювала малюнок, їй задають питання, відповіді які допоможуть уточнити інтерпретацію.

Інструкція дитині: «На аркуші паперу намалюй кактус – таким, яким ти його собі уявляєш».

Запитання:
1. Цей кактус домашній або дикий?
2. Цей кактус сильно колеться? Його можна помацати?

3. Кактусу подобатися, коли за ним доглядають, поливають, удобрюють?

4. Кактус росте один або з якою–небуть рослиною по сусідству? Якщо зростає з сусідом, то, яка це рослина?

5. Коли кактус підросте, то, як він зміниться (голки, обсяг, відростки)?

Агресивність – наявність голок, особливо їх велика кількість. Сильно стирчать, довгі, близько розташовані один до одного голки відображають високий ступінь агресивності.

Імпульсивність – уривчасті лінії, сильний натиск.

Егоцентризм, прагнення до лідерства – великий малюнок, розташований в центрі листа.

Невпевненість у собі, залежність – маленький малюнок, розташований внизу аркуша.

Демонстративність, відкритість – наявність виступаючих відростків в кактусі, химерність форм.

Скритність, обережність – розташування зигзагів по контуру або всередині кактуса. Наявність западин і вгинань свідчить про скритність, такий малюк говорить куди менше, ніж знає.

Оптимізм – зображення «радісних» кактусів, використання яскравих кольорів у варіанті з кольоровими олівцями.

Тривога – переважання внутрішнього штрихування, переривчасті лінії, використання темних кольорів у варіанті з кольоровими олівцями.

Жіночність – наявність м’яких ліній і форм, прикрас, квітів.

Якщо кактус має опуклості – значить, дитина відкрита і простодушна.

Екстравертірованность – наявність на малюнку інших кактусів або квітів.

Прагнення до домашньої захисту, почуття сімейної спільності – наявність квіткового горщика на малюнку, зображення домашнього кактуса.

Відсутність прагнення до домашньої захисту, почуття самотності – зображення дикоростучого, пустельного кактусу.

Чим яскравіший кактус – тим більш життєрадісним є досліджуваний. Якщо ж він похмурий і в малюнку переважають темні тони – значить, необхідно якщо не бити на сполох, то хоча б дізнатися причину.

Розміщення на аркуші. Малюнок у центрі означає нормальний рівень самооцінки, відсутність незадоволеності своїм становищем і якихось особливих домагань. Чим сильніше малюнок зрушується вгору, тим вища самооцінка, і відповідно, чим нижче малюнок – тим менше впевненості в собі. Зрушення вліво означає – присутність в характері рис інтроверта, вправо – схильність до екстраверсії. Розмір кактуса також має значення, чим крупніший малюнок, тим більш вираженим є прагнення до лідерства, наполягання на своїй думці як єдиній вірній.

Характеристика ліній і сили натиску на олівець. Тут слід зазначити, що чим сильніший натиск на олівець, уривчастість ліній, використання внутрішнього штрихування, тим більше автор малюнку схильний до імпульсивності, тривожності, пригніченості настрою. Більш тонкі лінії, певна «легкість» натиску, вільність ліній в малюнку, присутність елементів, що додають кактусу привабливість, позитив, що викликають симпатію говорять про більш поступливий, м’який характер особистості, почуття гумору, позитивний настрій, відкритість. Наявність зигзагів, різких виступів розглядається як замкнутість, обережність. Необхідно звернути увагу безпосередньо на форму кактуса. Хитромудра, химерна і вітіювата форма говорить про демонстративність.

Домашній або дикоростучий? Подивіться як росте кактус. Якщо він намальований у квітковому горщику, то це інтерпретується як бажання домашнього затишку, прагнення до створення сім'ї, орієнтування на будинок, сімейне вогнище. Відповідно дикий, неокультурений, намальований в пустелі кактус уособлює собою самотність усвідомлено вибрану або вимушену. Якщо кактус «росте» на малюнку «з нізвідки», тобто відсутня навіть найменша основа – значить і в реальності немає опори у вигляді домашнього затишку, людина, можливо, не планує створення сім'ї або має будь–які труднощі, проблеми з близькими людьми і підсвідомо відчуває неприйняття, відторгнення, брак домашньої захищеності.

Наявність голок (один з найважливіших елементів). В реальності кактуси в залежності від видів можуть мати довгі, гострі і рідкісні голки; більш короткі і часті; дуже короткі, які практично не колються. На цьому і будується трактування малюнку. Чим довше, більше за кількістю і гостріші голки, тим вороже, агресивніше в спілкуванні характер автора «кактусу». Але в той же час голки можуть розглядатися як певного роду захист від навколишнього середовища, необхідний для збереження цілісності особистості. Все залежить від того наскільки голкам приділена увага, чи зроблений акцент на них за допомогою штрихування, сильного натиску або інших елементів.

Наявність «діток» на кактусі. Є думка, що «дітки» на кактусі позначають насправді дітей, або вже наявних, або планованих в майбутньому. Найчастіше «дітки» зустрічаються на «одомашнених» кактусах, що вже означає прагнення до створення сім'ї.

Присутність додаткових елементів. Це можуть бути написи, підписи під малюнками, пояснення, а також інші тварини, рослини та ін. Ці додаткові елементи мають важливе значення для характеристики малюнка в цілому, вони дають можливість тлумачити його більш повно і точно.

Звичайно, дані ознаки не можна вважати єдино вірними: на уявлення дитини про кактус можуть вплинути побачені ним раніше малюнки в книжках і телевізійні передачі. У будь–якому випадку, не бійтеся задавати навідні запитання, чому кактус вийшов саме таким, а не яким–небудь іншим. Але, найважливіше – це пам'ятати: якщо з'явилися сумніви і тривоги з приводу психічного стану дитини і на це є якісь підстави, то саме час відвідати кабінет дитячого психолога.

1.4. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ

МЕТОДИКА «ЩО ТУТ ЗАЙВЕ?»[4]

У методиці дітям пропонується серія картинок (мал. 1), на яких представлені різні предмети, у супроводі наступної інструкції:

«На кожній з цих картинок один з чотирьох зображених на ній предметів є зайвим. Уважно подивіться на картинки і визначте, який предмет і чому є він зайвим».

На вирішення завдання відводиться 3 хвилини.

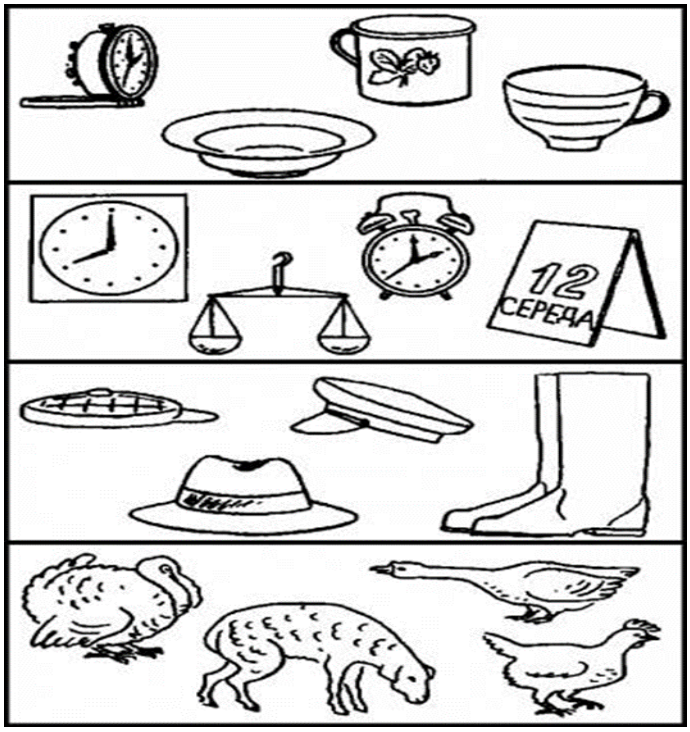

Мал. 1

Оцінка результатів:

10 балів – дитина вирішила поставлене перед нею завдання за час, менший ніж 1 хв., назвавши зайві предмети на всіх картинках і правильно пояснивши, чому вони є зайвими

8–9 балів – дитина правильно вирішила задачу за час від 1 до 1,5 хв.

6–7 балів – дитина впоралася із завданням за час від 1,5 до 2,0 хв.

4–5 балів – дитина вирішила задачу за час від 2,0 до 2,5 хв.

2–3 бали – дитина вирішила задачу за час від 2,5 до 3 хв.

0–1 бал – дитина за 3 хв. не впоралася із завданням

Висновки про рівень розвитку:

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній

2–3 бала – низький

0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ» [12]

Необхідні матеріали. Таблиці з намальованими в певній послідовності та закономірності предметами. Одна з комірок таблиці є порожньою.

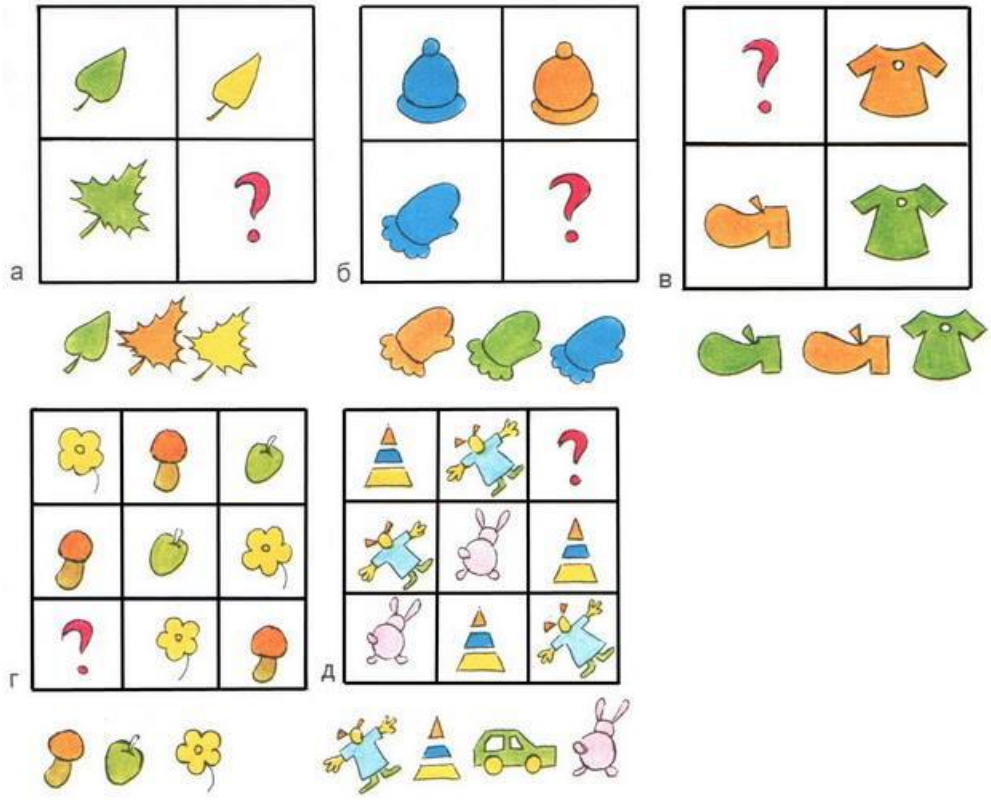

Мета дослідження. Методика спрямована на дослідження таких процесів мислення: аналіз, порівняння, узагальнення, здатність виокремлювати суттєві ознаки та узагальнювати за принципом аналогії, встановлювати особливості перебігу аналітико–синтетичної діяльності при розв'язанні наочно–образних завдань, можливість обґрунтування зробленого вибору, спрямованість в процесі виконання аналогічних задач.

Процедура проведення. Перед дитиною кладуть перший малюнок і показують спосіб виконання завдання. Після того, послідовно викладають решту картинок і ставлять питання: «А що тут має бути намальовано?».

Оцінка результатів. Діти з нормальним рівнем розумового розвитку виявляють інтерес та намагаються встановити спосіб виконання завдання. В залежності від рівня сформованості наочно–образного мислення одні діти в 5 років легко аналізують завдання та встановлюють закономірності. Інша частина дітей може потребувати більшої допомоги. При неправильному розв'язанні та вказівці на це, діти розуміють загальний принцип та користуються ним у подальшому, виявляючи високу спрямованість до навчання.

Діти розумово відсталі не розуміють завдання і в 8–9 років, їх цікавить лише картинка.

Діти із затримкою психічного розвитку в 5 років важко розуміють, що від них хочуть. Вони не можуть самостійно проаналізувати просте наочне завдання, виокремити основні ознаки та провести синтез. Їм необхідна організуюча та роз'яснювальна допомога.

МЕТОДИКА «ПОСЛІДОВНІСТЬ ПОДІЙ» [12]

(А.Н.Бернштейн)

Необхідні матеріали.

Серії сюжетних картинок із зображенням послідовності подій (2 варіанти), які подаються у неправильній послідовності:

1 варіант: картинки з явним смислом сюжету – за деталями зображення можна відновити причинно–наслідкові та часові відношення;

2 варіант: картинки з прихованим смислом сюжету – коли вимагається застосувати певні знання про закономірності явищ природи та оточуючої дійсності.

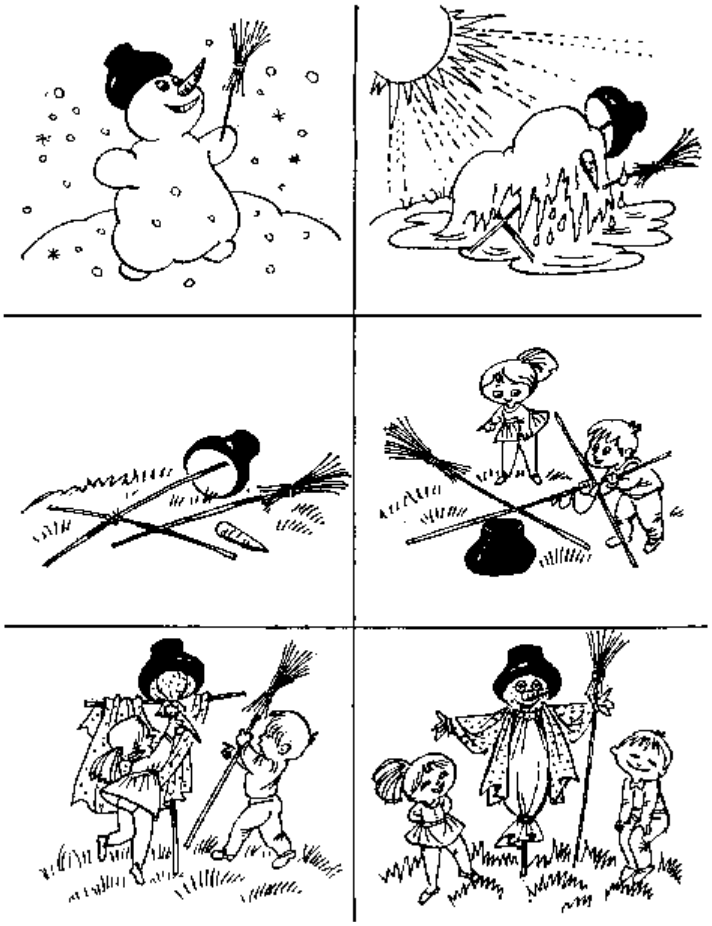

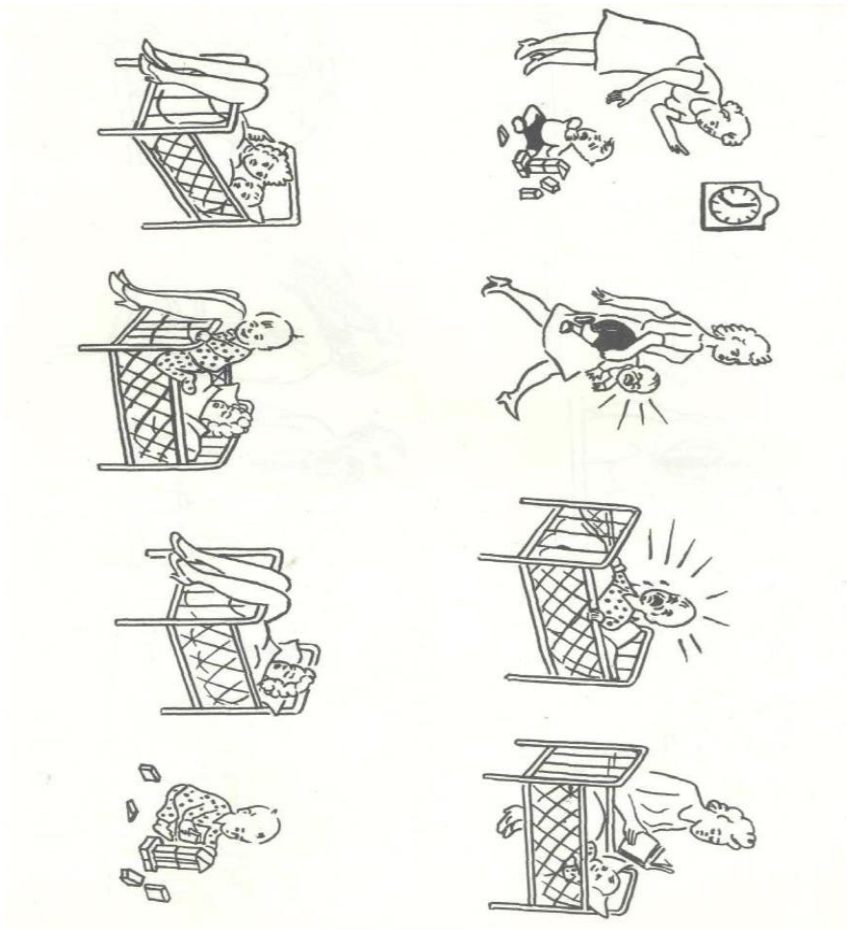

Мета дослідження. Методика спрямована на виявлення розуміння сенсу сюжету, зображеного на картинках. Дозволяє дослідити такі процеси мислення: узагальнення, здатність встановлювати причинно–наслідкові зв'язки, рівень мовленнєвого розвитку, довільної уваги, довільної регуляції діяльності, світогляд дитини.

Процедура проведення. Перед початком дослідження слід переконатись, що дитина розуміє всі деталі, зображені на малюнках. Перед дитиною викладаються картинки, пов'язані з сюжетом. Дитина повинна зрозуміти сюжет, вибудувати правильну послідовність подій та скласти розповідь за картинками.

Інструкція дитині: «Подивись, перед тобою лежать картинки, на яких зображена якась історія. Порядок картинок переплутаний і тобі потрібно здогадатися, як їх потрібно викласти так, щоб ми могли зрозуміти, що тут сталося (що намалював художник). Подумай, переклади картинки, як ти вважаєш за потрібне, а потім придумай розповідь про ту подію, яка відбулася тут».

Після завершення роботи з малюнками психолог фіксує обрану комбінацію (наприклад: 4, 5, 1, 3, 2) і витрачений на розкладання час в протокольних записах. Потім просить дитину прокоментувати розташування карток за змістом. Якщо дитина помиляється, їй задаються допоміжні запитання з метою коригування допущених промахів, при цьому важливо відстежувати її емоційну та інтелектуальну реакцію.

Оцінка результатів:

1. Випадки, коли при неправильно викладеній послідовності дитина придумує логічну версію розповіді. Таке виконання завдання вважається хорошим.

2. Дитина виклала картинки, але не придумала розповідь.

Якщо досліджуваний правильно виклав картинки, але не зміг скласти гарної розповіді, то слід задати декілька запитань, щоб з'ясувати причину. Психодіагностика розвитку особистості в умовах сімейної соціалізації ускладнення. Буває, що дітям не вистачає конкретних знань та словникового запасу, щоб придумати розповідь.

Якщо розповідь складається за допомогою експериментатора, це вважається зоною найближчого розвитку. Для шестирічок це – гарне виконання, для семирічок – середній рівень.

Якщо дитина не придумує розповідь навіть після запитань експериментатора, це вважається незадовільним і для шестирічок також. Особливо слід звернути увагу на особистісні причини мовчання (страх спілкування з незнайомими, страх припуститися помилки, невпевненість у собі).

Висновки про рівень розвитку.

Високий:

– дитина самостійно знайшла послідовність картинок і склала логічну розповідь;

– при неправильно знайденій послідовності малюнків дитина складає логічну версію розповіді.

Середній:

– дитина правильно знайшла послідовність, але не змогла скласти гарної розповіді;

– складання розповіді за допомогою навідних запитань експериментатора.

Низький:

– дитина не змогла знайти послідовність картинок і відмовилась від розповіді;

– за самостійно віднайденою нею послідовності картинок склала нелогічну розповідь;

– складена дитиною послідовність не відповідає розповіді;

– кожна картинка розповідається окремо, сама по собі, не пов'язана з іншими, в результаті не виходить оповідання;

– на кожному малюнку просто перераховуються окремі предмети.

Нееластичність, негнучкість мислення, проблеми з осмисленням і розумовим розвитком, як правило, виявляють себе в тому, що дитина безперешкодно проходить легку серію і не в змозі оцінити більш важку. Проблемою може стати і кількість картинок, яке буває непідйомною для дитини. Тоді буде потрібно скорочення обсягу стимульного матеріалу до мінімального (з 6 до 3). Дослідник може зіткнутися з наполегливим повтором однієї і тієї самої помилки в тому ж місці. Таке «застрягання» сигналізує про серйозні проблеми мозку випробуваного, аж до органічних уражень. Деякі діти свавільно вигадують власні сюжетні лінії, абсолютно не помічаючи змісту запропонованих малюнків, не реагуючи (або реагуючи агресивно) на аргументацію і навідні запитання, критичні заперечення експериментатора, поводяться неадекватно у відповідь на запропоновану допомогу. Таким чином проявляється некритичність мислення – один з можливих симптомів розумової відсталості.

1.5. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ [10]

ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙНЯТТЯ ТА ВІДЧУТТЯ

МЕТОДИКА «ЗНАЙДИ КВАДРАТ»

(для визначення рівня розвитку зорового сприйняття)

Підготовлена картинка із зображенням 20 чотирикутників, серед них 10 квадратів (мал.1).

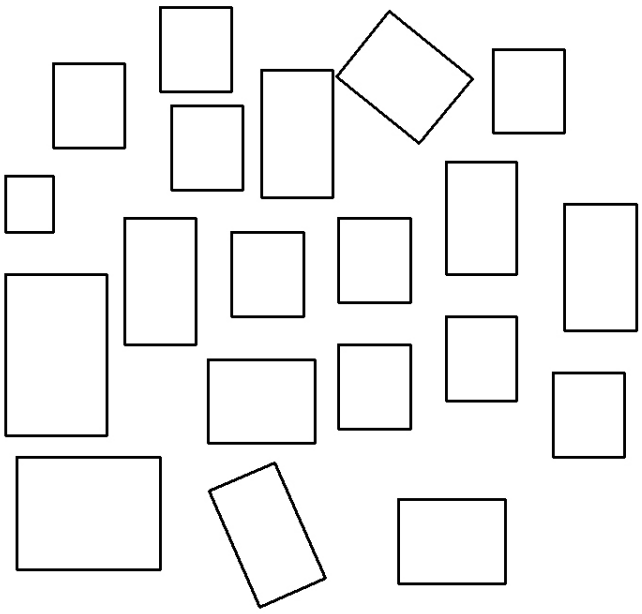

Мал. 1

Інструкція дитині: «Подивись уважно на цей малюнок, знайди і покажи всі однакові фігури (квадрати)».

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильно знайдений і показаний квадрат). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку зорового сприйняття

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній

2–3 бали – низький

0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ВІДГАДАЙ НА ДОТИК»

(для визначення рівня розвитку тактильних відчуттів)

Розкладені на столі предмети виготовлені з різноманітних матеріалів: дерева, металу, тканини, паперу, гуми, пластмаси, скла, фарфору, соломи, каменю.

Інструкція дитині: «Подивись, на столі розкладені предмети, виготовлені з різноманітних матеріалів. Тобі із заплющеними очима потрібно доторкнутися пальцями до цих предметів і відгадати, із чого вони виготовлені».

Оцінювання результатів

Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильну відповідь).
Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку дотикових відчуттів

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній

2–3 бали – низький

0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ВІДГАДАЙ ЗА ЗВУКОМ»

(для визначення рівня розвитку слухових відчуттів)

Розставлено на столі ряд предметів з різноманітних матеріалів: дерева, скла, металу, пластмаси, гуми; підготовлена дерев’яна паличка.

Інструкція дитині: «Подивись, на столі лежать предмети, виготовлені з різноманітних матеріалів. Послухай, як звучать ці предмети, якщо постукати по них дерев’яною паличкою. А зараз я постукаю ще раз, а тобі потрібно із заплющеними очима відгадати, по яких предметах і в якій послідовності стукали».

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильну назву; 1 бал за визначення послідовності звучання предметів). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку слухових відчуттів

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ВИЗНАЧ ФОРМУ КОЖНОЇ ФІГУРИ»
(для визначення рівня розвитку зорових відчуттів)

Перед дитиною лежать малюнки різноманітних фігур: кружечок, квадрат, трикутник, циліндр, прямокутник, ромб, багатокутник, конус, овал, ромб. Підготовлені відповідні фігури.

Інструкція дитині: «На столі лежать малюнки різноманітних фігур. Я буду тобі показувати фігури по черзі, а тобі потрібно назвати фігуру і відшукати таку ж саму серед тих, що знаходяться перед тобою».

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильно виконане завдання). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку зорових відчуттів

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ МИСЛЕННЯ

Спостереження

1. Як дитина ставиться до нової інформації, до нових знань, нових ігор?
2. Як дитина розв’язує проблемні ситуації?
3. Скільки запитань і якого характеру ставить дорослому?
4. Яким чином дитина проявляє активність на заняттях, в ігровій діяльності?
5. чи самостійно розв’язує навчальні завдання?
6. чи виявляє творчість у різних видах діяльності?
7. чи дитина схильна до узагальнення?
8. Як долає труднощі у процесі розумової діяльності?
9. чи виявляє прагнення до порівняння предметів і явищ?
10. Як і коли дитини виявляє кмітливість?

Анкета
(для батьків, вихователів)

1. Прізвище, ім’я дитини.
2. До яких галузей знань, сфер діяльності виявляє інтерес?
3. чи цікавиться логічними завданнями, іграми–головоломками?
4. чи любить виконувати завдання творчого характеру?
5. чи багато запитань ставить упродовж дня? Які з них найтиповіші?
6. чи об’єктивна дитина в оцінюванні своїх вчинків?
7. чи любить експериментувати?

8. Як пояснює свої дії та вчинки?
9. Яким іграм надає перевагу?
10. Які явища в природі найбільше цікавлять дитину?

Бесіда з дитиною

(для психолога)

1. Скільки тобі років?
2. На якій вулиці ти живеш?
3. У якому місті, в якій країні ти живеш?
4. Які інші міста і країни ти знаєш?
5. Як звати твоїх маму і тата?
6. чи є в тебе брати, сестри, як їх звати?
7. Ким працюють твої батьки?
8. Яке твоє улюблене свято і чому?
9. Яка твоя улюблена казка? чим вона тобі подобається?
10. чи любиш ти тварин? Яких ти знаєш тварин?
11. Яких птахів ти знаєш? чим вони схожі?
12. чи схожі між собою птахи та метелики? чим вони відрізняються між собою?

Діагностичні критерії сформованості операцій мислення (порівняння, аналіз, узагальнення, встановлення закономірностей)

1. Проявляє допитливість, інтерес до навколишнього.
2. Вміло визначає зміст, суть завдання, яке необхідно виконати.
3. бачить і усвідомлює тонкі відмінності при порівнянні.
4. Здійснює аналіз завдання.
5. Точно узагальнює завдання у мовленні.
6. Встановлює закономірні зв'язки на належному рівні.
7. Завдання, що потребують аналізу, порівняння, узагальнення і встановлення закономірних зав'язків, виконує без допомоги дорослого.
8. Може перенести засвоєний спосіб діяльності на виконання аналогічного (подібного) завдання.
9. Не потребує додаткового зовнішнього стимулювання.
10. Завдання виконує самостійно, з цікавістю.

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (0, 1 бал) за всіма критеріями. Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень сформованості операцій мислення

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «СКЛАДИ КАРТИНКУ»

(для визначення рівня сформованості аналізу і синтезу)

Підготовлена розрізана картинка: предметне зображення дерева (мал. 1).

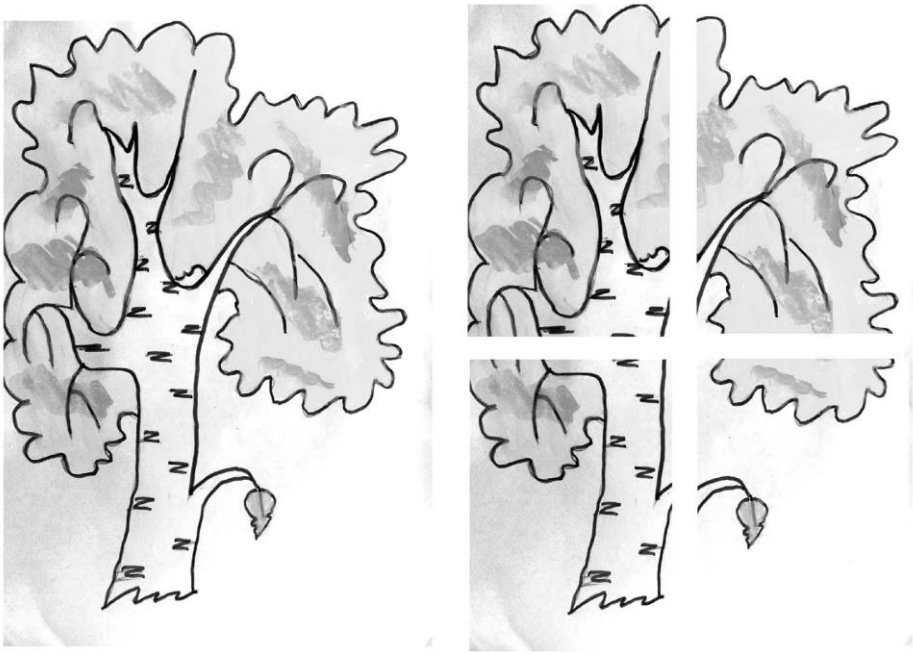

Мал. 1

Інструкція дитині: «Перед тобою на столі лежить розрізана картинка. Тобі потрібно з чотирьох частин скласти дерево, назвати його частини і розповісти про їх функції». Дитині пропонується складене дерево порівняти з малюнком.

Оцінювання результатів. 10 балів – дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції менше ніж за 60 сек.

8–9 балів – дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції за 60 сек.

4–7 балів – дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції за 60–70 сек.

2–3 бали – дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції з допомогою за 70–80 сек.

0–1 бал – дитина правильно склала дерево з частин, розповіла про їх функції з допомогою більше ніж за 80 сек.

Висновки про рівень розвитку

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній

2–3 бали – низький

0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «НАЗВИ ЗАЙВЕ СЛОВО»

(для визначення рівня розвитку словесно–логічного мислення)

Підібрані ряди слів:

1. Картопля, морква, вишня, цибуля.
2. Яблуня, капуста, груша, слива.
3. Дуб, сосна, ялина, бузок.
4. Квітка, лопата, сапа, граблі.

5. Стіл, книга, стілець, шафа.
6. Ложка, миска, чашка, диван.
7. Машина, автобус, пароплав, тролейбус.
8. Годинник, ручка, олівець, фломастер.
9. Кінь, корова, свиня, заєць.
10. Курка, ворона, гуска, качка.

Інструкція дитині: «Я буду називати 4 слова у кожному рядку. Ти уважно слухай і назви зайве слово. Поясни, чому ти так думаєш? Наприклад, я назву такі слова: вовк, лисиця, кішка, ведмідь. Зайве слово «кішка», тому що це назва свійської тварини, а вовк, лисиця, ведмідь – дикі тварини».

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за правильну відповідь). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку словесно–логічного мислення

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І НАЗВИ СЛОВА»

(для визначення рівня розвитку слухової пам'яті)

Підготовлено 10 слів, пов'язаних одне з одним за змістом: дуб, тополя, клен, береза, верба, каштан, сосна, ялина, груша, слива.

Інструкція дитині: «Послухай уважно слова, які я прочитаю. Після того, як я закінчу їх читати, ти назвеш слова, які запам'яталися».

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за кожне правильно відтворене слово, незалежно від їх послідовності). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат –10 балів.

Висновки про рівень розвитку слухової пам'яті

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І НАЗВИ ПРЕДМЕТИ»

(для визначення рівня розвитку зорової пам'яті)

Підібрано 10 предметних картинок, на кожній з яких зображений один знайомий дитині предмет.

Інструкція дитині: «Я покажу тобі картинки, на яких зображені знайомі тобі предмети, але не називатиму їх. Уважно розглянь їх і спробуй запам'ятати якомога більшу

кількість предметів, які на них зображені. А тепер назви предмети (порядок значення не має), які тобі запам'яталися». Кожна картинка демонструється 5–6 сек.

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за кожний правильно названий предмет). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку зорової пам'яті

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І НАЗВИ ПРЕДМЕТИ»

(для визначення рівня розвитку зорової пам'яті)

Підібрано 10 предметних картинок, на кожній з яких зображений один знайомий дитині предмет.

Інструкція дитині: «Я покажу тобі картинки, на яких зображені знайомі тобі предмети, але не називатиму їх. Уважно розглянь їх і спробуй запам'ятати якомога більшу кількість предметів, які на них зображені. А тепер назви предмети (порядок значення не має), які тобі запам'яталися». Кожна картинка демонструється 5–6 сек.

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за кожний правильно названий предмет). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку зорової пам'яті

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І ВІДТВОРИ РУХИ»

(для визначення рівня розвитку рухової пам'яті)

Інструкція дитині: «Я тобі покажу різні рухи. Тобі потрібно їх запам'ятати, а потім відтворити».

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за кожний правильно відтворений рух). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку рухової пам'яті

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І НАЗВИ ПАРИ СЛІВ»

(для визначення рівня розвитку логічної пам'яті)

Підготовлені пари слів, між якими існують логічні зв'язки:

1. Книга – читати
2. Олівець – малювати
3. Ручка – писати
4. Ножиці – різати
5. Машина – їхати

Інструкція дитині: «Зараз я тобі зачитаю пари слів. Уважно слухай і запам'ятовуй їх. А тепер назви пари слів, які тобі запам'яталися».

Інтервал між зачитуванням слів 5 сек.

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (2 бали за кожну правильно названу пару слів). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 10 балів.

Висновки про рівень розвитку логічної пам'яті

10 балів – дуже високий
8 балів – високий
4 бали – середній
2 бали – низький
0 балів – дуже низький

ДОСЛІДЖЕННЯ УВАГИ

МЕТОДИКА «ПРОСТАВ ЗНАЧКИ У ФІГУРКАХ»

(для визначення рівня переключення та розподілу уваги)

На картинці зображено п'ять рядків геометричних фігур і зразок їх заповнення (мал. 1).

Інструкція дитині: «Уважно подивися на цю картинку. На ній зображені геометричні фігурки. Тобі потрібно у кожному трикутнику, багатокутнику, квадратику і кружечку проставити той значок, який ти бачиш на зразку».

Оцінювання результатів.

10 балів – дитина справилася із завданням менше ніж за 60 сек.
8–9 балів – дитина справилася із завданням за 60 сек.
4–7 балів – дитина справилася із завданням за 60–70 сек.
2–3 бали – дитина справилася із завданням з допомогою за 70–80 сек.
0–1 бал – дитина справилася із завданням з допомогою більш ніж за 80 сек.

Висновки про рівень розвитку переключення та розподілу уваги

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

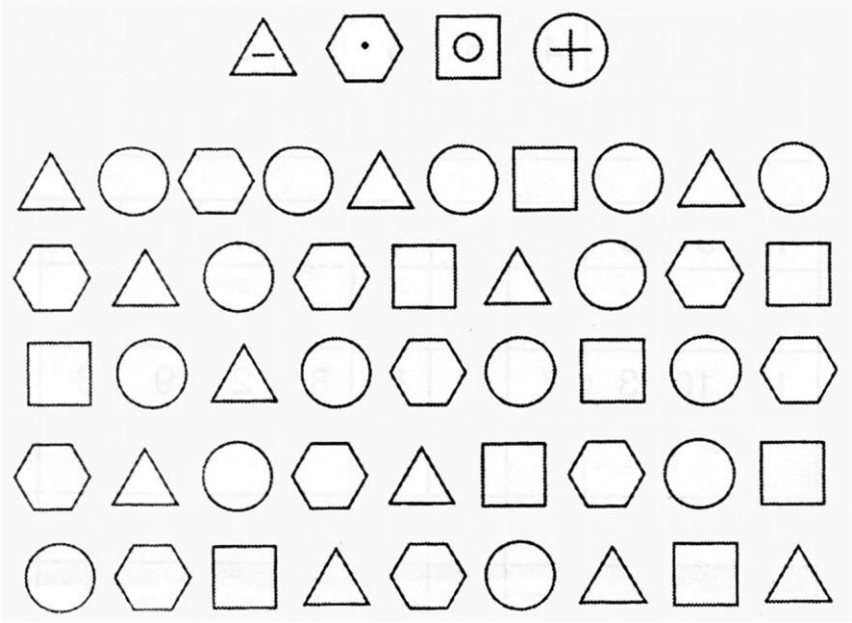

Мал. 1

МЕТОДИКА «НАМАЛЮЙ ТАКІ САМІ ФІГУРИ»

(для визначення стійкості уваги)

На картинці намальовані схематичні зображення бджоли, їжачка і котика, праворуч – заготовки для малюнків дитини (мал. 1), підготовлений фломастер.

Інструкція дитині: «Уважно роздивись зображення на картинці.

Тобі потрібно на заготовках праворуч намалювати такі ж самі зображення». час виконання 5 хв.

Оцінювання результатів.

10 балів – дитина самостійно справилася із завданням.

8–9 балів – дитина самостійно справилася із завданням, допустивши одну помилку.

4–7 балів – дитина справилася із завданням, допустивши 2–3 помилки.

2–3 бали – дитина справилася із завданням, допустивши 4–5 помилок.

0–1 бал – дитина справилася із завданням, допустивши безліч помилок.

Висновки про рівень стійкості уваги

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній

2–3 бали – низький

0–1 бал – дуже низький

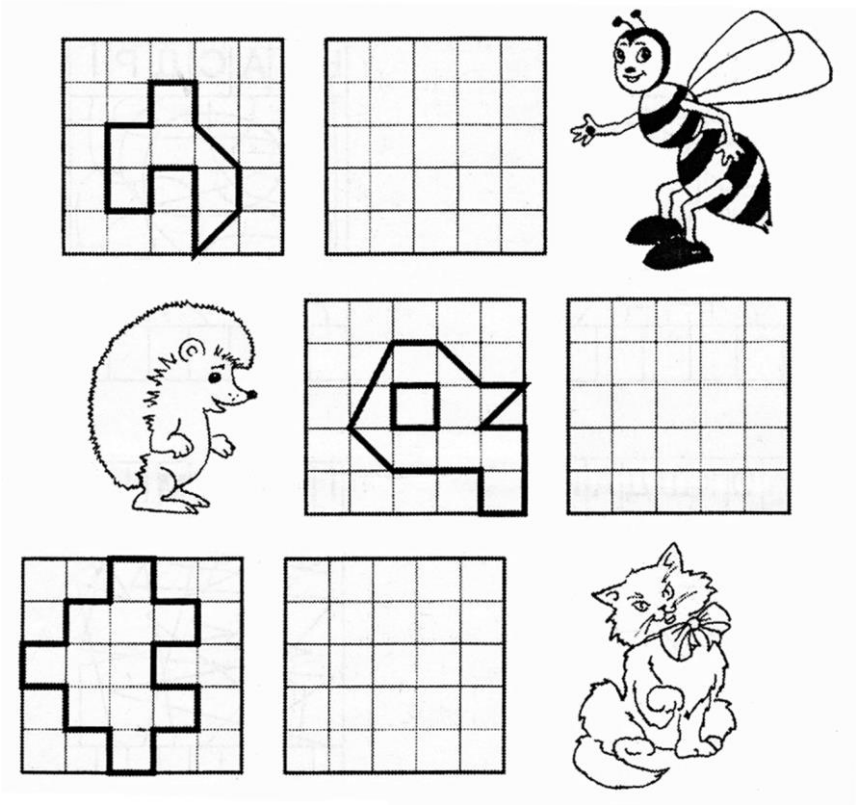

Мал. 1

ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВИ

МЕТОДИКА «НАМАЛЮЙ СВОЇХ ДРУЗІВ»

(для визначення рівня розвитку відтворювальної уяви)

Підготовлений аркуш паперу, різнокольорові олівці.

Інструкція дитині: «Намалюй своїх друзів. Це можуть бути твої друзі вдома, у дитячому садку, у дворі». На виконання завдання відводиться 5 хв.

Оцінювання результатів.

10 балів – дитина намалювала в образах щось незвичне, деталі образів її друзів ретельно підібрані.

8–9 балів – дитина намалювала в образах щось емоційне та кольорове, деталі образів її друзів підібрані добре.

4–7 балів – дитина намалювала звичайні образи своїх друзів, які мають елементи творчої фантазії.

2–3 бали – дитина намалювала прості, схематичні образи своїх друзів.

0–1 бал – дитина намалювала образи своїх друзів лише окремими штрихами.

Висновки про рівень розвитку уяви

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній

2–3 бали – низький

0–1 бал – дуже низький

МЕТОДИКА «КАЗКОВА КРАЇНА»

(для визначення рівня розвитку творчої уяви)

Інструкція дитині: «Намалюй казкову країну для своїх друзів, а потім за малюнком склади розповідь про намальовану і вигадану країну. При виконанні завдання намагайся придумати щось нове, таке, що ніхто із вашої групи не зможе придумати».

Оцінювання результатів

10 балів – дитина намалювала нову, досі невідому казкову країну, у її розповіді творчі уявлення цілісні, естетично оформлені.

8–9 балів – дитина намалювала оригінальну казкову країну, розповідь відзначається незвичністю викладу.

4–7 балів – дитина намалювала цікаву казкову країну, розповідь насичена уявними деталями.

2–3 бали – дитина намалювала звичайну казкову країну, розповідь відзначається простотою викладу.

0–1 бал – дитина намалювала казкову країну дуже схематично, у розповіді просто перераховуються деталі.

Висновки про рівень розвитку творчої уяви

10 балів – дуже високий

8–9 балів – високий

4–7 балів – середній

2–3 бали – низький

0–1 бал – дуже низький

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВЛЕННЯ ТА МОВЛЕННЄВОГО МИСЛЕННЯ

МЕТОДИКА «НАЗВИ ЗНАЙОМІ СЛОВА»

(для визначення рівня словникового запасу)

Підготовлені узагальнювальні поняття: овочі, фрукти, тварини, рослини, професії, геометричні фігури, кольори, дії, ознаки, частини тіла.

Інструкція дитині:

«Назви овочі…».

«Назви фрукти…».

«Назви тварини…».

«Назви рослини…».

«Назви професії…».

«Назви геометричні фігури…».

«Назви кольори…».

«Назви дії…».

«Назви ознаки…».

«Назви частини тіла…».

До кожного узагальнюючого поняття дитина повинна назвати 5 слів.

Оцінювання результатів. Оцінки виставляються в балах (1 бал за кожне правильно назване слово). Результати додаються, визначається загальна кількість балів. Максимальний результат – 50 балів.

Висновки про рівень словникового запасу

50 балів – дуже високий

40–49 балів – високий
20–39 балів – середній
10–19 балів – низький
0–9 балів – дуже низький

МЕТОДИКА «ОПИШИ УЛЮБЛЕНУ ІГРАШКУ»
(для визначення рівня розвитку зв'язного мовлення)

Дитина приносить з дому улюблену іграшку.

Інструкція дитині: «Назви і опиши свою іграшку (м'яка, тверда, з якого матеріалу виготовлена, якого кольору, з яких частин складається, в які ігри ти з нею граєшся, за що ти любиш іграшку, чим вона відрізняється від інших)».

Оцінювання результатів.

10 балів – дитина правильно називає іграшку, послідовно, логічно і чітко описує її відповідно до інструкції менше ніж за 60 сек.

8–9 балів – дитина правильно називає іграшку, самостійно описує її відповідно до інструкції за 60 сек.

4–7 балів – дитина правильно називає іграшку, описує її відповідно до інструкції за 60–70 сек.

2–3 бали – дитина правильно називає іграшку, описує її відповідно до інструкції з допомогою за 70–80 сек.

0–1 бал – дитина правильно називає іграшку, описує її відповідно до інструкції з допомогою більш ніж за 80 сек.

Висновки про рівень розвитку зв'язного мовлення

10 балів – дуже високий
8–9 балів – високий
4–7 балів – середній
2–3 бали – низький
0–1 бал – дуже низький

1.6. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ К ШКОЛІ

МЕТОДИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ Й ПОДІЛУ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ВІДПОВІДНО ДО ЇХНЬОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ (Гільбух Ю.З.)

Методичні вказівки. Обстеження дитини проводять двоє дорослих – експериментатор, який по суті й здійснює перевірку, й асистент, обов'язки якого – фіксувати результати перевірки у спеціальному протоколі, їхні ролі може виконувати педагог, який набирає клас, і психолог. На початку обстеження кожен з них звертається до майбутнього школяра зі словами привітання, прагнучи викликати в нього довіру до себе, спокійний і радісний настрій. Далі, як і батьки дитини, протоколіст розташовується трохи далі від столу експериментатора, щоб не відволікати увагу дитини під час обстеження, але разом з тим мати змогу спостерігати його хід.

Діагностичний комплекс складається з чотирьох основних тестів: 1) фонематичного слуху; 2) словника; 3) копіювання безглуздих складів; 4) коротрочасної пам'яті й умовиводів.

1. Тест фонематичного слуху

Інструкція. Експериментатор пропонує дитині: «Давай пограємо у школу: ти будеш учителем, а я – учнем». Одержавши згоду, продовжує: «Я буду повторювати яке–небудь слово, а якщо зіб'юся, зроблю помилку й ти почуєш інше слово, зразу стукни долонькою по столу, ось так (показує). Цим ти начебто вкажеш мені мою помилку. А далі назвеш те слово, яке було сказане з помилкою. Якщо ж я буду називати тільки те слово, яке ми вибрали, то коли я закінчу, ти скажеш: «Усе правильно». Отже, слухай: «рама, рама, рама, рама, вікно, рама, рама...» Почувши «вікно», дитина стукає по столу ручкою й каже: «Ви сказали «вікно». Переконавшись, що завдання зрозуміле, експериментатор переходить безпосередньо до іспиту. Іспит складається з чотирьох завдань. Перше завдання – ознайомлювально–тренувальне (його результати не враховуються при виставлянні оцінок за виконання даного тесту), інші три завдання – залікові. Рекомендований темп промовляння – 1 слово за 1 секунду.

Набір слів:

Рама, рама, рама, рама, рама, рама, лама, рама, рама, рама. Поріг, поріг, поріг, поліг, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг, поріг. Рампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа, рампа, лампа, рампа.

Коса, коса, коса, коса, коса, коса, коза, коса, коса, коса. Сірка, сірка, сірка, зірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка, сірка. Світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, світ, цвіт, світ. Ситий, ситий, ситий, ситий, шитий, ситий, ситий, ситий, ситий.

Шар, шар, шар, шар, жар, шар, шар, шар, шар, шар, шар, шар. Пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пошити, пожити, пошити. Шашка, шашка, шашка, чашка, шашка, шашка, шашка, шашка, шашка. Шукати, шукати, сукати, шукати, шукати, шукати, шукати, шукати.

Гора, гора, гора, гора, кора, гора, гора, гора, гора, гора. Гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, гірка, зірка, гірка. Голос, голос, голос, голос, голос, колос, голос, голос. Догодити, догодити, догодити, доходити, догодити, догодити.

Якщо при звичайному темпі промовляння (1 слово за 1 секунду) дитина не змогла виявити «зайве» слово чи припустилася помилки, то через одно–двоє наступних завдань треба вернутися до цього ряду, повторюючи його в трохи повільнішому темпі (1 слово за 1,5 секунди).

Процедура оцінювання. Система оцінювання в даному тесті відрізняється одною суттєвою особливістю: з одного боку, вища оцінка виставляється лише при бездоганному виконанні всіх чотирьох завдань. З іншого боку, не має значення, в якій кількості завдань дитина припустилася помилки – в одному чи в чотирьох. При наявності помилок оцінка за виконання тесту виставляється по тому завданню, яке виконане найгіршим чином (помилки, допущені в кількох завданнях, не додаються).

Використовується чотирибальна шкала оцінок:

0 балів – якщо хоча б в одному завданні серії дитина не змогла помітити «зайве» слово, незважаючи на повторне, уповільнене пред'явлення ряду слів;

1 бал – дитина помітила «зайве» слово лише при повторенні ряду в уповільненому темпі;

2 бали – помітила слово при звичайному темпі, але відразу не вдарила долонею по столу – «зайве» слово назвала тільки після прослуховування всього ряду;

3 бали – в усіх завданнях з першого пред'явлення вчасно вдарила долонею й правильно назвала «зайве» слово.

Така шкала застосовується до дітей шестирічного й семирічного віку, оскільки доведено, що вік мало впливає на розвиток цієї здібності. її рівень визначається за такими єдиними критеріями:

Таблиця оцінки рівня розвитку фонематичного слуху

Кількість одержаних балів	Рівень розвитку фонематичного слуху
0	Низький
1–2	Середній
3	Високий

2. Тест копіювання безглуздих складів

Тест містить 10 зразків написання безглуздих складів, в яких вміщено всі графічні елементи, необхідні для прогнозування успішності оволодіння навичкою письма у шкільному віці.

1. Вел зу бот
2. Ко рат вен
3. Са пре веж
4. Пул ке баш
5. Кот взо ли
6. Бру то шас
7. Тор же мур
8. Лу кеб шан
9. Су боз кин
10. Гор ну маж

Інструкція. Один набір складів із наведених десяти, написаний каліграфічним почерком, пред'являється дитині на спеціальній карточці зі словами: «Подивись, тут щось написано. Виявляється, у нас в гостях був інопланетянин і залишив тобі записку. Ти поки що писати не вмієш, але спробуй це перемалювати. Гарненько придивись, як тут написано, й напиши так само, ось на цьому аркуші. Намагайся малювати так само, як і тут. І, по змозі, швидко».

Час виконання завдання не обмежується. Однак необхідно звернути увагу на випадки, коли дитина виявляє особливу повільність, яка свідчить про її приналежність до флегматичного типу темпераменту. Якщо дитина відмовляється перемальовувати літери, оскільки не вміє писати, то в такому випадку їй пропонують перемалювати спочатку будиночок, потім простий геометричний візерунок – квадратики, кубики, ромбики – і лише потім, після неодноразового схвалення виконаних дій і заохочення, знову пропонують перемалювати літерові склади. Оцінювати треба лише останнє завдання.

Шкала оцінок

1 бал – каракулі, можна впізнати щонайбільше дві літери.

2 бали – є схожість із зразком, але розпізнається не більше трьох літер.

3 бали – прочитуються принаймні чотири літери.

4 бали – можна прочитати всі літери, але відмінність із зразком у пропорціях і нахилі складів.

5 балів – кожну літеру написано чітко, вся фраза має нахил не більше як на 30°.

Ця шкала також застосовується до дітей як шестирічного, так і семирічного віку, оскільки доведено, що вік мало впливає на розвиток цієї здібності. її рівень визначається за такими єдиними критеріями:

Таблиця оцінки рівня розвитку саморегуляції за результатами тесту копіювання безглуздих слів

Кількість одержаних балів	Рівень розвитку саморегуляції
0	Низький
2–3	Середній
4–5	Високий

3. Тест словника

Інструкція. Приступаючи до перевірки словникового запасу дитини, необхідно вибрати один із восьми варіантів набору із десяти слів, наведених далі, які розташовані в порядку переходу від конкретних до все абстрактніших понять, і звернутися до дитини з такими словами: «Уяви собі, що ти зустрівся (зустрілася) з іноземцем, людиною з іншої країни, яка погано розуміє українську мову. І ось вона попросила тебе пояснити, що означає слово «велосипед «. Як ти будеш відповідати?» Дитина дає відповідь у вербальній формі, але, якщо вона не може цього зробити, то її просять показати предмет, вказати значення слова за допомогою жестів, рухів або намалювати те, що вона розуміє під цим поняттям. Так виникає можливість зробити висновок як про її пасивний (знання значень окремих слів), так і про активний (вживання слів в активному мовленні) словник. По ходу тестування проводиться відслідковування темпу відповідей дитини, її мовлення взагалі – чи не є воно уповільненим?

Набір слів:

1. Велосипед, цвях, лист, парасолька, хутро, герой, качатися, з’єднувати, кусати, гострий.
2. Літак, молоток, книжка, плащ, пір’я, друг, плигати, розділяти, бити, тупий.
3. Автомобіль, віник, блокнот, чоботи, луска, боягуз, бігти, зв’язувати, щипати, колючий.
4. Автобус, лопата, альбом, капелюх, пух, ябеда, вертітися, розв’язувати, чесати, м’який.
5. Мотоцикл, щітка, зошит, черевики, шкура, ворог, спотикатися, збирати, погладжувати, шершавий.
6. Пароплав, граблі, посилка, пальто, волосся, нероба, їхати, розрізати, розкидати, твердий.
7. Човен, ганчірка, ручка, рукавиця, шкіра, ледар, повзти, приліпити, жувати, липкий.
8. Самокат, викрутка, журнал, хустка, кігті, умілець, кружляти, відриватися, відкривати, складати, мокрий.

Шкала оцінок.

0 балів – відсутність розуміння слова, дитина говорить, що не знає значення слова або неправильно пояснює його зміст, наприклад, «Хутро – його кладуть у подушку й сплять на ній».

1 бал – розуміє значення слова, але своє розуміння може виразити лише за допомогою малювання чи жестів.

1,5 бали – дитина словесно описує предмет, найчастіше з боку його складових елементів і функціонального призначення, наприклад, «Велосипед: на ньому катаються; у нього два колеса, а буває і більше: два великих і одне маленьке». Або: «Це, щоб на ньому кататися». «Парасолька – щоб ховатися від дощу».

2 бали – дитина дає означення, яке наближається до наукового (тобто таке, в якому є вказівка на рід і окремі видові ознаки), наприклад: «Лист – ще папір, на якому можна писати про себе і посилати поштою».

Максимально можлива оцінка за даний тест: 2G0 = 20 балів. Оскільки з віком словник дитини швидко збагачується, то відповіді дітей різного віку доцільно оцінювати по–різному. При цьому корисно керуватися такою таблицею критеріїв:

Критерії рівня розвитку словникового запасу дитини

Вікова група дітей	Рівень словникового розвитку (сума набраних балів)		
	низький	***середній***	***високий***
Діти 6 років	6,5	7–13	13,5–20
Діти 7 років	11,5	12–16	16,5–20

4. Тест короткочасної пам'яті й умовиводів

Інструкція. 1. Випробування починається зверненням до дитини: «Чи ти любиш слухати різні оповідання? (Дитина, як правило, відповідає позитивно.) Я зараз почну маленьке оповідання, а ти старайся добре його запам'ятати, щоб точно повторити. Слово в слово. Нічого не пропускати і не додавати. Згода?» (Дитина зазвичай і на це погоджується.) Отже, жили собі три хлопчики: Миколка, Петрик і Іванко. Миколка нижчий за Петрика, Петрик нижчий за Іванка. Повтори.» Якщо дитина не може повністю і без суттєвих перекручень відтворити ці три фрази, дорослий говорить: «Нічого, не засмучуйся. Зразу це не виходить. Давай спробуємо ще раз. Слухай уважно. Жили собі...»

У протоколі випробування фіксується кількість повторень, які потрібні були дитині для виконання завдання. Цей показник слугує для оцінки її короткочасної смислової пам'яті: чим менше було потрібно робити повторень, тим, відповідно, вищий рівень розвитку. Доцільно використовувати таку критеріальну таблицю:

Оцінка рівня розвитку короткочасної смислової пам'яті

Вікова група дітей	Рівень розвитку короткочасної смислової пам'яті (кількість повторень, які знадобилися дитині)		
	низький	***середній***	***високий***
Діти 6 років	8	4–7	1–3
Діти 7 років	7	3–6	1–2

Інструкція 2. Як тільки дитина дасть повну й правильну відповідь, екзаменатор переходить до перевірки здатності здійснювати нескладні умовиводи. Він каже: «Молодець! Ось тепер ти повторила правильно. А зараз подумай і скажи, хто із хлопчиків найвищий?» Якщо дитина не в змозі дати правильну відповідь, екзаменатор говорить: «Давай подумаємо ще раз, Миколка нижчий за Петрика, Петрик нижчий за Іванка. То хто ж з них найвищий?» (повторюється лише заключна частина оповідання й саме запитання). Після того як дитина дасть правильну відповідь, їй ставиться ще одне запитання: «А хто із хлопчиків найнижчий?»

Для того, щоб уникнути спроби батьків підготувати дитину до одної відповіді, варто різним дітям пропонувати різні варіанти даного тесту, які різняться лише за формою, а саме:

1–й варіант Жили собі три дівчинки: Оля, Ганя й Наталя, Оля молодша за Ганю, Ганя молодша за Наталю. Котра з дівчаток найстарша? А наймолодша?

2–й варіант Жили собі троє поросят: Хрюша, П'ятачок і Бублик. Хрюша гладший за П'ятачка. П'ятачок гладший за Бублика. Котре із поросят найгладше? А котре найхудіше?

3–й варіант У лісі живуть три зайчики: Хвостик, Вухастик і Пухнастик. Хвостик бігає швидше, ніж Вухастик, а Вухастик швидше, ніж Пухнастик. Котрий із зайчиків бігає найповільніше? А найшвидше?

4–й варіант Сиділи біля нірки три мишки: Норушка, Стрекотушка й Квакушка. Норушка менша за Стрекотушку, Стрекотушка менша, ніж Квакушка. Котра із мишок найбільша? А котра найменша?

При визначанні рівня розвитку здібності дитини здійснювати найпростіші умовиводи враховується загальна кількість повторень, яка була потрібна для виконання даного тесту в цілому (починаючи із запам'ятовування). Наприклад, шестирічна дитина вперше правильно відтворила задані фрази після п'ятого повтору експериментатора (це число фіксувалось при оцінюванні короткочасної пам'яті). Потім їй потрібно було ще одне повторення для першого умовиводу, а для другого – не потрібно жодного. Отже, для тесту умовиводів їй потрібно було 6 повторень, що згідно із наведеною нижче таблицею оцінюється як середній рівень.

Оцінка рівня розвитку здібності здійснювати умовиводи.

Вікова група дітей	**Рівень розвитку здібності здійснювати найпростіші умовиводи (кількість повторень, що знадобилися дитині для виконання даного тесту в цілому)**		
	низький	***середній***	***високий***
Діти 6 років	10	4–9	1–3
Діти 7 років	8	3–7	1–2

Визначання розумової активності. Це завдання розв'язується спостереженнями за виконанням дитиною всіх чотирьох описаних тестів. При цьому використовуються такі критерії.

При низькому рівні розумової активності інтерес дитини до перевірки обмежується, в основному, обстановкою, в якій проводиться обстеження. До виконання завдань дитина приступає лише після додаткових спонукань, а під час роботи часто відволікається. При виконанні тесту фонематичного слуху інтерес дитини викликає не виявлення помилок в артикуляційних діях перевіряючого, як це передбачає задум тесту, а можливість цілком зовнішньої реакції – стукати по столу долонею.

На середньому рівні розвитку розумової активності дитина не виявляє особливого інтересу до виконання запропонованих завдань, хоча в роботу включається порівняно охоче. Можливий варіант, коли дитина спочатку виявляє до роботи підвищений інтерес, який, однак, потім дуже швидко гасне. Запитань ставить порівняно небагато, та й ті частіше спрямовані не на сутність завдання, а на які–небудь другорядні моменти: «А хто намалював ці гарні букви?»; «А інопланетянин гарний чи поганий?» Тощо. Власної ініціативи у спілкування з дорослим і у виконання завдання не вносить.

При високому рівні активності дитина проявляє виражений інтерес до тих завдань, які їй пропонуються дорослим. Із задоволенням підтримує з ним розмову, сама ставить запитання. У виконання завдань включається без зволікань, докладає зусиль до подолання труднощів, які виникають. Нерідко намагається продовжити спілкування з дорослим. При виконанні тесту словника охоче включається в ігрову ситуацію, вносячи в неї елементи ініціативи, фантазування, творчості

5. Тест на руховий темп

Цей тест проводиться для дітей, які показують достатньо високі результати тестування по чотирьох попередніх тестах, але при цьому темп їхньої розумової діяльності здається перевіряючим уповільненим. Дитині дається аркуш у клітинку, олівець або ручка. Після того їй пропонується якнайшвидше виставляти крапки в кожній клітинці рядок за рядком. Переконавшись, що дитина зрозуміла завдання, дорослий дає команду починати. Випробування триває 5 хвилин. По закінченні проводиться підрахунок кількості опрацьованих клітин.

При оцінці враховуються такі нормативи: в середньому семирічна дитина опрацьовує приблизно 400 клітинок. Максимальний результат становить близько 560 клітинок, мінімальний – приблизно 225. Якщо результат дитини більший за середній, то її показник за цим тестом високий, якщо ж менший – то низький.

Узагальнюючий аналіз результатів перевірки ступеня готовності дитини до шкільного навчання проводиться через арифметичний підрахунок кількості низьких, середніх і високих результатів за всіма тестами (кінцева формула, наприклад, 2,0,4 свідчить про те, що дитина в ході тестування одержала 2 низькі показники, 0 середніх і 4 високі). Таке поєднання показників дає змогу віднести її до одного з трьох рівнів готовності: рівень недостатньої підготовленості, задовільної готовності й дуже доброї готовності, для чого необхідно знайти отриманий результат у нижченаведеному переліку формул:

Оцінка рівня готовності до навчання досліджуваної дитини

Рівень недостатньої підготовленості	**Рівень задовільної готовності**		**Рівень дуже доброї готовності**
6, 0, 0	3,2,1	1,5,0	0,0,6
5, 1, 0	3,1;2	1,1,4	0,1,5
5, 0, 1	3,0,3	1,2,3	0,2,4
4, 1, 1	2,4,0	1,3,2	
4, 2, 0	2,0,4	1,4,1	
4, 0, 2	2,2,2	0,4,2	
	2,3,1	0,5,1	
	2,1,3	0,6,0	

Віднесення дитини до першого рівня дає змогу передбачати успішність її оволодіння навчальною програмою лише за умов підвищеної індивідуальної уваги з боку педагога, у випадку віднесення дитини до другого рівня можна прогнозувати в цілому успішне навчання дитини на рівні вікових нормативів, а за умов досягнення третього рівня готовності дитині доцільно пропонувати навчання за прискореною, поглибленою або ускладненою програмою.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Початкова ланка освіти є критично важливим, фундаментальним етапом особистісного, інтелектуального та фізичного розвитку дитини. Молодший шкільний вік охоплює період від 6 (7) до 10 (11) років і характеризується глибокими фізіологічними та психічними змінами. Саме в цей час закладаються основи навчальної діяльності, формується ставлення до школи, вчителів та однолітків, що багато в чому визначає подальшу освітню траєкторію дитини та її успішність в основній і старшій школі.

Діяльність фахівця психологічної служби в початковій школі повинна базуватися на глибокому розумінні вікової специфіки та системному моніторингу розвитку кожного учня.

1. Соціальна ситуація розвитку та вікові новоутворення

Перехід від дошкільного дитинства до навчання у школі кардинально змінює спосіб життя дитини:

- **Новий соціальний статус:** Дитина вперше набуває суспільно значущого статусу – *статусу учня*. Вона усвідомлює свої нові права та обов'язки перед суспільством (вчителями, батьками, однокласниками).
- **Нова провідна діяльність:** Провідним видом діяльності стає *учіння (навчальна діяльність)*, яка вимагає високої довільності, зосередженості та прийняття системи зовнішніх вимог.
- **Фізіологічне дозрівання:** Триває активне анатомо-фізіологічне дозрівання організму. Попри зростання врівноваженості нервових процесів, процеси збудження все ще домінують над гальмуванням. Це зумовлює характерні особливості молодших школярів – підвищену емоційність, непосидючість та швидку втомлюваність.

Ключові новоутворення періоду

Сфера розвитку	Зміст новоутворення
У пізнавальній сфері	Формування внутрішнього плану дій, розвиток пізнавальної потреби, довільність усіх психічних процесів (пам'яті, уваги, сприймання).
В особистісній сфері	Виникнення потреби в самоствердженні, становлення рефлексії (здатності аналізувати власні дії та вчинки) та формування усвідомленої самооцінки.

2. Головні завдання психодіагностики на першому етапі навчання

Робота фахівця психологічної служби в початковій школі спрямована на вирішення таких пріоритетних завдань:

Напрям роботи	Зміст завдання
Готовність та адаптація	Своєчасний скринінг готовності першокласників до школи, побудова на його основі індивідуальних траєкторій розвитку та надання допомоги дітям, які зазнають труднощів у перші місяці перебування в закладі освіти.
Сімейний мікроклімат	Визначення особливостей сімейного виховання та впливу найближчого соціального оточення на емоційний стан і навчальну мотивацію дитини.
Здібності та обдарованість	Раннє виявлення здібностей: дослідження творчого потенціалу, креативності та нахилів учнів для їхньої вчасної підтримки й розвитку.
Профілактика девіацій	Рання діагностика передумов дезадаптації, труднощів у спілкуванні з однолітками чи педагогами, запобігання виникненню тривожності та шкільних страхів.

3. Річний цикл діагностичної роботи в початковій школі

Відповідно до рекомендованого діагностичного мінімуму, структура роботи фахівця психологічної служби протягом навчального року в початкових класах має такий вигляд:

Період	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
Вересень – Жовтень	Учні 1-х класів	Діагностика адаптації до освітнього процесу: спостереження за емоційним станом, опитування батьків і вчителів, проективні та стандартизовані методики для дослідження навчальної діяльності та емоційного ставлення до школи.
Листопад	Учні 2–4 класів	Індивідуальна та групова планова діагностика когнітивної сфери (пам'ять, увага, мислення, сприймання) для оцінки динаміки розумового розвитку.
Грудень	Група ризику	Поглиблена повторна діагностика учнів із низьким рівнем адаптації за результатами осіннього моніторингу з метою корекції супроводу.
Січень	Обдаровані діти	Дослідження особистісних

Період	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
		особливостей: виявлення високого інтелектуального та творчого потенціалу (креативності, нестандартного мислення, пізнавальної активності).
Лютий	Учні 4-х класів	Дослідження психологічної готовності до навчання в основній школі: оцінювання новоутворень, мотивації, рівня саморегуляції та взаємин із педагогами.

4. Методологічні вимоги до проведення обстеження

Психодіагностика молодших школярів вимагає суворого дотримання етичних і психометричних стандартів. Будь-яке дослідження має здійснюватися **виключно за письмовою згодою батьків**.

Вимоги до інструментарію та використання результатів:

При виборі інструментарію фахівець психологічної служби повинен використовувати лише **валідизовані, надійні та адаптовані методики**, що містяться у затверджених переліках.

Важливо пам'ятати, що результати тестування *не є статичним «вироком» для дитини* – вони відображають її актуальний стан на момент обстеження і мають використовуватися виключно для проектування розвивальної та корекційної допомоги, стимулювання її особистісного зростання у майбутньому.

2.1. ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ТЕСТ «ДЕРЕВО» [12]

(Д.Лампен, в адаптації Л. Пономаренко)

Необхідні матеріали. Бланк методики (додаток 10), червоний та зелений фломастер (або олівець).

Мета дослідження. Методика може бути використана для оцінки успішності адаптації дитини на початку шкільного навчання та при переході до середньої ланки. Методика дозволяє досить швидко визначити особливості протікання адаптаційного процесу, виявити можливі проблеми дитини. Діти, занурюючись в малювання, із задоволенням виконують запропоновані завдання, легко ототожнюють себе з тим чи іншим чоловічком.

Процедура проведення. Учням пропонуються аркуші (бланки) з готовим зображенням сюжету: дерево і розташовані на ньому і під ним чоловічки. Кожен учень

отримує лист із зображенням дерева і розташованих на ньому чоловічків (але без нумерації фігурок).

Не рекомендується пропонувати учням відразу підписувати на аркуші своє прізвище, оскільки це може вплинути на вибір. (Коли експериментатор бере у дитини лист з виконаним завданням, говорить їй: «Підпиши»).

Інструкція дитині: «Роздивіться це дерево. Ви бачите на ньому і поруч із ним безліч чоловічків. У кожного з них різний настрій, і вони займають різне положення. Візьміть червоний фломастер і розфарбуйте того чоловічка, який нагадує вам себе, схожий на вас, ваш настрій в школі і ваше становище. Можливо, чим вище на дереві знаходиться чоловічок, тим вище його досягнення, тим більше він успішний в школі. Тепер візьміть зелений фломастер і розфарбуйте того чоловічка, яким ви хотіли б бути і на чиєму місці ви хотіли б перебувати».

Трапляється, що деякі діти просять дозволу позначити позиції двох чоловічків. У цьому випадку не слід обмежувати їх вибір, але необхідно зафіксувати, який чоловічок був відзначений в першу чергу, який в другу, оскільки співвідношення цих виборів може бути досить інформативним.

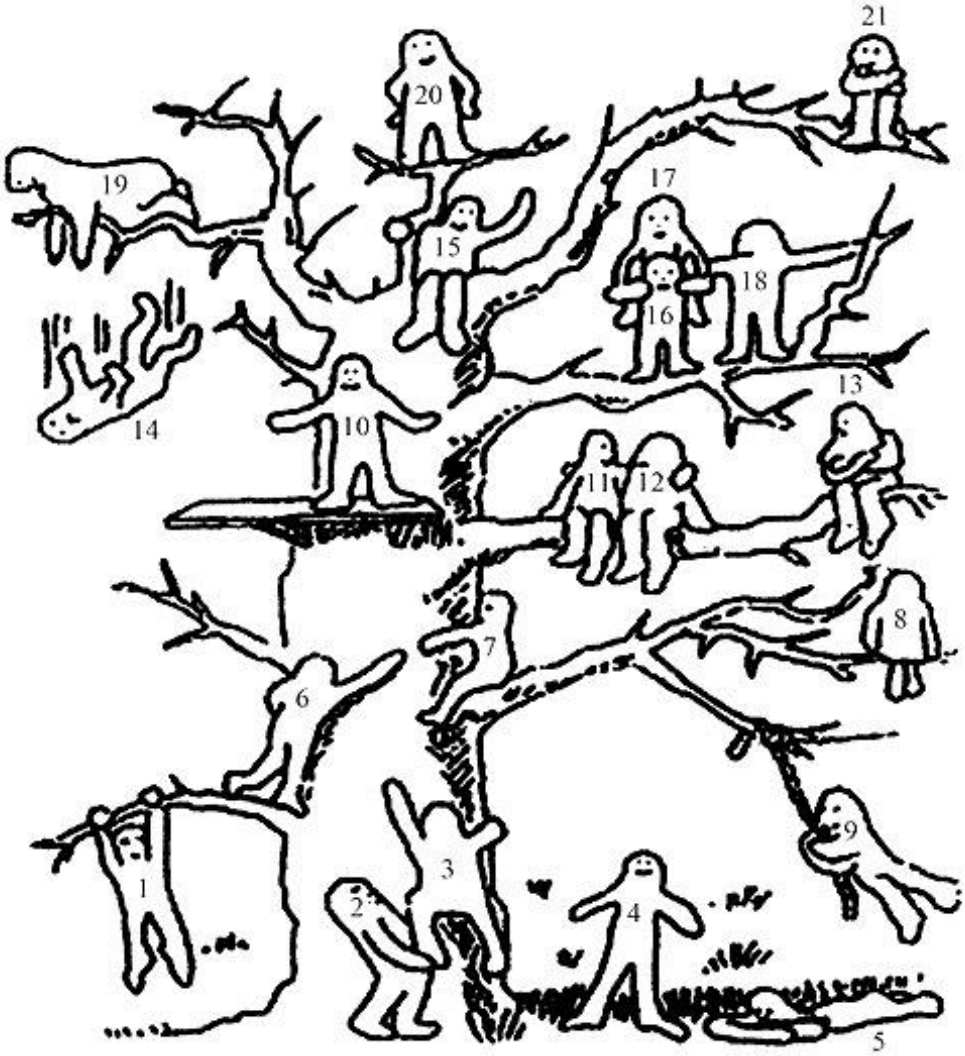

Оцінка результатів. Інтерпретація результатів виконання проективної методики «Дерево» проводиться виходячи з того, які позиції обирає даний учень, з положенням якого чоловічка ототожнює своє реальне та ідеальне положення, чи є між ними відмінності.

Інтерпретація розроблена з урахуванням досвіду практичного застосування методики і порівняння її результатів із спостереженнями за поведінкою учнів, а також даних, отриманих від вчителів і батьків, з бесіди з дитиною.

Для зручності пояснення кожній фігурці присвоєний свій номер.

Вибір позиції № 1, 3, 6, 7 – характеризує установку на подолання перешкод.

№ 2, 19, 18, 11, 12 – товариськість, дружню підтримку.

№ 4 – стійкість положення (бажання домагатися успіхів, не долаючи труднощі).

№ 5 – стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором'язливість.

№ 9 – мотивація на розваги.

№ 13, 21 – відстороненість, замкненість, тривожність.

№ 8 – характеризує відстороненість від навчального процесу, відхід у себе.

№ 10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація.

№ 14 – кризовий стан, «падіння в прірву».

Позицію № 20 часто вибирають як перспективу учні із завищеною самооцінкою та установкою на лідерство.

Слід зауважити, що позицію № 16 учні не завжди розуміють як позицію «чоловічка, який несе на собі чоловічка № 17», а схильні бачити в ній людину, яка підтримується та обіймається іншим (чоловічком під № 17).

МЕТОДИКА «ШКОЛА ЗВІРІВ»

(діагностика шкільної адаптації)

Необхідні матеріали. Кольорові олівці, папір А4. Час: 30–40 хвилин.

Мета дослідження. Методика спрямована на вивчення особливостей адаптації до школи.

Процедура проведення. Психолог: «Зараз ми з вами здійснимо дивовижну подорож у чарівний ліс. Сядьте зручно, розслабтеся, заплющіть очі. Уявіть собі, що ви опинилися на сонячній лісовій галявині. Послухайте, як шумить листя над головою, м'яка трава торкається ваших ніг. На галявині ви бачите «Школу звірів». Озирніться навколо. Які звірі навчаються в цій школі? А який звір в ній вчитель? Чим займаються учні? А якою твариною ви бачите себе? Що ви при цьому відчуваєте? Зосередьтесь на своїх відчуттях. Ви будете знаходитись ще деякий час в цій «Школі звірів», поки я буду рахувати до 10, а потім розплющіть очі.

Отже, ви побували в «Школі звірів». А тепер візьміть олівці та папір і спробуйте намалювати те, що бачили».

Після того, які всі діти намалювали малюноки, психолог дає подальшу інструкцію: «Подивіться уважно на свій малюнок та знайдіть ту тварину, якою могли би бути ви. Позначте її».

Оцінка результатів. Методика оцінюється за загальними принципами інтерпретації малюнкових тестів. Слід звернути увагу на:

1. Положення малюнка на аркуші. Положення малюнка ближче до верхнього краю аркушу трактується як висока самооцінка, як невдоволення своїм положенням в колективі, недостатність визнання з боку оточення.

Положення малюнка в нижній частині – невпевненість у собі, низька самооцінка.

2. Контури фігур. Контури фігур аналізуються за наявністю та відсутністю виступів (типу щитів, панцирів, голок), промальовування та затемнення ліній – всі це захист від оточуючих. Ознакою агресивного захисту свідчить наявність гострих кутів,

захист зі страхом та тривогою – наявність затемнення контурної лінії, захист з побоюванням, підозрілістю – якщо поставлені щити та заслони.

3. Натиск. Стабільність натиску говорить про стійкість, слабкий натиск – про прояв тривожності, дуже сильний – про напруженість. Про тривожність має свідчити розірваність ліній, наявність обведень, сліди користування резиновою гумкою.

4. Наявність деталей, що відповідають органам чуття – очі, вуха, рот. Відсутність очей свідчить про неприйняття інформації, зображення вух (особливо великих та детально промальованих) говорить про зацікавленість в інформації, особливо тій, що стосується думки оточуючих про себе. Відкритий, заштрихований рот може свідчити про легкість виникнення страхів. Зуби – ознака вербальної агресії.

5. Аналіз якості та взаємодії персонажів показує особливості комунікативних взаємин. Велика кількість звірів, які вступають у взаємодію один з одним (грають, навчаються тощо) та відсутність ліній, які їх розділяють говорить про сприятливі стосунки з однокласниками. В іншому випадку можна говорити про складнощі побудови контактів з іншими учнями.

6. Характер стосунків між твариною–вчителем та твариною, яка зображує дитину. Чи немає протиставлення між ними? Як розташовані фігури учня та вчителя по відношенню одна до одної.

7. Зображення навчальної діяльності. У випадку відсутності зображення навчальної діяльності можна припустити, що школа привертає увагу дитини поза навчальними сторонами. Якщо немає учнів, вчителя, навчальної чи ігрової діяльності, малюнок не зображує школу звірів чи людей, то можна припустити, що у дитини не сформувалася позиція учня, вона не усвідомлює своїх завдань як школяра.

2.2. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙМАННЯ ЧАСУ [5]

Мета дослідження: визначення ступеня точності сприймання коротких проміжків часу.

Обладнання: секундомір і таблиця–протокол дослідження.

Процедура дослідження. Дослідження сприймання часу проводиться в парі (досліджуваний та експериментатор) і передбачає десять дослідів, у кожному з яких досліджуваному пропонують визначити заданий проміжок часу без підрахунку і без використання годинника. Правильність оцінки проміжку часу експериментатор визначає за допомогою секундоміра. Проміжки часу можуть бути, наприклад, такі: 30 с, 60 с, 120 с та ін.

Інструкція досліджуваному: «Вам буде запропоновано, не користуючись годинником і не рахуючи про себе, визначити заданий відрізок часу. Сигналом початку сприймання часу буде удар олівцем по столу, а завершення – піднімання руки чи команда «Стоп!»

У таблиці–протоколі експериментатор записує заданий для визначення відрізок часу і фактично названий досліджуваним, який той прийняв за заданий.

Відрізок часу, запропонований для оцінки, відмічається в графі С у секундах; фактичний час, також у секундах, – у графі А.

Таблиця–протокол дослідження сприймання коротких проміжків часу

Інтервал оцінки часу С	Фактичний час А
30 с 60 с 120 с...	

МЕТОДИКА «ЧЕРВОНО–ЧОРНА ТАБЛИЦЯ» [14]

Методика створена для оцінки переключення уваги. Вік досліджуваних: з 14 років.

Інструкція. Вам буде запропонована таблиця з червоними і чорними числами. Необхідно шукати червоні та чорні числа поперемінно, причому червоні у спадаючому порядку – від 25 до 1, а чорні у зростаючому – від 1 до 24. Записувати необхідно тільки букви, які стоять поряд із числами.

Час роботи – 5 хвилин.

Наприклад: червоне число 25 – пишемо букву "р", потім чорне число 1 – пишемо "в", далі червоне число 24 – пишемо "и" і т.д. Таким чином, у бланку відповідей отримуємо ряд букв:

р	в	и	н	...	...	...

Оцінювання результатів. Результат оцінюється за кількістю правильно записаних букв.

8-к	24-ó	13-м	7-ф	22-б	12-и	5-б
8-х	14-ф	14-р	17-ш	15-д	6-г	3-е
19-к	3-к	18-ч	23-к	16-р	18-х	17-р
21-р	13-а	1-р	22-ш	11-р	23-г	20-д
5-м	10-е	4-ф	25-р	21-ц	2-т	19-ж
12-ж	6-б	16-у	20-м	4-с	10-б	9-а
2-н	7-н	11-л	15-у	9-к	24-н	1-в

ВИЗНАЧЕННЯ ТОЧНОСТІ УВАГИ ЗА МЕТОДИКОЮ К. ІВАНОВА–СМОЛЕНСЬКОГО «КОРЕКТУРНА ПРОБА» [14]

Вік досліджуваних: з 10 років.

Обладнання: олівець, секундомір, бланк коректурних спроб.

Процедура дослідження. Досліджуваному пропонується закреслити певне сполучення літер. Час на виконання завдання – 2 хвилини.

ВСХН КХСВ ИАЕ КСВНХ ВСХК ЕАИ КВСНХ КСХВ ВХСН ВНСХ
ХВСНК ИЕА ВСХК ВХСН ИАЕ КСХВ ВХСК ВХНС ВСХН КНСВХ
ЕАИ ВСХН КСХВ КНВСХ ВСХК ВХСН ЕАИ ВНСХ ВХСН КВСНХ
КСХВ ВСХК ИАЕ ВСХН КНСВХ ВХСН КСХВ ВСХН ВХСК ВХСН
ВСХН КНВСХ ВСХН ВНСХ ВХСН КСВНХ КСХВ ЕАИ ВСХК ЕИА
КВСНХ ВХСН КСВХ ИАЕ ВСХН ХВСНК ЕАИ ВСХК ИАЕ КНСВХ
ИАЕ ВСХК КНВСХ КСХВ ВХСН ИЕА КСВНХ ЕАИ ВСХН ХВСНК
КХСВ ВХСН КХСВ КНСВХ ИАЕ ВСХН ЕИА ВХСН КНВСХ ВХСК
ЕАИ ВСХК ИАЕ КСВНХ ЕАИ КНВСХ ВХСНК КВСНХ ЕАИ ВСХК
КНСВХ ИАЕ КСХВ ИАЕ КВСНХ ВХСН ЕИА КВСНХ КСВНХ ЕАИ
КХСВ ЕАИ КСВНХ ВХСН КСХВ ИАЕ ВСХН ВСХК ВХСН КВСНХ
КНСВХ ВХНС ИЕА ХВСНК ВСХК ВХСК ВХСН ИАЕ ВСХН КСХВ
ЕАИ ВНСХ ВХСН ВСХК КНВСХ ИАЕ ВСХК КСХВ ХВСНК ВХСН
ВХСК КСХВ ЕАИ ВСХК ВСХН КСХВ ВСХН КНСВХ ВХСН ВСХК
ВСХК КНВСХ ВСХН ВХСН ВНСХ КСВНХ ЕАИ КСХВ ЕИА ВСХН
ХВСНК ВСХК КСХВ ИАЕ ВХСН КНСВХ ЕАИ ВСХК КВСНХ ИАЕ
ИЕА КНВСХ ВСХК КСХВ ИАЕ ВСХН КСВНХ ВХСН ЕАИ ХВСНК
КНСВХ КСХВ ВХСН КХСВ ВХСН КНВСХ ВХНС ЕИА ВСХН ИАЕ
ВСХК ЕАИ КСВНХ КВСНХ ЕАИ ВСХН ИАЕ ХВСНК КНВСХ ЕАИ
ВХСН КВСХН КСХВ ЕИА КНСВХ ЕАИ ИАЕ КВСНХ ИАЕ КВСНХ
КСХВ ВХНС КВСНХ ЕАИ ВСХК ВНСХ КСВНХ ИАЕ КСХВ ВСХН
КНСВХ ВСХН ВХНС ВХСК КСХВ ИАЕ ВХСН ВСХК ИЕА ХВСНК
ЕАИ ВХНС ВСХК КНВСХ КСХВ ВСХН ЕАИ ХВСНК ВХСН ВХСК
ВСХК ВХСК ВСХН КСХВ ВХСН КНСВХ ВСХН ИАЕ ВХСК КСХВ
ИЕА ВСХК ЕАИ КСХВ КСВНХ ВХСН ВНСХ ВСХК КНВСХ ВСХН
КНСВХ ИАЕ ВСХК ЕАИ ХВСНК ВСХН ИЕА КСХВ ВХСН КВСНХ
ХВСНК ВСХН ЕАИ КСВНХ ИЕА ВХСН КСВХ КНВСХ ВСХК ИАЕ
КХСВ КНВСХ ВХНС ЕИА ВСХН ИАЕ КНСВХ КХСВ ВХСН КСХВ
ВСХН ЕАИ КВСНХ ХВСНК КНВСХ ЕАИ КСВНХ ИАЕ ВСХК ЕАИ
ИЕА КСВНХ КВСНХ ЕИА ВХСН КВСНХ ИАЕ КСХВ ЕАИ КНСВХ
ХВСНК ВХСН ВСХК ВСХН ИАЕ КСХВ ВХСН КСВНХ ЕАИ КХСВ
КСХВ ВСХН ИАЕ ВХСН ВХСК ВСХК ХВСНК ИАЕ ВХНС КНСВХ
КХСВ ХВСНК КСХВ ВСХК ИАЕ КНВСХ ВСХН ВХСН ВНСХ АЕИ
ВСХК ВХСН КНСВХ ВСХН КСХВ ВСХН ВСХК ЕАИ КСХВ ВХСК
ВСХН ИЕА КСХВ ЕАИ КСВНХ ВНСХ ВХСН ВСХН КНВСХ ВСХК
ИАЕ КВСНХ ВСХК ЕАИ КНСВХ ВХСН ИАЕ КСХВ ВСХК ХВСНК
КНВСХ ЕАИ ВХСН КСВНХ ВСХН ИАЕ КСХВ ВСХК ХВСНК ИЕА
ИАЕ ВСХН ЕИА ВХНС КНВСХ ВХСК КХСВ ВХСН КСХВ КНСВХ
ЕАИ КНВСХ ХВСНК ИАЕ ВСХН ЕАИ КВСНХ КСВНХ ЕАИ ВСХК
КСВНХ ИАЕ КВСНХ ИАЕ ЕАИ КНСВХ ЕИА ВКСХ КВСНХ ВХСН

Обробка результатів. Результати вираховуються за коефіцієнтом точності уваги (А):

$$A = (C - \backslash ¥) / (C - O) \cdot 100\%,$$

де С – кількість правильно закреслених сполучень,
О – кількість пропущених сполучень;
¥ – кількість сполучень, які закреслено помилково.
Оцінювання результатів
81–100% – висока точність уваги;
61–80% – точність уваги вище середнього;
41– 60% – середня точність уваги;
21– 40% – низька точність уваги.

2.3. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО–ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ТА МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ В КЛАСІ

ТЕСТ «ДЕРЕВО» [12]

(Д.Лампен, в адаптації Л. Пономаренко) **(Дивіться 2.1.)**

МЕТОДИКА Р. ЖИЛЯ [16]

Методика спрямована на дослідження соціальної пристосованості дитини, сфери її міжособистісних відносин та їх особливостей, її сприйняття внутрішньосімейних стосунків, деяких характеристик її поведінки.

Методика дозволяє виявити конфліктні зони в системі міжособистісних відносин дитини, даючи тим самим можливість, впливаючи на ці відносини, впливати на подальший розвиток особистості дитини.

Проективна візуально–вербальна методика Р. Жиля складається з 42 завдань, серед яких 25 картинок із зображенням дітей або дітей і дорослих з коротким текстом, що пояснює зображену ситуацію і питанням до досліджуваного, а також 17 текстових завдань.

Дитина, розглядаючи малюнки, відповідає на поставлені питання, показує вибране нею місце на картинці, розповідає як вона повела б себе в тій чи іншій ситуації або вибирає один з перерахованих варіантів поведінки.

Психологу можна супроводжувати обстеження бесідою з дитиною, в ході якої можна уточнити ту чи іншу відповідь, дізнатися подробиці здійснення дитиною її виборів, з'ясувати, певні особливі, «делікатні» моменти в її житті, дізнатися про реальний склад сім'ї , а також поцікавитися, хто ті люди, які намальовані, але не позначені на картинках.

Методика може бути використана при обстеженні дітей від 4 до 12 років, а у випадку вираженого інфантилізму і затримки психічного розвитку – і більш старшого віку.

Психологічний матеріал, що характеризує систему особистісних відносин дитини, одержаний за допомогою методики, можна умовно розділити на дві великі групи змінних:

Змінні, що характеризують конкретно–особистісні відносини дитини з іншими людьми:

1. Ставлення до матері;
2. Ставлення до батька;
3. Ставлення до батьків загалом;
4. Ставлення до братів і сестер;
5. Ставлення до бабусі, дідуся та інших близьких дорослих родичів;
6. Відношення до друга (подруги);

7. Ставлення до вчителя (вихователя).

Змінні, що характеризують особливості самої дитини:

8. Допитливість;

9. Прагнення до спілкування у великих групах дітей;

10. Прагнення до домінування, лідерства в групах дітей;

11. Конфліктність, агресивність;

12. Реакція на фрустрацію;

13. Прагнення до усамітнення

І, як загальний висновок, ступінь соціальної адекватності поведінки дитини, а також фактори (психологічні та соціальні), що порушують цю адекватність.

Тестовий матеріал

1. Ось стіл, за яким сидять різні люди. Познач хрестиком, де сядеш ти.

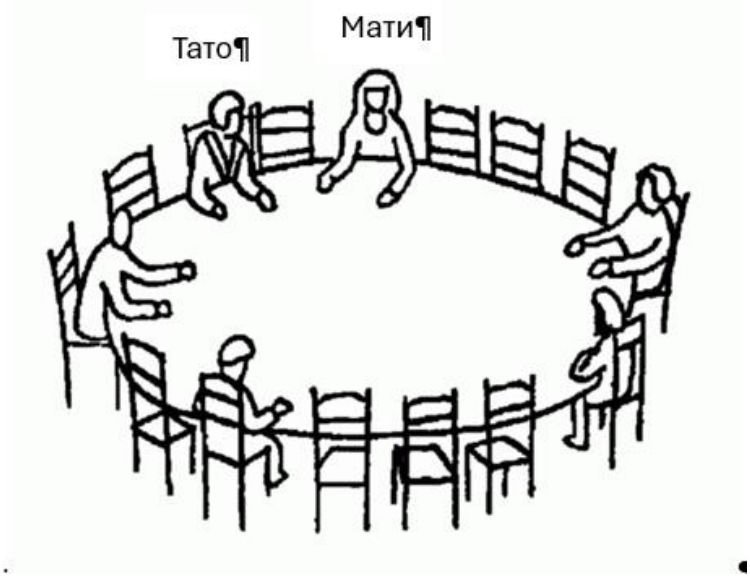

2. Познач хрестиком, де ти сядеш.

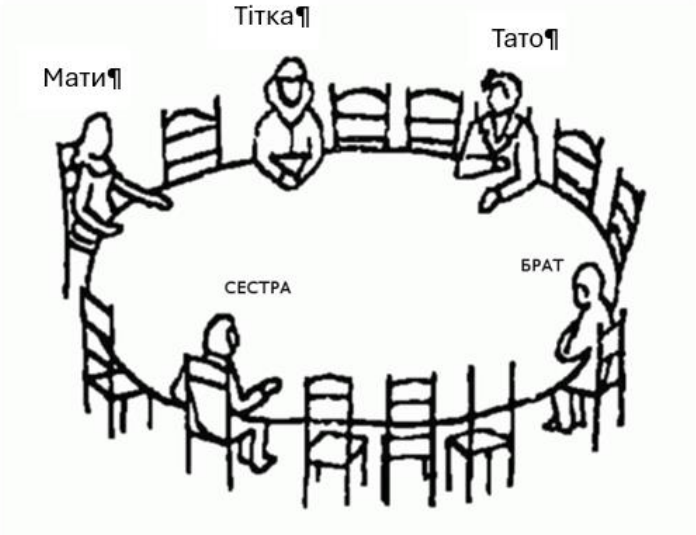

3. Познач хрестиком, де ти сядеш.

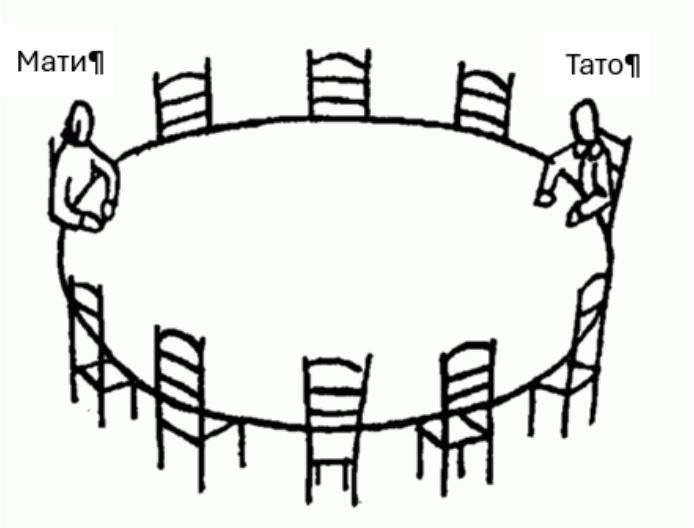

4. А тепер розмісти кілька людей і себе навколо цього столу. Познач їх родинні стосунки (тато, мама, брат, сестра) або (друг, товариш, однокласник).

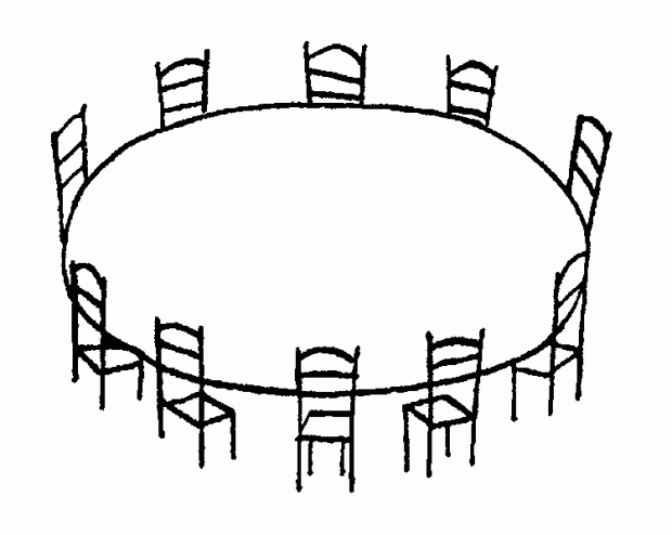

5. Ось стіл, на чолі якого сидить людина, яку ти добре знаєш. Де сів би ти? Хто ця людина?

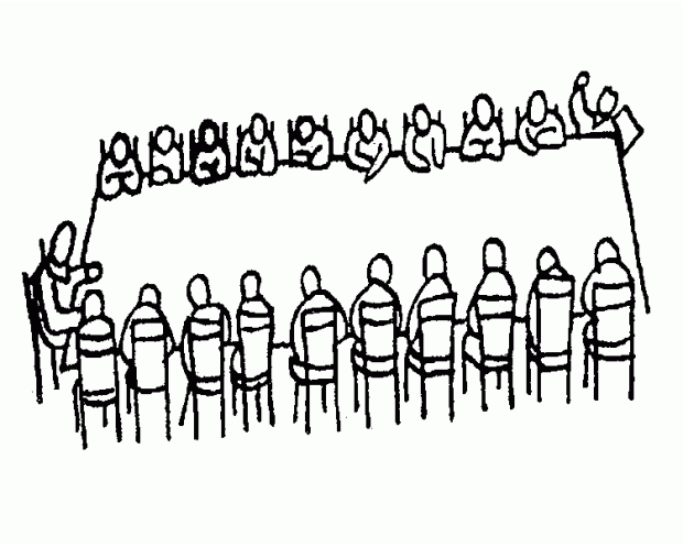

6. Ти разом зі своєю родиною будеш проводити канікули у господарів, які мають великий будинок. Твоя сім'я вже зайняла кілька кімнат. Вибери кімнату для себе.

БРАТ				Тато¶ та¶ мати¶
СЕСТРА				

7. Ти довгий час гостюєш у знайомих. Познач хрестиком кімнату, яку б вибрав (вибрала) ти.

Тато¶ та¶ мати¶				
Дідусь¶ та¶ бабуся¶				

8. Ще раз у знайомих. Познач кімнати деяких людей і твою кімнату.

9. Вирішено піднести одній людині сюрприз. Ти хочеш, щоб це зробили? Кому? А можливо тобі все одно? Напиши нижче.

10. Ти маєш можливість виїхати на кілька днів відпочивати, але там, куди ти їдеш, тільки два вільних місця: одне для тебе, друге для іншої людини. Кого б ти взяв із собою? Напиши нижче.

11. Ти втратив щось, що коштує дуже дорого. Кому першому ти розповіси про цю прикрість? Напиши нижче.

12. У тебе болять зуби, і ти повинен піти до зубного лікаря, щоб вирвати хворий зуб. Ти підеш один? Або з кимось? Якщо підеш з кимось, то хто ця людина? Напиши.

13. Ти здав іспит. Кому першому ти розповіси про це? Напиши нижче.

14. Ти на прогулянці за містом. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

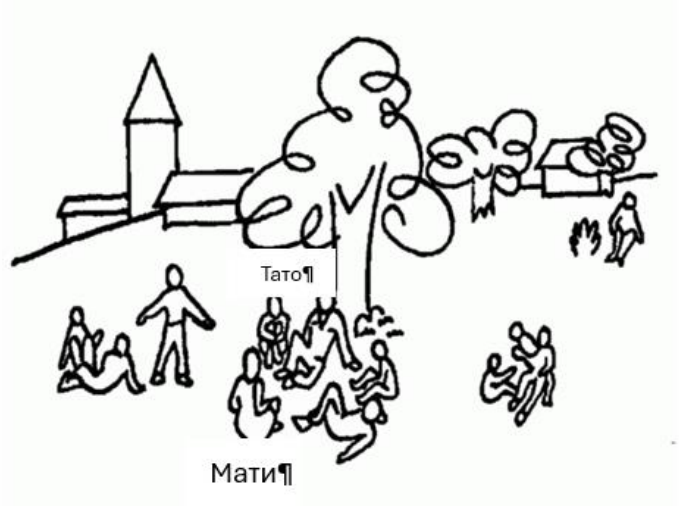

15. Інша прогулянка. Познач, де ти на цей раз.

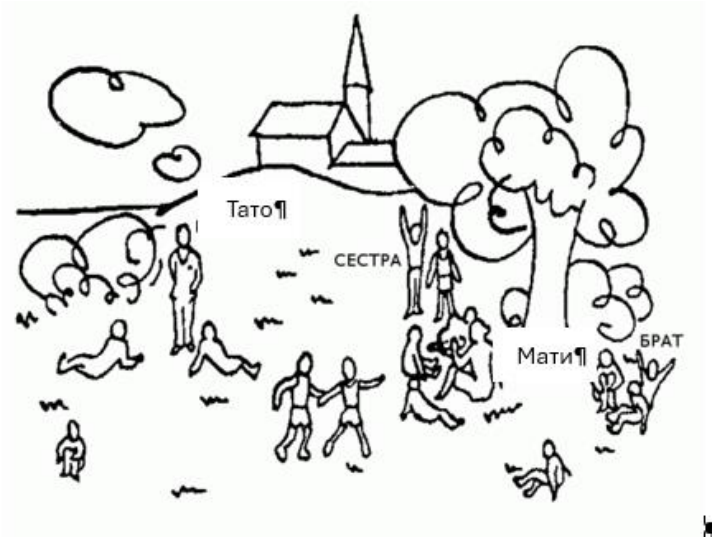

16. Де ти на цей раз?

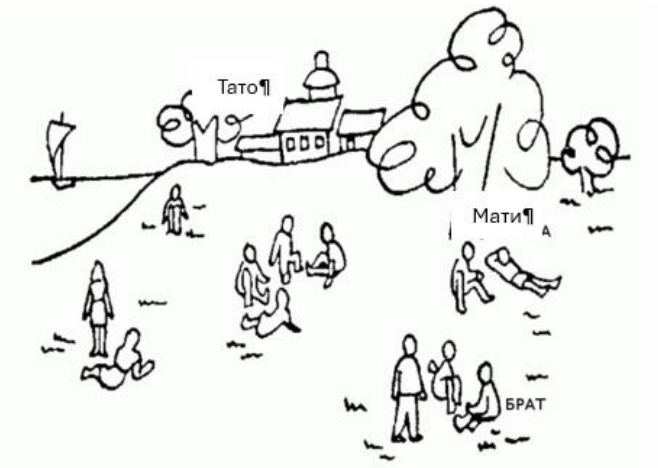

17. Тепер на цьому малюнку розмісти кілька людей і себе. Намалюй або познач хрестиками. Підпиши, що це за люди.

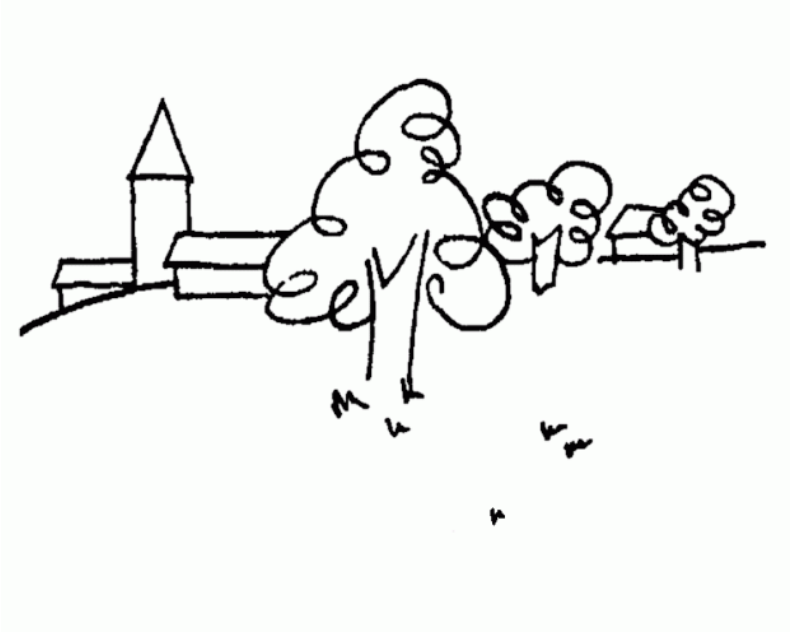

18. Тобі і деяким іншим дали подарунки. Хтось отримав подарунок набагато кращий за інших. Кого б ти хотів бачити на його місці? А можливо тобі все одно? Напиши.

19. Ти збираєшся в далеку дорогу, їдеш далеко від своїх рідних. За ким би ти сумував найсильніше? Напиши нижче.

20. Ось твої товариші йдуть на прогулянку. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

21. З ким ти любиш грати: з товаришами твого віку; молодшими за тебе; старшими за тебе? Підкресли одну з можливих відповідей.

22. Це майданчик для ігор. Познач, де знаходишся ти.

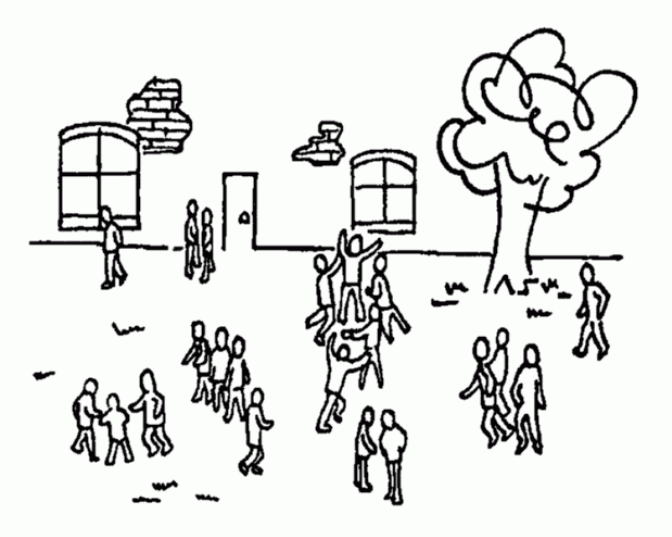

23. Ось твої товариші. Вони сваряться з невідомої тобі причини. Познач хрестиком, де будеш ти.

24. Це твої товариші, сваряться через правила гри. Познач, де ти.

25. Товариш навмисне штовхнув тебе і звалив з ніг. Що робитимеш: будеш плакати; поскаржишся вчителю; вдариш його; зробиш йому зауваження; не скажеш нічого? Підкресли одну з відповідей.

26. Ось людина, добре тобі відома. Вона щось говорить сидячим на стільцях людям. Ти знаходишся серед них. Познач хрестиком, де ти.

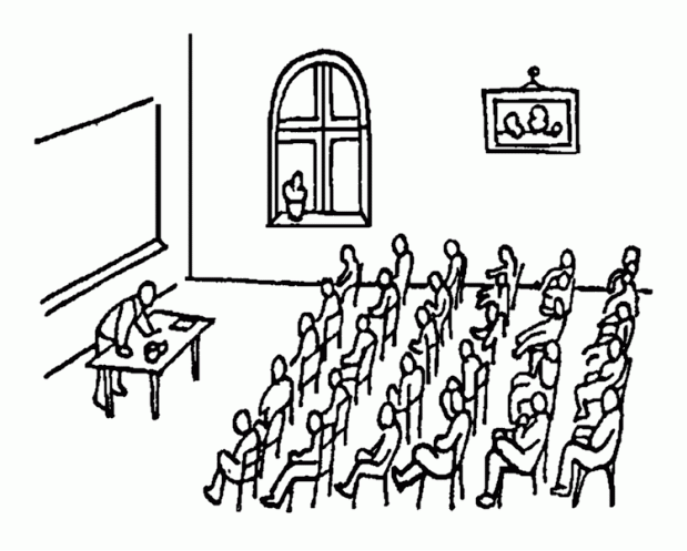

27. Ти багато допомагаєш мамі? Мало? Рідко? Підкресли одну з відповідей.

28. Ці люди стоять навколо столу, і один з них щось пояснює. Ти знаходишся серед тих, які слухають. Познач, де ти.

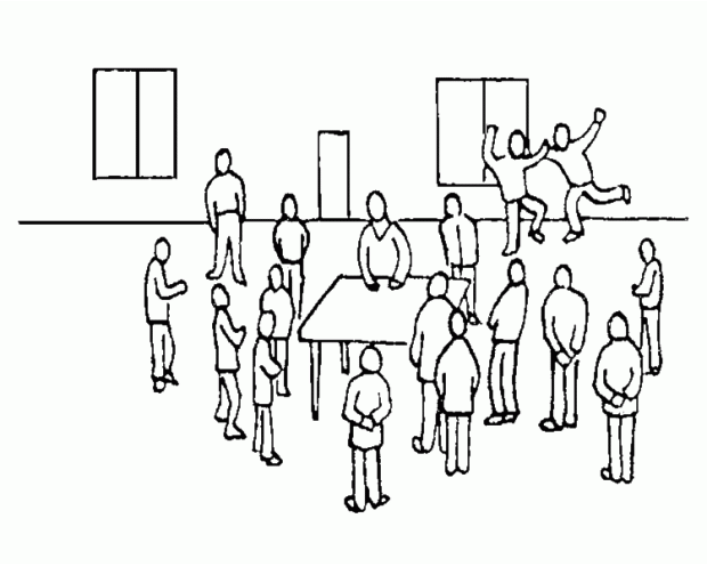

29. Ти і твої товариші на прогулянці, одна жінка вам щось пояснює. Познач хрестиком, де ти.

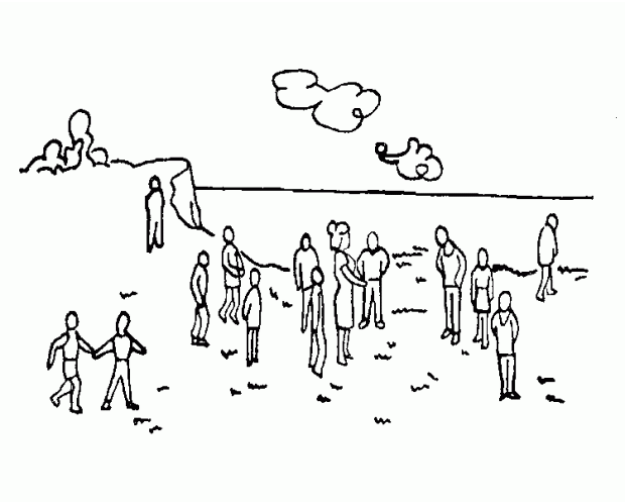

30. Під час прогулянки всі розташувалися на траві. Познач, де знаходишся ти.

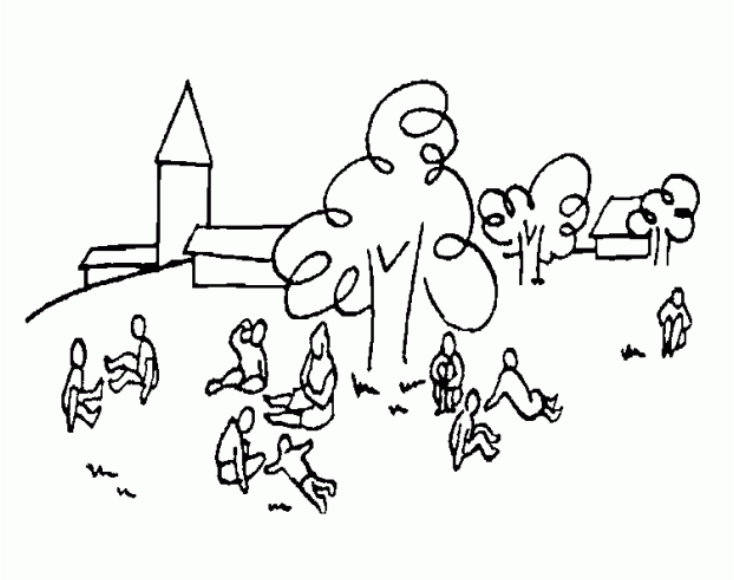

31. Це люди, які дивляться цікавий спектакль. Познач хрестиком, де ти.

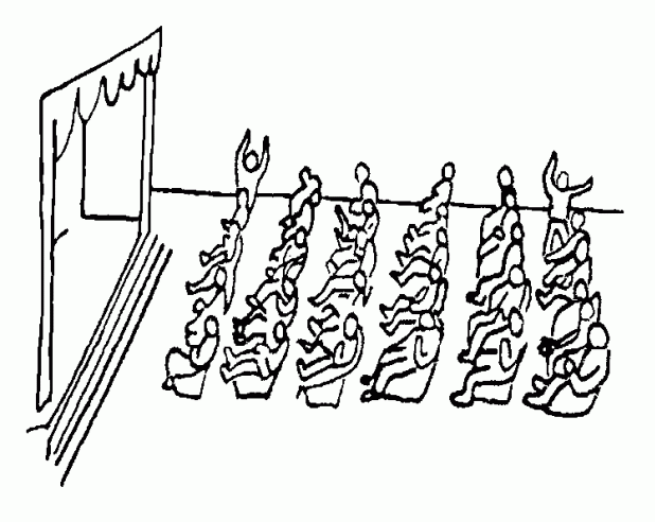

32. Це показ біля таблиці. Познач хрестиком, де ти.

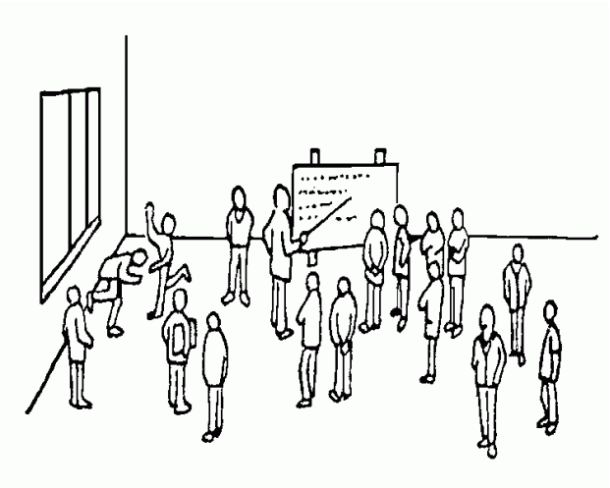

33. Один з товаришів сміється над тобою. Що робитимеш: будеш плакати; пожмеш плечима; сам будеш сміятися над ним; будеш ображати його, бити? Підкресли одну з цих відповідей.

34. Один з товаришів сміється над твоїм другом. Що робитимеш: будеш плакати; пожмеш плечима; сам будеш сміятися над ним; будеш ображати його, бити? Підкресли одну з цих відповідей.

35. Товариш взяв твою ручку без дозволу. Що робитимеш: будеш плакати; скаржитися; кричати; спробуєш відібрати; почнеш його бити? Підкресли одну з цих відповідей.

36. Ти граєш в лото (або в шашки, або в іншу гру) і два рази поспіль програєш. Ти незадоволений? Що робитимеш: будеш плакати; продовжувати грати далі; нічого не скажеш; почнеш злитися? Підкресли одну з цих відповідей.

37. Батько не дозволяє тобі йти гуляти. Що робитимеш: нічого не відповіси; образишся; почнеш плакати; почнеш протестувати; спробуєш піти всупереч забороні? Підкресли одну з цих відповідей.

38. Мама не дозволяє тобі йти гуляти. Що робитимеш: нічого не відповіси; образишся; почнеш плакати; почнеш протестувати; спробуєш піти всупереч забороні? Підкресли одну з цих відповідей.

39. Учитель вийшов і довірив тобі наглядати за класом. Чи здатний ти виконати це доручення? Напиши нижче.

40. Ти пішов у кіно разом зі своєю родиною. У кінотеатрі багато вільних місць. Де ти сядеш? Де сядуть ті, хто прийшов разом з тобою?

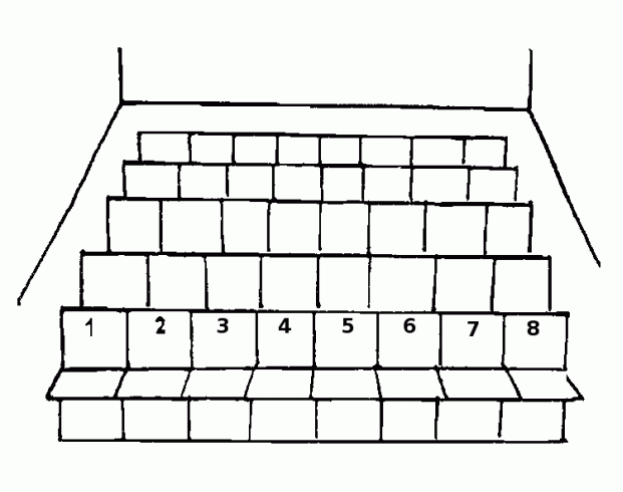

41. У кінотеатрі багато порожніх місць. Твої родичі вже зайняли свої місця. Познач хрестиком, де сядеш ти.

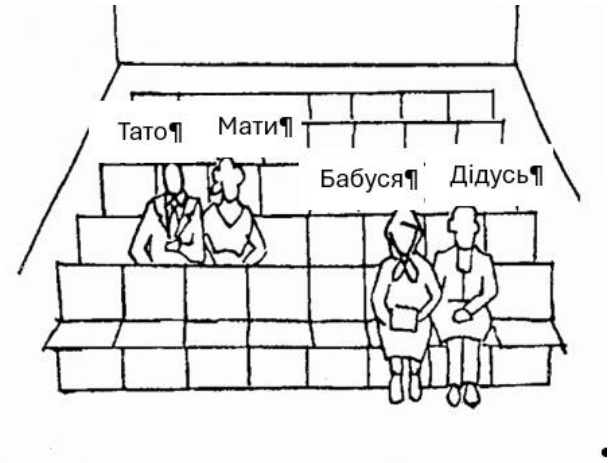

42. Знову в кінотеатрі. Де ти будеш сидіти?

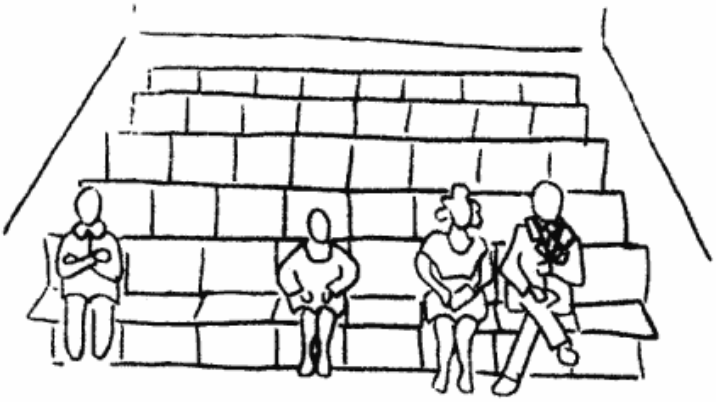

Ключ до тесту. Кожна з 13 змінних утворює самостійну шкалу. Певній змінній відповідають конкретні запитання в тесті.

Ставлення до мами: 1–4, 8–15, 17–19, 27, 38, 40–42

Ставлення до батька: 1–5, 8–15, 17–19, 37, 40–42

Ставлення до батьків загалом: 1, 3, 4, 6–8, 13–14, 17, 40–42

Ставлення до братів і сестер: 2, 4–6, 8–13, 15–19, 30, 40, 42

Ставлення до бабусі, дідуся та інших близьких дорослих родичів: 2, 4, 5, 7–13, 17–19, 30, 40, 41

Відношення до друга (подруги): 4, 5, 8–13, 17–19, 30, 34, 40

Ставлення до вчителя (вихователя). 5, 9, 11, 13, 17, 18, 26, 28–30, 32, 40

Допитливість: 5, 26, 28, 29, 31, 32

Прагнення до спілкування у великих групах дітей: 4, 8, 17, 20, 22–24, 40

Прагнення до домінування, лідерства в групах дітей: 20–24, 39

Конфліктність, агресивність: 22–25, 33–35, 37, 38

Реакція на фрустрацію: 25, 33–38

Прагнення до усамітнення: 7–10, 14–19, 21, 22, 24, 30, 40–42

Методика передбачає переважно якісний аналіз відповідей досліжуваного. Тому можна інтерпретувати виходячи з відповідей респондента на питання відповідних шкал.

2.4. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ [10]

ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙНЯТТЯ ТА ВІДЧУТТЯ (див. 1.5.1)

МЕТОДИКА «ЗНАЙДИ КВАДРАТ»
(для визначення рівня розвитку зорового сприйняття)

МЕТОДИКА «ВІДГАДАЙ НА ДОТИК»
(для визначення рівня розвитку тактильних відчуттів)

МЕТОДИКА «ВІДГАДАЙ ЗА ЗВУКОМ»
(для визначення рівня розвитку слухових відчуттів)

МЕТОДИКА «ВИЗНАЧ ФОРМУ КОЖНОЇ ФІГУРИ»

(для визначення рівня розвитку зорових відчуттів)

ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ МИСЛЕННЯ (див. 1.5.2)

МЕТОДИКА «СКЛАДИ КАРТИНКУ»
(для визначення рівня сформованості аналізу і синтезу)

МЕТОДИКА «НАЗВИ ЗАЙВЕ СЛОВО»
(для визначення рівня розвитку словесно–логічного мислення)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ (див. 1.5.3)

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І НАЗВИ СЛОВА»
(для визначення рівня розвитку слухової пам'яті)

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І НАЗВИ ПРЕДМЕТИ»
(для визначення рівня розвитку зорової пам'яті)

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І ВІДТВОРИ РУХИ»
(для визначення рівня розвитку рухової пам'яті)

МЕТОДИКА «ЗАПАМ'ЯТАЙ І НАЗВИ ПАРИ СЛІВ»
(для визначення рівня розвитку логічної пам'яті)

ДОСЛІДЖЕННЯ УВАГИ (див. 1.4.4)

МЕТОДИКА «ПРОСТАВ ЗНАЧКИ У ФІГУРКАХ»
(для визначення рівня переключення та розподілу уваги)

МЕТОДИКА «НАМАЛЮЙ ТАКІ САМІ ФІГУРИ»
(для визначення стійкості уваги)

ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВИ (див. 1.4.5)

МЕТОДИКА «НАМАЛЮЙ СВОЇХ ДРУЗІВ»
(для визначення рівня розвитку відтворювальної уяви)

МЕТОДИКА «КАЗКОВА КРАЇНА»
(для визначення рівня розвитку творчої уяви)

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Основна школа (5–9 класи) охоплює підлітковий період розвитку дитини (від 11–12 до 15–16 років) і є одним із найбільш динамічних, насичених та водночас кризових етапів онтогенезу. Цей вік часто характеризують як перехідний: підліток уже вийшов із рамок безтурботного дитинства, але ще не набув статусу й обов'язків дорослої людини. Саме ця проміжна позиція визначає гостроту кризових явищ та особливу чутливість психіки підлітка до зовнішніх впливів.

Психодіагностичний супровід в основній школі має змістити фокус із суто навчальної діяльності (характерної для початкових класів) на сферу особистісного становлення, міжособистісної взаємодії та первинного самовизначення підлітка.

1. Соціальна ситуація розвитку та вікові новоутворення

Перехід до середньої ланки освіти збігається з глибокою фізіологічною та психологічною перебудовою організму дитини:

- **Зміна провідної діяльності:** Провідним видом діяльності стає *міжособистісне спілкування з однолітками*. Навчання відходить на другий план, поступаючись потребі бути прийнятим у групі однолітків, завоювати авторитет та знайти своє місце в підлітковій субкультурі.
- **Схильність до експериментування:** Прагнення пізнати свої можливості часто штовхає підлітка на експерименти із власною поведінкою, тілом (ризиковані вчинки) та соціальними межами. Він активно перевіряє на міцність правила дорослих (батьків, учителів), відстоюючи своє право на самостійність.
- **Почуття дорослості:** Центральне особистісне новоутворення періоду. Підліток заперечує свою приналежність до дітей і вимагає рівноправного ставлення з боку дорослих, хоча ще не має для цього достатнього життєвого досвіду та соціальної відповідальності.

Ключові новоутворення періоду

Напрям розвитку	Зміст новоутворення
Становлення самосвідомості	Активне самопізнання, рефлексія власних почуттів та дій, формування образу «Я».
Розвиток самооцінки	Формування стійкої (хоча часто нестабільної) оцінки власних якостей і можливостей, зародження прагнення до саморозвитку та самовиховання.

2. Пріоритетні завдання психодіагностики в середній школі

Діяльність фахівця психологічної служби на етапі основної школи концентрується на таких важливих напрямах:

Напрям роботи	Зміст завдання
Супровід адаптації 5-класників	Допомога учням при переході з початкової до середньої школи (кабінетна система, зміна вчителів-предметників, зростання навантаження, перебудова колективу).
Моніторинг групової динаміки	Раннє виявлення соціометричного статусу учнів у класі та запобігання шкільній дезадаптації, конфліктам, зниженню мотивації і девіантній поведінці.
Робота з «групою ризику»	Рання діагностика передумов агресивності, конфліктності, залежностей; побудова індивідуальних діагностичних карт для надання допомоги.
Профорієнтація (9 клас)	Дослідження нахилів, здібностей та професійних інтересів для допомоги у виборі подальшого профілю навчання або ПТЗО.

3. Річний цикл діагностичної роботи в основній школі

Для систематизації діяльності фахівця психологічної служби середня ланка освіти підпорядковується чіткій щорічній циклограмі у межах рекомендованого діагностичного мінімуму:

Період	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
Вересень – Жовтень	Учні 5-х класів	Діагностика адаптації: вивчення емоційного стану, тривожності, мотивації до навчання, анкетування батьків та класоводів.
Листопад	Учні 6–8 класів	Планове дослідження міжособистісної взаємодії (соціометрія), вивчення особистісних якостей, акцентуацій характеру та рівнів тривожності чи агресивності.
Грудень	Група ризику 5-х класів	Поглиблена повторна діагностика учнів з ознаками важкої дезадаптації для

Період	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
		коригування індивідуального супроводу.
Січень – Лютий	Учні 9-х класів	Діагностика професійного та профільного самовизначення: дослідження інтересів, нахилів, структури інтелекту та життєвих планів.

4. Етико-методологічні вимоги до діагностики підлітків

Обстеження підлітків вимагає від фахівця психологічної служби найвищого ступеня тактовності та дотримання етичних норм. Обстеження здійснюється **виключно за письмовою згодою батьків**.

Принципи добровільності та конфіденційності:

У роботі з підлітками вкрай важливо дотримуватися **принципу добровільності**: тиск або маніпуляції під час тестування призведуть до демонстративного спотворення результатів.

Отримані дані соціометрії чи особистісних тестів є **суворо конфіденційними**. Їхнє некоректне розголошення (особливо перед класом чи педагогами) може серйозно травмувати підлітка і назавжди дискредитувати психологічну службу в його очах. Результати діагностики мають подаватися у формі рекомендацій для стимулювання саморозвитку та гармонізації взаємин у колективі.

3.1. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ П'ЯТИКЛАСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

ТЕСТ – ОПИТУВАЛЬНИК А.В. ФУРМАНА «НАСКІЛЬКИ АДАПТОВАНИЙ ТИ ДО ЖИТТЯ? [8]

(дослідження адаптації здобувачів освіти)

Інструкція: «Любий друже! Прочитай уважно запитання, що подані зліва, і постав навпроти нього знак «+» справа залежно від того, яке місце в Твоєму житті сьогодні посідають люди, організації, події, заняття. Опитувальник допоможе визначити рівень твоєї адаптованості до життя, ступінь гармонійності у взаєминах з оточенням. Або спробуй реально поглянути на свої взаємини з навколишнім світом та оцінити за п'ятибальною шкалою своє ставлення до запропонованих позицій. Де дуже позитивно це 5 балів, Позитивно–4 бали, нейтрально–0, негативно–(–4), вкрай негативно–(–5)».

Ключ. За шкалою ставлень відповідь «дуже позитивне» оцінюється 5 балами, «позитивне» – 4, «нейтральне» і за відсутності самооцінки – 0, «негативне» – –4 (мінус чотири) і «вкрай негативне» – –5 (мінус п'ять) балами.

Процедура підрахування кінцевого результату передбачає підсумування позитивних і негативних оцінок. Отримане число є первинним результативним показником за шкалою особистісної адаптованості школяра (так звана "сира" оцінка).

Наприклад (див. табл. 1). (6х5) + (2х4) + (–4) = 34, що за табл. 4 відповідає ситуативній дезадаптованості.

Класифікацію показників особистісної адаптованості.

Вид соціально–психологічної адаптації	**Рівні функціонування особистісної адаптованості**	**Показники адаптованості**
I Адаптованість	1) а) максимальний б) дуже високий 2) високий 3) середній 4)низький	75 73–74 69–72 64–68 57–63
II Неадаптованість	5) неочевидний 6) очевидний	50–56 40–49
III Дезадаптованість	7) ситуативний 8) стійкий очевидний 9) а) критичний б) супер критичний	30–39 21–29 0–20 –75 – –1

Прізвище, ім’я _____

Вік (років) _____

Цікаві предмети _____

Улюблені заняття _____

Дата заповнення _____

№ п/п	**Спробуй реально поглянути на свої взаємини з навколишніми світом та оцінити за п’ятибальною шкалою в своє ставлення до**	**Дуже позитивне**	**Позитивне**	**Нейтральне невизначене**	**Негативне**	**Вкрай негативне**
	Товаришів по групі					
	Викладачів					
	Класного керівника					
	Навчальних предметів					
	Ліцею та його вимог в цілому					

	Матері					
	Батька					
	Брата, сестри					
	Бабусі, дідуся, родичів					
	Найближчих друзів					
	Знайомих, товаришів					
	Батьків твоїх друзів					
	Сусідів					
	Своєї поведінки, своїх вчинків					
	Внутрішнього «Я»					
Бали						
Усього балів						
Висновок						

3.2. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ СФЕРИ

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СПРИЙМАННЯ ЧАСУ (Див. 2.2) [5]

МЕТОДИКА «ЧЕРВОНО–ЧОРНА ТАБЛИЦЯ» (Див. 2.2) [14]

ВИЗНАЧЕННЯ ТОЧНОСТІ УВАГИ ЗА МЕТОДИКОЮ К. ІВАНОВА–СМОЛЕНСЬКОГО «КОРЕКТУРНА ПРОБА» (Див. 2.2) [14]

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ УВАГИ Й САМОКОНТРОЛЮ [14] (автори П. Гальперін, С. Кабиліцька)

Вік досліджуваного: з 13 років.

Матеріали: надрукований на аркуші текст розповіді, олівець, секундомір.

Процедура дослідження. Психолог просить досліджуваного прочитати текст. Якщо той знайде помилки (зокрема, й смислові), у тексті нехай виправить їх олівцем.

Психолог фіксує час виконання завдання, особливості поведінки досліджуваного (чи впевнено працює, скільки разів перевіряє текст, читає вголос чи мовчки тощо). Для знаходження та виправлення помилок не треба знати правила, необхідні лише уважність і самоконтроль. Текст містить 10 помилок.

Текстовий матеріал

Стар лебеді схилили перед ним горді шиї. Дорослі й дти стояли на березі. Внизу над ними лежала льодяна пустеля. У відфовідь я махав йому рукою. Сонце освітило верхівки дерев і ускано за ними. Я вже спав, коли хтось заговорив зі мною. На столі лежала мапа на шого міста. Літак сюди, щоб допомогти людям. Швидко мені на машині. Бур'яни плодоносні.

Оцінювання результатів. Підраховується кількість пропущених помилок: 0–2 помилки – високий рівень уваги; 3–4 помилки – середній рівень; більше 5 – низький рівень уваги.

Слід звернути увагу на характер пропущених помилок: пропуски слів у реченнях, літер у словах тощо.

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЛАБІЛЬНОСТІ [14]

Вік досліджуваного: з 14 років.

Процедура дослідження. Методика складається із завдань, які зачитуються психологом. На вирішення кожного завдання відводиться від 2 до 5 секунд. Психолог пропонує досліджуваному виконати 40 нескладних завдань, відповіді на які слід записувати на спеціальному бланку. Оскільки час на виконання кожного завдання обмежений. Працювати треба швидко прочитане завдання не повторюється.

Текстовий матеріал

1. (Квадрат 1). Написати першу літеру імені «Сергій» та останню літеру першого місяця року (3 секунди).
2. (Квадрат 4). Написати слово «дах» так, щоб одна з літер була розташована в трикутнику (3 секунди).
3. (Квадрат 5). Розділити чотирикутник двома вертикальними і двома горизонтальними лініями (4 секунди).
4. (Квадрат 6). Провести лінію від першого кола до четвертого так, щоб вона проходила під другим колом і над третім колом (3 секунди).
5. (Квадрат 7). Поставити плюс у трикутнику, а цифру 1 – су тому місці, де трикутник і прямокутник мають спільну площу (3 секунди).
6. (Квадрат 8). Розділити друге коло на три, а четверте – на дві частини (4 секунди).
7. (Квадрат 10). Якщо сьогодні не середа, то слід написати передостанню літеру вашого імені (3 секунди).
8. (Квадрат 12). Поставити у перший прямокутник плюс, третій закреслити, в шостому поставити 0 (4 секунди).
9. (Квадрат 13). З'єднати крапки прямою лінією і намалювати плюс у меншому трикутнику (4 секунди).
10. (Квадрат 15). Обвести колом одну приголосну літеру й закреслити голосні (4 секунди).
11. (Квадрат 17). Продовжити бокові сторони трапеції до перетину одна з одною і позначити точку перетину останньою літерою назви вашого міста (4 секунди).
12. (Квадрат 18). Якщо в слові «синонім» шоста літера голосна, слід написати у прямокутнику цифру 1 (3 секунди).
13. (Квадрат 19). Закреслити більше коло і поставити плюс у меншому (3 секунди).
14. (Квадрат 20). З'єднати між собою крапки 2, 4, 5, оминаючи крапки 1 і 3 (3 секунди).

15. (Квадрат 21). Якщо два багатозначні числа неоднакові, слід поставити плюс на лінії між ними (2 секунди).
16. (Квадрат 22). Розділити першу лінію на три частини, другу – на дві, а обидва кінці третьої з'єднати з точкою А (4 секунди).
17. (Квадрат 23). З'єднати кінець першої лінії з верхнім кінцем другої, а верхній кінець другої – з нижнім кінцем четвертої (3 секунди).
18. (Квадрат 24). Закреслити непарні цифри й підкреслити парні (5 секунд).
19. (Квадрат 25). З'єднати дві фігури в коло й відокремити одну від одної вертикальною лінією (4 секунди).
20. (Квадрат 26). Під літерою А слід поставити стрілку вниз, під літерою В – стрілку вгору, під літерою С – плюс (3 секунди).
21. (Квадрат 27). Якщо слова «дім» і «дуб» починаються однаковими літерами, треба поставити між ромбами мінус (3 секунди).
22. (Квадрат 28). Поставити в крайній ліворуч клітинці 0, у крайній праворуч – плюс, у середині – провести діагональ (3 секунди).
23. (Квадрат 29). Треба підкреслити знизу «птички», а в першу «птичку» вписати літеру А (3 секунди).
24. (Квадрат 30). Якщо в слові «подарунок» третя літера не І, треба написати суму чисел 3 + 5 (3 секунди).
25. (Квадрат 31). В слові «салют» слід обвести кружечком приголосні літери, а в слові "дощ" закреслити голосні (4 секунди).
26. (Квадрат 32). Якщо число 54 можна поділити на 9, слід накреслити коло навколо чотирикутника (3 секунди).
27. (Квадрат 33). Провести лінію від цифри 1 до цифри 7 так, щоб вона проходила під парними й непарними цифрами (4 секунди).
28. (Квадрат 34). Закреслити кружечки без цифр, кружечки з цифрами – підкреслити (3 секунди).
29. (Квадрат 35). Під приголосними літерами слід поставити стрілку, спрямовану вниз, під голосними – стрілку, спрямовану ліворуч (5 секунд).
30. (Квадрат 36). Написати слово «мир» так, щоб перша літера була написана в колі, друга – у прямокутнику (3 секунди).
31. (Квадрат 37). Позначити стрілками напрямки горизонтальних ліній праворуч, а вертикальних – угору (5 секунд).
32. (Квадрат 39). Розділити другу лінію навпіл і з'єднати обидва кінці першої лінії з серединою другої (3 секунди).
33. (Квадрат 40). Відокремити вертикальними лініями непарні цифри від парних (5 секунд).
34. (Квадрат 41). Над лінією поставити стрілку, спрямовану вгору, а під лінією – стрілку, спрямовану ліворуч (2 секунди).
35. (Квадрат 42). Навколо літери М намалювати квадрат, літери К – коло, літери О – трикутник (4 секунди).
36. (Квадрат 43). Суму чисел 5 + 2 треба написати в прямокутнику, а різницю цих чисел – у ромбі (4 секунди).
37. (Квадрат 44). Закреслити цифри, які можна поділити на 3, і підкреслити решту (5 секунд).
38. (Квадрат 45). Поставити «птичку» в коло, а цифру 3 – у прямокутник (3 секунди).
39. (Квадрат 46). Підкреслити літери і обвести кружечками парні цифри (5 секунд).

40. (Квадрат 47). Поставити непарні цифри у квадратні дужки, а парні – у круглі (5 секунди).

Обробка й оцінювання результатів. Результати оцінюються за кількістю помилок. Помилкою вважається і

пропущене завдання. Норми виконання тесту:

0–4 помилки – висока лабільність, добра здатність до навчання;

5–9 помилок – середня лабільність;

10–14 помилок – низька лабільність, труднощі у переключенні уваги;

15 і більше помилок – слабка успішність у навчальній діяльності.

Бланк відповідей

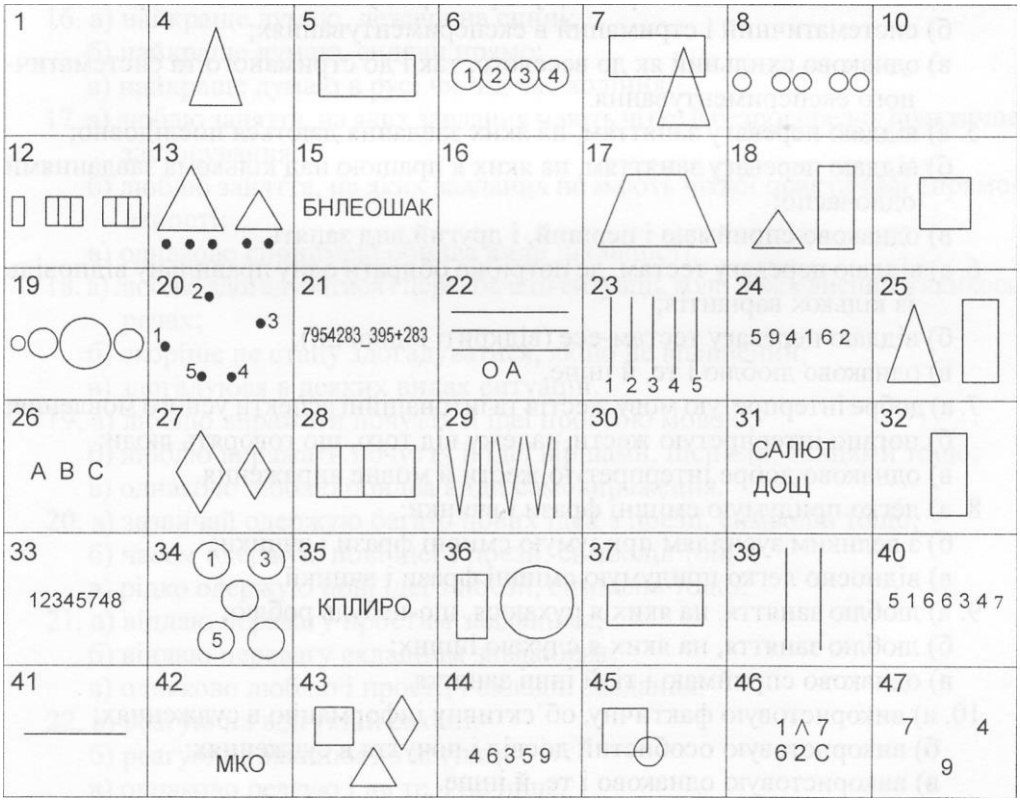

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ СТИЛЮ МИСЛЕННЯ А. ХАРРІСОНА ТА Р. БРЕМСОНА [14]

Стиль мислення – це система інтелектуальних стратегій, засобів, навичок та операцій, до яких особистість схильна завдяки своїм індивідуальним особливостям (від системи цінностей та мотивації до характерологічних якостей).

Вік досліджуваного: з 12 років.

Інструкція досліджуваному. Оберіть, будь ласка, у кожному запитанні той варіант відповіді, який найбільше відповідає вашим властивостям, притаманній вам манері поведінки й вирішення проблем.

Текстовий матеріал

А. Коли я працюю у групі, для мене найважливіше...

1) зрозуміти цілі та мотиви поведінки учасників групи;

2) зрозуміти цілі та значення роботи, що виконується;

3) спланувати наші дії для досягнення поставленої мети;

4) зрозуміти, який зиск можна отримати від цієї роботи;
5) швидше досягти конкретних результатів.
Б. Для мене графіки, схеми, креслення у книжках та статтях, як правило...
1) корисніші за текст, якщо вони точні;
2) корисні, якщо вони чітко відображають важливі факти;
3) корисні, якщо вони підкріплюються та пояснюються текстом;
4) корисні, коли вони спонукають до роздумів над тестом;
5) не корисніші, ніж інші матеріали.
В. Коли на дозвіллі я читаю журнальну чи газетну статтю, вона буде, найімовірніше...
1) про те, як комусь вдалося розв'язати особисту або суспільну проблему;
2) присвячена дискусійному політичному або соціальному питанню;
3) повідомленням про наукове чи історичне дослідження;
4) про цікаву, популярну людину чи подію;
5) точним, документальним повідомленням про чийсь цікавий життєвий досвід.
Г. Коли переді мною стоїть практичне завдання, перше, що я хочу знати, це...
1) який метод є найкращим для розв'язання цього завдання;
2) кому й коли потрібно, щоб завдання було розв'язане;
3) чому це завдання потрібно розв'язувати;
4) як впливатиме розв'язання цього завдання на інші завдання, які доводиться вирішувати;
5) яка безпосередня, негайна вигода від розв'язання завдання.
Ґ. Найкраща форма іспиту, як на мене, це – ...
1) перелік конкретних, практичних запитань із предмета;
2) вільна дискусія серед тих, хто складає іспит;
3) усний виклад знань;
4) повідомлення у довільній формі: як я використав те, чого навчився;
5) письмовий звіт, що охоплює історію питання, теорію й метод.
Д. Люди, якості яких я найбільше поважаю, це – ...
1) видатні філософи й учені;
2) письменники та вчителі;
3) лідери ділових і політичних кіл;
4) економісти та інженери;
5) телеведучі й журналісти.
Е. Я читаю книжку, як правило, тому що...
1) відчуваю потребу в удосконаленні своїх професійних знань;
2) людина, яку я поважаю, порадила мені прочитати цю книжку;
3) хочу збагатити свою загальну ерудицію;
4) хочу вийти за межі своєї діяльності;
5) хочу дізнатися більше про певний предмет, явище.
Є. Коли я вперше розпочинаю якусь справу, то...
1) визначаю для себе рівень якості, до якого я маю прагнути;
2) шукаю шляхи та способи виконати її швидше та з найменшими витратами;
3) обмірковую альтернативні способи виконання цієї справи;
4) намагаюся дізнатися, як інші виконували подібні справи;
5) намагаюся знайти найкращий спосіб виконання справи.

Ключ до тесту

Синтетичний стиль: А1, Б4, В2, Г4, Ґ2, Д1, Е4, Є3.
Ідеалістичний стиль: А2, Б3, В1, Г3, Ґ3, Д2, Е3, Є1.
Прагматичний стиль: А4, Б5, В4, Г5, Ґ4, Д3, Е5, Є2.
Аналітичний стиль: А3, Б1, В3, Г1, Ґ5, Д4, Е1, Є5.
Реалістичний стиль: А5, Б2, В5, Г2, Ґ1, Д5, Е2, Є4.

Обробка результатів. Підрахуйте кількість балів за кожною шкалою. Домінуючим для вас є той стиль, який набрав найбільшу кількість балів. Найменш властивий вам стиль, що знаходиться на останньому місці за кількістю балів.

Короткі характеристики стилів мислення

Синтетичний стиль. Люди із синтетичним стилем мислення надзвичайно чутливі до суперечностей у міркуваннях інших, виявляють підвищений інтерес до парадоксів та конфліктів ідей, нерідко навіть самі провокують такі конфлікти, щоб проявити себе у висуненні нових і оригінальних ідей. Синтезатори схильні бачити світ мінливим і схвалюють таке бачення іншими людьми. Вони люблять зміни нерідко через самі зміни й негативно ставляться до шаблонів, рутини, загальноприйнятих ідей, авторитетів, людей, які завжди з усім погоджуються. Синтезатори завжди готові до відкритої конфронтації, щоб виявити суперечності та усунути їх у новій теоретичній перспективі. Люди із синтетичним стилем мислення допомагають іншим знайти «свіжий» погляд на речі. Нерідко в ситуації групового прийняття рішення вони схильні зосереджуватися на негативних обставинах і наслідках діяльності, приймаючи вогонь на себе, але запобігаючи хибним рішенням. Синтезатори вирізняються відчуттям нового, гостротою погляду, креативністю.

Ідеалістичний стиль. Ідеалісти схильні до інтуїтивних, глобальних оцінок і не схильні до детального аналізу проблем з опорою на повну множину фактів та формальну логіку. Ідеалісти виявляють підвищений інтерес до цілей, цінностей, потреб, мотивів поведінки. Вони добре формулюють мету, і не тільки власну. «Куди ми йдемо і навіщо?» – це питання спонукає та спрямовує мислення ідеалістів. Вони розмірковують про речі і справи з точки зору їх користі або шкідливості для окремих людей і суспільства, з погляду добра і зла. Отже, ідеалісти більше, ніж інші, враховують у своїх рішеннях суб’єктивні та соціальні фактори. Ідеалісти, як і синтезатори, не схильні зосереджуватися на точних цифрах і фактах. Вони намагаються акцентувати на схожості навіть у «непримиримих» позиціях, бо вважають, що люди можуть домовитися про будь–що, коли вони дійдуть згоди щодо цілей. Конфлікт ідеалісти вважають непродуктивним і непотрібним. Ідеалісти прагнуть, щоб їх сприймали як відкритих, доброзичливих, таких, що заслуговують на довіру й допомагають людям. їм необхідно відчувати свою корисність. Ідеалісти пишаються своїми високими ідеалами, моральними нормами та критеріями оцінки діяльності, але не завжди відчувають, наскільки нереалістичні ці норми та критерії.

Прагматичний стиль. Прагматики орієнтовані на особистий досвід в оцінці правильності чи хибності ідей, рішень, учинків. Вони спрямовані на експериментування щодо способів досягнення поставлених цілей. Вони використовують ті матеріали та інформацію, які є напохваті, рідко шукаючи додаткові ресурси та резерви. їх цікавить якомога швидше отримання конкретного результату, реальної вигоди. Для прагматика світ як ціле є непередбаченим, його не можна осягти повною мірою. Тому «сьогодні зробимо так, а далі – буде видно». Отже, поведінку прагматиків важко передбачити, адже

вони спираються на випадково вибрані факти. У них переважає тактичне мислення, маркетинговий підхід. Прагматики завжди вдаються до планування можливостей, висувають паралельні цілі, аби уникнути повної поразки. Таким чином, прагматики – досить гнучкі та адаптивні люди як у когнітивній сфері, так і у сфері поведінки. Як правило, вони комунікабельні, емпатійні, здатні не тільки раціонально обґрунтувати свої пропозиції, а й передбачити етичні та психологічні наслідки запропонованих рішень. Вони небайдуже ставляться до схвалення їх соціальним оточенням, прагнуть викликати симпатію до себе.

Аналітичний стиль. Представники аналітичного стилю характеризуються методичною, логічною, ретельною, детальною та обережною манерою вирішення проблем. Перш ніж прийняти рішення, вони збирають якомога більше інформації та розробляють детальний план дій, щоб знайти «найкращий» шлях до вирішення проблеми. Тому за умови достатнього запасу часу їхня стратегія приносить максимальний успіх. Аналітики гірше від інших переносять невизначеність і хаос. Вони прагнуть бачити світ логічним, раціональним, упорядкованим і передбачуваним. Аналітики цінують знання, поважно ставляться до освіти і з дитинства засвоюють безліч теорій, які дають їм змогу пояснювати події й упорядковувати навколишнє середовище. Коли з'являється проблема, аналітик починає шукати формулу, процедуру, метод або систему, яка може дати розв'язання. Аналітики – перфекціоністи, вони прагнуть досконалості й завершеності у всьому, чим займаються. Аналітик цінує свою компетентність, тобто знання й розуміння всіх аспектів ситуації, в якій він опинився.

Реалістичний стиль. Реалісти – емпірики, а не теоретики. Для них "реальним" є те, що вони можуть безпосередньо сприймати і переживати, вони впевнені, що без узгодженості на рівні фактів не можна починати жодної справи. Вони приділяють підвищену увагу ресурсам, добре розуміючи їхню обмеженість. їх увага спрямована на поточні справи. Реалістичне мислення характеризується конкретністю й проекцією на виправлення, корекцію ситуації для досягнення певного результату. Вони намагаються висувати конкретні, досяжні цілі, дисциплінують роботу групи своєю зосередженістю на кінцевому результаті. Реалісти намагаються вести справи обґрунтовано, безпомилково й уникати непередбачуваних змін. Час від часу вони вносять корекції та твердо дотримуються курсу. Реалісти близькі до аналітиків, але їх дратують зайві формально–логічні процедури, тривалі пошуки додаткової інформації та прагнення до бездоганності. Вони не схильні розмірковувати про глобальне і вдаються до спрощення проблем, щоб привернути увагу до реальних справ.

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ УСТАНОВКИ НА СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧ [14]

Вік досліджуваного: з 12 років.

Мета дослідження: визначення характеру вироблення та ступеня чутливості досліджуваного до установки, особливостей фіксування установки і наявності гнучкості чи ригідності мислення.

Матеріали та обладнання: десять аркушів паперу для кожного досліджуваного (розміром приблизно 10х8 см), ручка і секундомір.

Інструкція досліджуваному. Вам буде запропоновано для розв'язання арифметичні задачі. Кожну задачу розв'язуєте на окремому аркуші паперу. Всі дії, які ви робите під час розв'язування задачі, записуєте на цьому аркуші. Аркуш з розв'язаною

задачею переверніть. Перевернутий аркуш – це знак експериментаторові про те, що ви дане завдання виконали. Час розв'язання задач контролюється і обмежується 2 хвилинами. Після закінчення 2 хвилин експериментатор скаже: «Стоп! Припиніть розв'язування!» Для розв'язання наступної задачі беріть новий аркуш паперу.

Задачі

№ 1. Дано три посудини об'ємом 37, 21 і 3 літри; як відміряти рівно 10 літрів води?
№ 2. Дано три посудини об'ємом 37, 24 і 2 літри; як відміряти рівно 9 літрів води?
№ 3. Дано три посудини об'ємом 39, 22 і 2 літри; як відміряти рівно 13 літрів води?
№ 4. Дано три посудини об'ємом 38, 25 і 2 літри; як відміряти рівно 9 літрів води?
№ 5. Дано три посудини об'ємом 29, 14 і 2 літри; як відміряти рівно 11 літрів води?
№ 6. Дано три посудини об'ємом 28, 14 і 2 літри; як відміряти рівно 10 літрів води?
№ 7. Дано три посудини об'ємом 26, 10 і 3 літри; як відміряти рівно 10 літрів води?
№ 8. Дано три посудини об'ємом 27, 12 і 3 літри; як відміряти рівно 9 літрів води?
№ 9. Дано три посудини об'ємом 30, 12 і 3 літри; як відміряти рівно 15 літрів води?
№ 10. Дано три посудини об'ємом 28, 7 і 5 літрів; як відміряти рівно 12 літрів води?

Процедура дослідження. Дослідження можна проводити як з одним досліджуваним, так і з групою не більше 9 осіб. В останньому випадку учасникам дослідження слід зручно розміститися за столами в такий спосіб, щоб забезпечити самостійність виконання завдань. Умови кожної задачі експериментатор записує на дошці чи заздалегідь на окремих плакатах. Арифметичні задачі експериментатор має подавати, суворо дотримуючись послідовності.

Специфіка даного дослідження передбачає: експериментатор буде стежити за часом, витраченим досліджуваним на розв'язування кожної задачі, фіксуючи його в протоколі, і зможе, не нав'язуючись, порівняти записи розв'язування перших п'яти задач. У разі потреби вдаються до індивідуального підказування тим, у кого виникають труднощі в розв'язуванні або в записуванні розв'язку перших п'яти задач.

Суть підказки полягає в тому, щоб нагадати досліджуваним, що воду можна тільки доливати та відливати за допомогою посудин. Звідси випливає, що арифметичні операції, які відображають дії з водою, – це додавання та віднімання. Якщо досліджуваний робить запис дій в дужках, то це означає: він користується іншими посудинами, що дорівнюють за об'ємом числу, одержаному в дужках, а це – порушення умов задачі. Всіх потрібно попередити про те, що використання дужок, коли записується розв'язок даних задач, заборонено. Також числа не можна множити і ділити. Всі дії складаються з доливання та відливання води за допомогою посудин вказаних об'ємів.

Під час розв'язування досліджуваним задач № 6–10 підказувати нічого не можна, також не бажано перевіряти спосіб їх розв'язування. Час розв'язування досліджуваним кожної задачі контролюється експериментатором за допомогою секундоміра під час перевертання досліджуваним аркуша з розв'язком запропонованої задачі і фіксується в окремому протоколі.

Обробка результатів. Обробка результатів здійснюється шляхом зіставлення способів розв'язування досліджуваним експериментальних задач з можливими способами їх розв'язку. На підставі цього зіставлення визначають: характер вироблення установки, чутливість до установки, особливості її фіксації, гнучкість чи ригідність мислення. Додатково можна дати характеристику швидкості мислення. Для цього використовують показник швидкості.

Показник швидкості мислення виводиться як середньоарифметичний час, витрачений на розв'язування задач. Середньоарифметичний час розв'язування перших

п’яти задач характеризує швидкість вироблення установки, а середньоарифметичний час розв’язування решти п’яти задач показує залежність пошуку розв’язку від установки. У цьому разі важливо враховувати, розв’язана чи ні задача № 10.

Характер вироблення установки з’ясовується тим, як досліджуваний розв’язував перші п’ять задач і з якою швидкістю він це робив. Якщо досліджуваний третю, четверту і п’яту задачі розв’язував швидко набутим способом (від більшого об’єму віднімав менший) і без підказування, то вироблення установки вважають оптимальним. Коли ж досліджуваному підказували чи він змінював спосіб запису розв’язування задачі, а також спостерігалася значна величина показника швидкості мислення при розв’язуванні перших п’яти задач, то вироблення установки було неоптимальним, проходило з ускладненнями.

Ступінь чутливості досліджуваного до установки перевіряють шляхом аналізу розв’язування задач № 6 і 7. Якщо ці задачі розв’язано установочним способом, тобто від більшої величини віднімали меншу, то ступінь чутливості до установки високий. Коли одну із задач розв’язано способом відповідно до установки, а другу – всупереч установці, то чутливість до установки середня. Наприклад, задачу № 6, крім способу, що відповідає установці, може бути розв’язано так: 1 4 – 2 – 2 = 1 0 , а задача № 7 взагалі не вимагає розрахунків, бо воду відразу можна налити об’ємом 10 літрів.

Якщо обидві задачі розв’язано способом, який не відповідає установці, то можна стверджувати, що в досліджуваного слабка чутливість до установки. Особливості фіксації установки визначаються за способом розв’язування досліджуваним задач № 8 і 9. Якщо обидві ці задачі розв’язано за установочним способом, то установка фіксована, а ступінь її фіксації високий.

Якщо одна із задач розв’язувалася установочним способом, а друга – іншим, то ступінь фіксованості установки характеризується як середній. Наприклад, задачу № 8 можна розв’язати так: 12 – 3 = 9, а задачу № 9 легко розв’язати додаванням, яке за логікою переливання води за допомогою посудин означає доливання, тобто 12 + 3 = 15.

Коли обидві задачі розв’язано не способом установки, то це засвідчує, що немає фіксації установки. Однак таке твердження буде правомірним, якщо у досліджуваного слабка чутливість до установки. В іншому разі фіксація установки слабка.

Визначення ригідності та гнучкості мислення проводиться за результатом розв’язання задачі № 10. Ця задача має один правильний розв’язок, протилежний установці: 7 + 5 = 12. Якщо досліджуваний задачу розв’язав, то його мислення гнучке, незалежно від чутливості чи фіксованості установки, оскільки він зміг переорієнтуватися на пошук нового. Якщо останню задачу досліджуваний не розв’язав і далі діє шляхом віднімання від більшого меншого, то його мислення ригідне.

Аналіз результатів. Після обробки результатів дослідження важливо правильно проаналізувати взаємозв’язки між швидкістю мислення, характером вироблення установки, ступенем чутливості до установки, особливостями фіксації та ригідністю або гнучкістю мислення.

Активізуючи умови, в яких виробляється установка досліджуваному, слід звернути увагу на їхню сталість, з одного боку, і на кількість повторень одного й того ж способу розв’язування, з другого. Це стосується й особливостей фіксації установки.

У разі виявлення ригідності мислення необхідно продумати рекомендації досліджуваному для розвитку його гнучкості. Багато задач розв’язується кількома способами. Пошук різноманітних способів розв’язання – це вже ознака творчості. Можна налаштувати себе на цей пошук. Добре допомагають у розвитку гнучкості тренування зміни уявлення і розв’язування спеціальних творчих завдань. Для досліджуваних з

повільним протіканням процесів мислення складаються формули налаштування на швидку роботу. Показники швидкості мислення поліпшуються з досвідом змагальної взаємодії з іншими людьми. Однак слід мати на увазі, що отримані результати швидкості мислення можуть залежати від самопочуття досліджуваного під час експерименту і від його зацікавленості дослідженням.

3.3. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ

ТЕСТ «ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ» (Б. ПАШНЕВ) [14]

Тест дозволяє визначити рівень пізнавальної активності учня і порівняти його з нормативними показниками для різних вікових груп.

Пізнавальна активність – це міра розумового зусилля, яка спрямована на становлення пізнавального інтересу й містить у собі:

• швидкість психічних процесів;
• легкість пробудження активності;
• напруженість;
• потребу в розумових зусиллях і враженнях;
• наполегливість у засвоєнні нового матеріалу і низку інших показників.

Вік досліджуваного: 9–17 років.

Інструкція. Прочитайте наведені нижче запитання. В аркуші для відповідей запишіть номер запитання і літеру обраного варіанта відповідей.

Текст опитувальника

1. Тобі подобається виконувати:
а) легкі навчальні завдання?
б) складні навчальні завдання?
2. Ти заперечуєш, коли хто–небудь підказує тобі хід виконання важкого завдання?
а) так;
б) ні.
3. Як ти вважаєш, перерви в школі повинні бути довшими?
а) так;
б) ні.
4. Ти колись спізнювався на заняття?
а) так;
б) ні.
5. Тобі хотілося б, щоб після пояснення нового матеріалу вчитель одразу викликав тебе до дошки для виконання вправи?
а) так;
б) ні.
6. Тобі більше подобається виконувати навчальне завдання:
а) одним способом?
б) шукати різні способи розв’язання?
7. Тобі зазвичай хочеться вчитися після хвороби?
а) так;
б) ні.

8. Тобі подобаються складні контрольні роботи?
а) так;
б) ні.
9. Ти завжди поводишся таким чином, що у вчителів не виникає підстав зробити тобі зауваження?
а) так;
б) ні.
10. Ти вважаєш за краще на уроці:
а) самостійно виконувати завдання?
б) слухати пояснення вчителя?
11. Ти вважав би за краще виконувати:
а) декілька невеликих завдань?
б) одне велике й важке протягом усього уроку?
12. У тебе виникають запитання до вчителя під час пояснення навчального матеріалу?
а) так;
б) ні.
13. Якби взагалі не ставили оцінок, то, на твою думку, діти у вашому класі навчалися б гірше, ніж тепер?
а) так;
б) ні.
14. Чи бувало так, що ти прийшов до школи, не вивчивши всіх уроків?
а) так;
б) ні.
15. Чи хотів би ти, щоб було менше уроків з основних предметів?
а) так;
б) ні.
16. Тобі подобається виконувати важке завдання:
а) разом зі всім класом?
б) самостійно?
17. Ти згадуєш удома під час заняття іншою справою про те нове, що дізнався на уроках?
а) так;
б) ні.
18. Ти вважаєш, що підручники дуже товсті і їх краще зробити тоншими?
а) так;
б) ні.
19. Ти завжди виконуєш те, про що просить тебе вчитель?
а) так;
б) ні.
20. Чи заглядаєш ти іноді до тлумачних словників (фразеологізмів, етимологічного або словника іншомовних слів) для уточнення понять?
а) так;
б) ні.
21. Ти часто розповідаєш батькам або знайомим про те нове та цікаве, про що дізнаєшся на уроках?
а) так;
б) ні.

22. Деякі учні вважають, що у школі дітям потрібно ставити тільки найкращі оцінки, а інших оцінок не ставити. Ти так теж вважаєш?
а) так;
б) ні.
23. Ти часто доповнюєш відповіді інших учнів на уроці?
а) так;
б) ні.
24. Якщо ти розпочав читати яку–небудь книжку, то обов'язково дочитаєш її до кінця?
а) так;
б) ні.
25. Чи хотів би ти, щоб не задавали домашніх завдань?
а) так;
б) ні.
26. Чи здається тобі іноді, що набридає постійно дізнаватися про щось нове і нове на уроках?
а) так;
б) ні.
27. Тобі важко було б висидіти підряд декілька уроків з одного й того ж основного предмета (наприклад, мови, математики)?
а) так;
б) ні.
28. Ти вважав би за краще грати:
а) у нескладні розважальні ігри?
б) у складні ігри, де потрібно багато думати?
29. Ти коли–небудь користувався підказкою?
а) так;
б) ні.
30. Якщо ти не відразу знаходиш відповідь, розв'язуючи задачу, то:
а) постійно думаєш про неї у пошуках відповіді?
б) не витрачаєш багато зусиль на її розв'язання і починаєш займатися чимось іншим?
31. Ти вважаєш, що потрібно задавати:
а) прості домашні завдання?
б) складні домашні завдання?
32. Тобі набридло б виконувати одне велике важке завдання два уроки поспіль?
а) так;
б) ні.
33. Чи хотів би ти відвідувати який–небудь предметний гурток?
а) так;
б) ні.
34. Ти заздриш іноді тим дітям, які навчаються краще за тебе?
а) так;
б) ні.
35. Чи здається тобі, що вчителі іноді помиляються, пояснюючи матеріал на уроці?
а) так;
б) ні.

36. Чи хотів би ти замість навчання займатися якимось одним видом спорту або якимись іграми?
а) так;
б) ні.
37. Чи здається тобі іноді, що ти міг би щось винайти?
а) так;
б) ні.
38. Ти проглядаєш у шкільних підручниках матеріал, який у школі ще не вивчали?
а) так;
б) ні.
39. Чи радієш ти своїм успіхам у школі?
а) так;
б) ні.
40. Ти шукаєш відповіді на запитання, що виникають на уроках, не тільки в підручниках, але і в інших книжках (наприклад, науково–популярних)?
а) так;
б) ні.
41. Чи подобається тобі під час літніх канікул читати або проглядати підручники для наступного класу?
а) так;
б) ні.
42. Якби ти сам ставив собі оцінки за свої відповіді, у тебе оцінки були б:
а) кращими?
б) гіршими?
43. Тобі приносить більше задоволення:
а) коли ти одержуєш правильну відповідь під час розв'язання задачі?
б) сам процес розв'язання задачі?
44. Ти завжди уважно слухаєш усі пояснення вчителя на уроці?
а) так;
б) ні.
45. Як ти вважаєш, чи потрібно сперечатися з учителем, якщо ти маєш власну точку зору з того або іншого питання?
а) так;
б) ні.
46. Чи хотів би ти іноді, щоб матеріал з мови або математики, який учитель не завершив пояснювати, він продовжував пояснювати на наступному уроці
замість фізкультури або якої–небудь розваги?
а) так;
б) ні.
47. Ти хотів би:
а) добре виконати легку контрольну роботу і одержати хорошу оцінку?
б) послухати пояснення нового матеріалу?
48. Тобі подобається, якщо тебе рідко викликають на уроках?
а) так;
б) ні.
49. Ти завжди підготовлений до початку занять?
а) так;
б) ні.

50. Чи хотів би ти, щоб подовжилися канікули?
а) так;
б) ні.
51. Коли ти займаєшся на уроці цікавим навчальним завданням, чи важко відвернути твою увагу якою–небудь іншою цікавою, але сторонньою справою?
а) так;
б) ні.
52. Чи думаєш ти іноді на перерві про те нове, про що дізнався на уроці?
а) так;
б) ні.

Опрацювання результатів тестування. Опитувальник складається з двох груп запитань:

1) 42 запитання спрямовані на вивчення пізнавальної активності;

2) 10 запитань, з допомогою яких досліджується показник нещирості, або соціальної бажаності відповіді.

Варіанти індивідуальних відповідей порівнюються з ключем. За кожен збіг нараховується 1 бал. Загальна сума набраних балів порівнюється з наявними нормами для відповідних вікових груп, наведеними у таблиці.

За умови виходу результатів індивідуального тестування за межі нормативного діапазону показники рівня пізнавальної активності вважаються виявленими.

За умови збігу шести і більше відповідей зі шкалою нещирості результати дослідження вважаються недійсними для вікового діапазону учнів 13–17 років.

За умови збігу семи і більше відповідей зі шкалою нещирості результати дослідження вважаються недійсними для вікового діапазону учнів 11 –12 років.

За умови збігу восьми і більше відповідей зі шкалою нещирості результати дослідження вважаються недійсними для вікового діапазону учнів 9–10 років.

Ключ до тесту

Пізнавальна активність: 1б, 2а, 3б, 5а, 6б, 7а, 8а, 10а, 11б, 12а, 13б, 15б, 16б, 17а, 18б, 20а, 21а, 22б, 23а, 25б, 26б, 27б, 28б, 30а, 31б, 32б, 33а, 35а, 36б, 37а, 38а, 40а, 41а, 42б, 43б, 45а, 46а, 47б, 48б, 50б, 51а, 52а.

Шкала нещирості: 4б, 9а, 14б, 19а, 24а, 29б, 34б, 39б, 44а, 49а.

Таблиця

Вікові норми

Стать	Клас	Рівні пізнавальної активності		
		низький	середній	високий
Жіноча	7	0-12	13-25	26-42
	8	0-12	13-25	26-42
	9	0-12	13-25	26-42
	10	0-11	12-23	24-42
Чоловіча	7	0-12	13-25	26-42
	8	0-11	12-24	25-42
	9	0-11	12-24	25-42
	10	0-10	11-22	23-42

ОПИТУВАЛЬНИК ОСОБИСТІСНОЇ СХИЛЬНОСТІ ДО ТВОРЧОСТІ ЗА Г. ДЕВІСОМ (У РЕДАКЦІЇ Б. ПАШНЄВА) [14]

Опитувальник призначений для виявлення схильності до творчої поведінки у повсякденному житті. Особистісні ознаки креативності містять в собі цікавість, самодостатність, відчуття гармонії, краси, прагнення до ризику, прийняття безладу, потребу в активності тощо. Опитувальник містить 21 запитання, за допомогою яких діагностують креативність як особистісну властивість. Б. Пашнєвим було визначено норми для дітей віком 12–17років.

Інструкція. Прочитайте наведені твердження і дайте відповідь на них «так» чи «ні».

Твердження

1. Думаю, що я акуратна людина, люблю, щоб скрізь був порядок.
2. Я прагну дізнатися більше про все, що відбувається в світі.
3. У дитинстві я любив відвідувати нові місця разом з батьками, а не один.
4. Я прагну бути кращим в тому, чим займаюся.
5. Я неохоче ділився своїми іграшками або солодощами з іншими, коли був маленьким.
6. Я буваю незадоволений собою, якщо не можу довести роботу до досконалості.
7. Я прагну зрозуміти, як усе влаштовано в світі.
8. У школі я не дуже популярний серед дітей.
9. Мені подобається іноді поводитися по–дитячому.
10. Якщо я вирішив що–небудь зробити, то наполегливо прагну до досягнення поставленої мети.
11. Я вважаю за краще працювати разом з іншими і не люблю що–небудь робити один.
12. Я сам знаю, що я повинен робити і чим займатися.
13. Коли зі мною не згідні інші, я прагну змінити свою точку зору, навіть якщо упевнений у своїй правоті.
14. Я дуже турбуюсь і переживаю, коли роблю щось не так, як слід.
15. Я часто нудьгую, тому що не знаю, чим зайнятися.
16. Я відчуваю, що буду значущим і відомим, коли виросту.
17. Мені подобається дивитися на красиві речі.
18. Я вважаю, що краще грати в знайомі ігри, ніж розучувати нові.
19. Мені подобається експериментувати – досліджувати, що трапиться, якщо я зроблю що–небудь.
20. Коли я граю або щось роблю, то прагну якомога менше ризикувати.
21. У житті важливіше мати хорошу пам’ять, ніж розвинену уяву.

Ключ до тесту

Відповідь “так” – 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 16, 17, 19.
Відповідь “ні” – 1, 3, 5, 11, 13, 14, 15, 18, 20, 21.

Оцінювання результатів. За кожен варіант відповіді, що збігається з ключем, нараховується 1 бал.

Потім одержані бали підсумовуються. Далі індивідуальний результат порівнюється з віковими нормами, наведеними у таблиці.

Таблиця

Вікові норми

Стать	Клас	Рівні креативності		
		низький	середній	високий
Жіноча	7	0-10	11-15	16-21
	8	0-10	11-15	16-21
	9	0-11	12-16	17-21
	10	0-11	12-16	17-21
Чоловіча	7	0-10	11-14	15-21
	8	0-10	11-15	16-21
	9	0-10	11- 16	17-21
	10	0-10	11- 16	17-21

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ РІВНЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ (ЗА П. ТОРРЕНСОМ) [14]

Вік досліджуваного: 4–18 років.

Процедура тестування. Дослідження відбувається у вигляді гри. Групове тестування слід проводити з групою у кількості не більше 36 чоловік. Уникайте давати приклади можливих відповідей!

Інструкція досліджуваному. На сторінці зображені незакінчені фігури. Якщо ти додаси до них додаткові лінії, у тебе вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуй придумати таку картинку або історію, яку ніхто інший не зможе придумати. Зроби її завершеною і цікавою, додавай до неї нові ідеї. Придумай цікаву назву для кожної картинки і напиши її під картинкою.

На виконання цього завдання відводиться 10 хвилин.

Стимульний матеріал

1	2
3	4
5	6 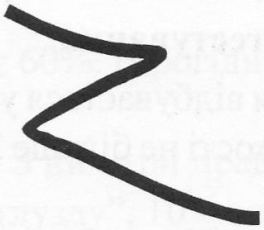
7	8
9 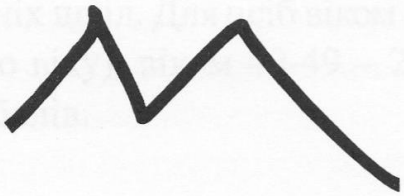	10

Оцінювання рисунка

Номер фігури	Кількість балів	Опис рисунка
1	0	Абстрактний візерунок, людина, голова, окуляри, птах, чайка
	1	Брови, очі, хвиля, море, морда тварини, хмара, серце, сова, квітка, яблуко, людина, собака
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
2	0	Абстрактний візерунок, дерево, рогатка, квітка
	1	Буква, будинок, символ, покажчик, слід кінцівки птаха, цифра, людина
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
3	0	Абстрактний візерунок, звукові і радіохвилі, людина, човен, корабель, люди, фрукти
	1	Вітер, хмара, дощ, кульки, частини дерева, міст, гойдалка, морда тварини, колеса, лук і стріли, риба, санки, квіти
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
4	0	Абстрактний візерунок, хвиля, море, змія, хвіст, знак питання
	1	Кішка, крісло, стілець, ложка, миша, гусениця, черв'як, окуляри, гусак, черепашка, лебідь, квітка, трубка для паління
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
5	0	Абстрактний візерунок, блюдо, ваза, чаша, човен, корабель, людина, парасолька
	1	Водойма, озеро, гриб, губи, підборіддя, таз, лимон, яблуко, лук і стріли, яр, яма, риба, яйце
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
6	0	Абстрактний візерунок, сходи, сходинки, обличчя
	1	Гора, скеля, ваза, ялина, кофта, піджак, сукня, гроза, блискавка, людина, квітка
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
	0	Абстрактний візерунок, ключ, машина, серп

7	1	Гриб, черпак, ківш, лінза, людина, молоток, окуляри, самокат, серп і молот, тенісна ракетка
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
8	0	Абстрактний візерунок, дівчинка, жінка, очі або тіло людини
	1	Буква, ваза, дерево, книжка, майка, сукня, ракета, квітка, щит
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
9	0	Абстрактний візерунок, гори, пагорб, буква, вуха тварини
	1	Верблюд, вовк, кішка, лисиця, людина, собака, геомет-рична фігура
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки
10	0	Абстрактний візерунок, гусак, качка, дерево, обличчя, лисиця
	1	Буратіно, дівчинка, птах, цифра, людина, геомет-рична фігура
	2	Всі інші більш оригінальні рисунки

Показники креативності

Швидкість – кількість ідей. Визначається підрахунком числа завершених ідей. Максимальне число балів – 10.

Оригінальність – нестандартність ідей. Оцінюється за таблицею. Додаються бали за об'єднання двох рисунків (2 бали), 3–5 рисунків (5 балів), 6–10 рисунків (10 балів).

Гнучкість – здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до іншого. Визначається числом різних категорій відповідей. Для визначення категорії використовуються як самі рисунки, так і їх назви. Максимальне число балів – 10.

3.4. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ СФЕРИ

ОПИТУВАЛЬНИК САН [14]

Опитувальник складається із 30 пар протилежних характеристик, за якими досліджуваного просять оцінити свій стан. Кожна пара є шкалою, на якій досліджуваний відмічає ступінь актуалізації тієї чи іншої характеристики свого стану.

Вік досліджуваного: з 12 років.

Інструкція. Вам пропонується описати свій стан, який ви відчуваєте в даний момент, користуючись таблицею, яка складається із 30 полярних ознак. Ви повинні в кожній парі вибрати ту характеристику, яка найбільш точно описує ваш стан, і відмітити цифру, яка відповідає ступеню вираженості даної характеристики.

Типова картка методики САН

Прізвище, ім'я _____

Вік _____ Стать _____ Дата _____

1. Самопочуття добре	3 2 1 0 1 2 3	Самопочуття погане
2. Почуваю себе сильним	3 2 1 0 1 2 3	Почуваю себе слабким
3. Пасивний	3 2 1 0 1 2 3	Активний
4. Малорухливий	3 2 1 0 1 2 3	Рухливий
5. Веселий	3 2 1 0 1 2 3	Сумний
6. Гарний настрій	3 2 1 0 1 2 3	Поганий настрій
7. Працездатний	3 2 1 0 1 2 3	Малопрацездатний
8. Сповнений сил	3 2 1 0 1 2 3	Знесилений
9. Повільний	3 2 1 0 1 2 3	Швидкий
10. Бездіяльний	3 2 1 0 1 2 3	Дієвий
11. Щасливий	3 2 1 0 1 2 3	Нещасний
12. Життєрадісний	3 2 1 0 1 2 3	Похмурий
13. Напружений	3 2 1 0 1 2 3	Розслаблений
14. Здоровий	3 2 1 0 1 2 3	Хворий
15. Безініціативний	3 2 1 0 1 2 3	Захоплений
16. Байдужий	3 2 1 0 1 2 3	Схвильований
17. Сповнений віри	3 2 1 0 1 2 3	Зневірений
18. Радісний	3 2 1 0 1 2 3	Сумний
19. Добре відпочив	3 2 1 0 1 2 3	Стомлений
20. Свіжий	3 2 1 0 1 2 3	Виснажений
21. Сонливий	3 2 1 0 1 2 3	Збуджений
22. Бажаю відпочити	3 2 1 0 1 2 3	Бажаю працювати
23. Спокійний	3 2 1 0 1 2 3	Стурбований
24. Оптимістичний	3 2 1 0 1 2 3	Песимістичний
25. Витривалий	3 2 1 0 1 2 3	Маловитривалий
26. Бадьорий	3 2 1 0 1 2 3	Млявий
27. Розмірковувати важко	3 2 1 0 1 2 3	Розмірковувати легко
28. Неуважний	3 2 1 0 1 2 3	Уважний
29. Сповнений надій	3 2 1 0 1 2 3	Розчарований
30. Задоволений	3 2 1 0 1 2 3	Незадоволений

Ключ до методики

Самопочуття: 1, 2, 7, 8, 13, 14, 19, 20, 25, 26.

Активність: 3, 4, 9, 10, 15, 16, 21, 22, 27, 28.

Настрій: 5, 6, 11, 12, 17, 18, 23, 24, 29, 30.

Обробка даних. При підрахунку граничний ступінь вираження негативного полюсу пари оцінюється в 1 бал, а граничний ступінь вираження позитивного полюсу пари – в 7 балів. При цьому необхідно враховувати, що полюс шкал постійно змінюється, але позитивні стани завжди отримують високі бали, а негативні – низькі. Отримані бали групуються відповідно до ключа в три категорії і підраховується кількість балів за кожною з них.

Отримані результати кожної категорії діляться на 10. Середній бал шкали – 4. Оцінки, які перевищують 4 бали, свідчать про нормальний стан досліджуваного, оцінки нижче 4 свідчать про зворотне. Нормальні оцінки стану лежать в діапазоні 5,0–5,5 балів.

Слід враховувати, що при аналізі функціонального стану важливе не тільки значення окремих його показників, але і їх співвідношення.

МЕТОДИКА «ПРОГНОЗ» [14]

(оцінка рівня нервово–психічної стійкості за В. Бодровим)

Методика призначена для первинного орієнтовного виявлення осіб з ознаками нервово–психічної нестійкості (НПН). Вона допомагає виявити окремі первинні, передзахворювальні ознаки порушень особистості, а також оцінити ймовірність їх розвитку й прояву в поведінці та діяльності людини. Методика містить 84 запитання, на кожне з яких обстежуваний дає відповідь «так» або «ні». Результати відображаються кількісними показниками (у балах), на основі яких роблять висновок щодо рівня нервово–психічної стійкості (НПС). Аналіз відповідей дає змогу уточнити окремі біографічні відомості, особливості поведінки та стану психічної діяльності людини в різних ситуаціях. Обстежується одночасно 25–30 осіб протягом 20 хвилин. Під час обстеження спостерігають за поведінкою кожного, а за необхідності роблять позначки.

Вік досліджуваного: з 14 років.

Інструкція. Перед вами анкета з 84 запитаннями. Послідовно ознайомлюючись з нею, треба вирішити, яка відповідь – «так» чи «ні» – точніше характеризує вас. У відповідній клітинці реєстраційного аркуша ставте знак «+» (так) або «–» (ні). Працюйте швидко, не замислюючись, і самостійно. Не пропускайте запитань. Про результати обстеження вас повідомлять конфіденційно.

Текст анкети

1. Іноді мені в голову приходять такі погані думки, що краще про них не розповідати.
2. У дитинстві в мене була така компанія, де всі намагалися завжди й у всьому стояти один за одного.
3. Іноді у мене виникає сміх або плач, з якими я не можу впоратися.
4. Бували випадки, що я не дотримував(ла) обіцянок.
5. У мене часто болить голова.
6. Іноді я кажу неправду.
7. Раз на тиждень без будь–якої причини раптово відчуваю жар у всьому тілі.
8. Іноді говорю про речі, в яких я нічого не розумію.
9. Іноді я серджуся.
10. Тепер мені важко сподіватися на те, що я чогось досягну в житті.
11. Трапляється, відкладаю на завтра те, що можна зробити сьогодні.
12. Я охоче беру участь у всіх зборах та інших громадських заходах.
13. Найважча боротьба для мене – боротьба із самим(ою) собою.
14. М’язові судоми й посіпування в мене бувають дуже рідко.
15. Мені байдуже, що зі мною буде.
16. Іноді, коли погано почуваюся, буваю дратівливим(ою).
17. У гостях поводжуся за столом краще, ніж удома.
18. Коли мені не загрожує штраф і машин поблизу нема, я можу перейти вулицю у невстановленому місці.
19. Вважаю, що життя в моїй сім’ї таке ж гарне, як і в сім’ях більшості моїх знайомих.
20. Мені часто кажуть, що я запальний(а).
21. Запори у мене бувають рідко.
22. У грі я переважно хочу вигравати.

23. Останні кілька років переважно почуваюся добре.
24. Тепер моя вага постійна (не повнішаю і не худну).
25. Мені приємно мати впливових людей серед знайомих, це підносить мене у власних очах.
26. Я б не дуже переймався(лася), коли б у когось із членів моєї родини були неприємності через порушення закону.
27. Із моїм розумом щось негаразд.
28. Мене хвилюють статеві питання.
29. Коли намагаюся щось сказати, то часто помічаю, що в мене тремтять руки.
30. Рухи в мене такі ж спритні й меткі, як і раніше.
31. Серед моїх знайомих є люди, котрі мені не подобаються.
32. Думаю, що я людина приречена.
33. Я сварюся з членами моєї родини дуже рідко.
34. Буває, що я з ким–небудь трохи пліткую.
35. Часто бачу сни, про які краще нікому не розповідати.
36. Траплялося, що під час обговорення деяких питань я особливо не замислювався(лася) і погоджувався(лася) з думкою інших.
37. У школі я засвоював(ла) матеріал повільніше, ніж інші.
38. Моя зовнішність мене влаштовує.
39. Я цілком упевнений(а) у собі.
40. Раз на тиждень або частіше я дуже збуджений(а) або схвильований(а).
41. Хтось керує моїми думками.
42. Щодня випиваю дуже багато води.
43. Іноді грубий або неприємний жарт викликає в мене сміх.
44. Най щасливі шим(ою) я буваю на самоті.
45. Хтось намагається вплинути на мої думки.
46. З дитинства люблю казки Андерсена.
47. Серед людей я зазвичай почуваюся самотнім(ьою).
48. Дратує, коли мене підганяють.
49. Я дуже легко ніяковію.
50. Я легко втрачаю терпіння у взаємодії з людьми.
51. Мені часто хочеться померти.
52. Траплялося, я кидав(ла) розпочату справу, бо вважав(ла), що не впораюся з нею.
53. Майже щодня трапляється щось таке, що лякає мене.
54. До питань релігії я байдужий(а).
55. Ознаки поганого настрою бувають у мене рідко.
56. Я заслуговую на суворе засудження за власні вчинки.
57. У мене були дуже незвичайні містичні переживання.
58. Мої переконання й погляди непохитні.
59. У мене трапляються періоди, коли через хвилювання втрачаю сон.
60. Я людина нервова й легко збуджуюся.
61. Здається, що нюх у мене такий, як і в інших (не гірший).
62. Усе в мене виходить погано, не так, як треба.
63. Я майже завжди відчуваю сухість у роті.
64. Я майже завжди почуваюся втомленим(ою).
65. Іноді відчуваю, що близький(а) до нервового зриву.
66. Мене дуже дратує, що забуваю, куди ставлю речі.

67. Я дуже уважно ставлюся до того, як одягаюся.
68. Пригодницькі розповіді мені подобаються більше, ніж розповіді про кохання.
69. Перехід до нових умов життя, роботи, навчання здається мені нестерпно важким.
70. Мені здається, що саме щодо мене часто поводяться несправедливо.
71. Я часто почуваюся несправедливо ображеним(ою).
72. Моя думка не завжди збігається з думкою інших.
73. Я часто відчуваю втому від життя, і мені не хочеться жити.
74. На мене частіше звертають увагу, ніж на інших.
75. У мене буває головний біль і запаморочення через хвилювання.
76. Часто у мене бувають періоди, коли я нікого не хочу бачити.
77. Мені важко прокинутися в потрібний час.
78. Якщо в моїх негараздах хтось винен, я не залишаю його без покарання.
79. У дитинстві я був(ла) вередливим(ою), вразливим(ою).
80. Мені відомо, що родичі лікувались у невропатологів, психіатрів.
81. Іноді я приймаю валеріану, кодеїн, еленіум й інші заспокійливі засоби.
82. Маю родичів, які перебувають у в'язниці.
83. У мене були приводи в міліцію.
84. Я був(ла) не атестований(а) у школі хоча б із одного предмета.

Реєстраційний аркуш до анкети "Прогноз"

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84						

Ключ для опрацювання даних

Найменування шкали	Відповідь	Порядкові номери запитань до відповідної шкали
Шкала відвертості	"Ні" (-)	1, 4, 6, 8, 9, 11, 16, 17, 18, 22, 25, 31, 34, 36, 43
Шкала нервово-психічної стійкості	"Так" (+)	3, 5, 7, 10, 15, 20, 26, 27, 29, 32, 35, 37, 40, 41, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84
Шкала неврівноваженості	"Ні" (-)	2, 12, 13, 14, 19, 21, 23, 24, 28, 30, 33, 38, 39, 46, 54, 55, 58, 61, 68

Якщо в обстежуваного за шкалою відвертості більше ніж 10 балів,

використовувати й аналізувати ці дані не рекомендують, а причини нещирості треба з'ясувати в процесі бесіди. Показник за шкалою нервово–психічної стійкості визначають додаванням кількості плюсів для позитивних відповідей та кількості мінусів за негативними відповідями. Результат оцінюють за таблицею:

Характеристика рівнів і визначення груп

нервово–психічної стійкості за результатами обстеження

Сума інформативних відповідей за шкалою НПС	Оцінка результатів за 10-бальною шкалою	Група НПС	Характеристика рівня НПС групи	Прогноз
5 6	10 9	I	Висока НПС, зриви майже неможливі	Дуже сприятливий
7-8 9-10 11-13	8 7 6	II	Позитивна НПС, зриви малоймовірні	Сприятливий
14-17 18-22 23-28	5 4 3	III	Задовільна НПС, зриви можливі, особливо в екстремальних ситуаціях	Мало-сприятливий
29-32 33	2 1	IV	Незадовільна НПС, висока імовірність нервово-психічних зривів. Є потреба додаткового обстеження у психіатра, невропатолога	Несприятливий

ТЕСТ «АВТОПОРТРЕТ» [14]

Мета: вивчення особливостей самосвідомості, самооцінки особистості.

Вік досліджуваного: з 12 років.

Процедура дослідження

Досліджуваному пропонується на аркуші паперу ручкою чи олівцем намалювати свій портрет. Час не обмежується.

Обробка даних

Відомо, що автопортрет – це власне зображення людини. Для діагностичних цілей важливо, якою мірою автопортрет, як зображення його творця, вичерпує свою модель і обмежується нею, а також якими типологічними ознаками його можна відрізнити від інших зображень людей.

Автори тесту пропонують для аналізу такі показники:

1. Зображення лише обличчя.
2. Зображення у вигляді погруддя.
3. Зображення на повний зріст.
4. Зображення у профіль.
5. Зображення анфас.
6. Схематичне зображення (вважається, що до такого типу зображення тяжіють особи інтелектуального складу, яким важливо отримати загальне уявлення про явище).
7. Реалістичне зображення (як правило, так малюють особи, яким притаманні педантичність, схильність до деталізації).
8. Методичне зображення (таке зображення виконують звичайно особи художнього складу – з розвиненою фантазією, творчими здібностями).

9. Автопортрет в інтер'єрі (вважається, що такі малюнки властиві особам зі схильністю до сюжетних описів, а також із спрямованістю на зовнішнє предметне оточення).

10. Більше як одне зображення – 2, 3 тощо.

11. Автопортрет на фоні пейзажу.

12. Автопортрет в емоційному стані (до таких малюнків схильні особи з підвищеною емоційністю і рефлексією власного стану. До того ж емоція, що переживається, часто є протилежною зображуваній).

13. Автопортрет у вигляді літературного персонажа.

14. Автопортрет у вигляді зображення, що перебуває у русі (такий тип малюнка характерний для осіб з виразними рухами, що захоплюються танцями, спортом тощо).

15. Розмір зображення.

16. Міра подібності до оригіналу за шкалою – 1, 2, 3.

18. Наявність штрихування – 1, 2, 3 (штрихування є показником тривожності).

19. Емоційна виразність зображення – 1, 2, 3.

20. Міра довершеності у змалюванні обличчя (наявність очей, носа, рота, брів, вій тощо).

Інтерпретація малюнків. Одержаний у результаті тестування матеріал можна упорядкувати за схемою Ріда, в якій співвідносяться малюнки з типологією індивідів за К. Г. Юнгом:

– перелічувальний малюнок (зображення кількох автопортретів попри завдання намалювати один) – мислительний екстраверт;

– органічний малюнок (зображення на фоні живої природи, серед рослин, тварин) – мислительний інтроверт;

– гаптичний малюнок (зображення себе в емоційній атмосфері, створюваній ззовні) – сенсорний екстраверт;

– декоративний малюнок (зображення портрета в явно прикрашеному вигляді: у гарній рамці, з квітами та іншим декором) – емоційний екстраверт;

– імажинарний малюнок (зображення себе у вигляді якогось персонажа, взятого з літературно–художнього твору чи створеного власною уявою) – емоційний інтроверт;

– ритмічний малюнок (зображення, де підкреслюється рух) – інтуїтивний екстраверт;

– структурний малюнок (зображення себе "як є", тобто у природному вигляді: голова, руки, ноги тощо) – інтуїтивний інтроверт.

МЕТОДИКА «ДІМ – ДЕРЕВО – ЛЮДИНА» [14]

(американський психолог Дж. Бак)

Мета: вияв симптомокомплексів емоційної сфери особистості: незахищеності, тривожності, недовіри до себе, почуття неповноцінності, ворожості, конфліктності, труднощів у спілкуванні, депресивності.

Обладнання: аркуш паперу для малювання, олівець.

Вік досліджуваного: з 10 років.

Інструкція. Намалюй, будь ласка, якомога краще дім, дерево, людину. (На будь–які запитання стосовно малюнка слід відповідати, що можна малювати так, як бажає).

Процедура дослідження. Для виконання завдання досліджуваний отримує стандартний аркуш паперу для малювання, складений удвічі. На першій сторінці

(горизонтальне положення) зверху написано «Дім», на 2 і 3–й сторінках (вертикальне положення) – «Дерево», «Людина», на четвертій – прізвище учня і дата. Для малювання використовується простий олівець, оскільки він дає чітке зображення лінії та силу натискування.

Оцінювання результатів. У таблиці наведено симптомокомплекси. Про виразність кожного з них свідчить сума балів усіх показників того чи іншого симптомокомплексу.

Психологічно коректна інтерпретація будинку, дерева і людини можлива за умови виконання малюнків дитиною у вищеописаній стандартній тестовій ситуації. Кожний симптомокомплекс містить бальне вираження ознак. Якщо ознака відсутня на всіх малюнках, то ставиться 0. Залежно від ступеня вираженості та чи інша ознака оцінюється 1,2 чи 3 балами, наприклад: малюнок надто маленький і зображення вміщено на одному аркуші – 1 бал, на двох – 2 бали, на трьох – 3 бали (симптомокомплекс «почуття неповноцінності»). В окремих випадках бальна оцінка (1 чи 2 бали) ставиться залежно від значущості даної ознаки в інтерпретації дитиною як одного, так і всіх трьох малюнків.

Так, ставиться 2 бали за ознаку «очі – порожні очні ямки» симптомокомплексу «ворожість». Сума балів усіх ознак того чи іншого симптомокомплексу вказує ступінь його вираженості.

Таблиця

Симптомокомплекс	№	Симптом	Бал
Незахищеність	1	Малюнок у центрі аркуша	0, 1, 2, 3
	2	Малюнок у верхньому куті аркуша	0, 1, 2, 3
	3	Дім, дерево – з самого краю	0, 1, 2
	4	Малюнок внизу аркуша	0, 1, 2, 3
	5	Багато другорядних деталей	0, 1, 2, 3
	6	Дерево на пагорбі	0, 1
	7	Надто підкреслене коріння	0, 1
	8	Непропорційно довгі руки	0, 1
	9	Широко поставлені ноги	0, 1
	10	Інші можливі ознаки	0, 1
Тривожність	1	Хмари	0, 1, 2, 3
	2	Відокремлення певних деталей	0, 1
	3	Обмеження простору	0, 1, 2, 3
	4	Штрихування	0, 1, 2, 3
	5	Місця з сильним натискуванням	0, 1
	6	Багато стертих деталей	0, 1, 2
	7	Мертве дерево, хвора людина	0, 1, 2
	8	Підкреслена лінія основи	0, 1, 2, 3
	9	Товста лінія фундаменту будинку	0, 1, 2

	10	Інтенсивно ретушоване волосся	0, 1
	11	Інші можливі ознаки	0, 1
Недовіра до себе	1	Дуже слабка лінія малюнка	0, 1, 2
	2	Будинок скраю аркуша	0, 1
	3	Слабка лінія стовбура	0, 1
	4	Одновимірне дерево	0, 1
	5	Дуже маленькі двері	0, 1
	6	Самовиправдовувальні застереження під час малювання, а також прикривання малюнка рукою	0, 1
	7	Інші можливі ознаки	0, 1
Почуття неповноцінності	1	Малюнок дуже маленький	0, 1, 2, 3
	2	У людини відсутні руки, ноги	0, 1, 2
	3	Руки за спиною	0, 1
	4	Непропорційно короткі руки	0, 1
	5	Непропорційно вузькі плечі	0, 1
	6	Непропорційно велика система гілок	0, 1
	7	Непропорційно велике, двовимірне листя	0, 1
	8	Дерево, що вмерло від гниття	0, 1
	9	Інші можливі ознаки	0, 1
Ворожість	1	Відсутність вікон	0, 1, 2
	2	Двері – шпарка для ключа	0, 1
	3	Дуже велике дерево	0, 1
	4	Дерево скраю аркуша	0, 1
	5	Зворотний профіль дерева, людини	0, 1
	6	Гілки двох вимірів – такі, як пальці	0, 1

	7	Очі – порожні очні ямки	0, 1, 2
	8	Довгі, гострі пальці	0, 1, 2
	9	Оскал, видно зуби	0, 1
	10	Агресивна поза людини	0, 1, 2
	11	Інші можливі ознаки	0, 1
Конфліктність (фрустрація)	1	Обмеження простору	0, 1, 2, 3
	2	Перспектива знизу (“погляд черв’ячка”)	0, 1, 2, 3
	3	Перемальовування об’єкта	0, 1, 2
	4	Відмова малювати будь-який об’єкт	0, 1, 2
	5	Дерево як два дерева	0, 1, 2
	6	Явна невідповідність якості одного з малюнків	0, 1, 2
	7	Суперечності між малюнком і висловлюванням	0, 1
	8	Підкреслена талія	0, 1
	9	Відсутність димаря на даху	0, 1
	10	Інші можливі ознаки	0, 1
Труднощі у спілкуванні	1	Відсутність дверей	0, 1, 2
	2	Дуже маленькі двері	0, 1, 2
	3	Відсутність вікон	0, 1
	4	Вікна – отвір для рам	0, 1
	5	Наглухо закриті вікна	0, 1
	6	Підкреслене обличчя	0, 1
	7	Обличчя намальоване в останню чергу	0, 1
	8	Відсутність основних частин обличчя	0, 1, 2
	9	Схематичне зображення людини (з паличок)	0, 1, 2

	10	Дім, людина – у профіль	0, 1
	11	Двері без ручки	0, 1
	12	Руки в оборонній позиції	0, 1
	13	Висловлювання про намальованого як про самотню людину, що не має друзів	0, 1
	14	Інші можливі ознаки	0, 1
Депресивність	1	Розміщення малюнків внизу аркуша	0, 1, 2, 3
	2	Вигляд дерева чи будинку зверху	0, 1
	3	Лінію основи спрямовано донизу	0, 1
	4	Лінія, що поглиблюється у процесі малювання	0, 1, 2
	5	Значна втома після малювання	0, 1, 2
	6	Дуже маленькі малюнки	0, 1, 2
	7	Інші можливі ознаки	0, 1

ВИЗНАЧЕННЯ ТИПУ ТЕМПЕРАМЕНТУ ЗА МЕТОДИКОЮ Г. АЙЗЕНКА [14]

Вік досліджуваного: з 10 років.

Інструкція. Вам пропонується набір спеціально підготовлених нескладних запитань, на кожне з яких треба чесно та відверто відповісти «так» або «ні».

Текст опитувальника

1. Чи часто ви відчуваєте потребу в нових враженнях, бажання багато що змінити довкола себе?
2. Чи часто вам потрібна підтримка надійного друга, готового допомогти, підбадьорити чи заспокоїти?
3. Ви вважаєте себе людиною безтурботною?
4. Чи відчуваєте ви труднощі, коли треба відповісти «ні»?
5. Перед тим як щось зробити, чи обмірковуєте можливі наслідки, кінцевий результат?
6. Якщо пообіцяли щось зробити, чи завжди дотримуєте слова?
7. Чи часто у вас змінюється настрій?
8. Звичайно ви говорите і дієте швидко, не замислюючись?
9. Чи часто почуваєте себе пригніченим, розчарованим без будь–яких на це причин?
10. Чи можете зробити будь–що, побившись об заклад?
11. Чи відчуваєте сором'язливість та збентеження, коли намагаєтеся заговорити з незнайомою симпатичною людиною протилежної статі?
12. Чи втрачаєте часом самовладання?
13. Чи часто здійснюєте вчинки під впливом миттєвого настрою?

14. Чи часто відчуваєте муки сумління через те, що сказали або зробили щось таке, чого не слід було б говорити чи робити?
15. Чи надаєте перевагу читанню книг, газет та журналів перед зустрічами з людьми?
16. Вас легко образити?
17. Чи подобається вам часто бувати у компаніях?
18. Чи маєте думки, які не хотіли б відкривати іншим?
19. Чи правда, що іноді все «горить» у вас у руках, а іноді настають нудьга та смуток?
20. Ви хочете мати друзів небагато, але дуже близьких та відданих?
21. Ви мрійник?
22. Якщо на вас кричать, то чи відповідаєте тим же?
23. Часто почуваєте свою провину?
24. Чи всі ваші звички та захоплення вам подобаються?
25. Чи здатні ви дати волю своїм почуттям та весело провести час у компанії?
26. Ви людина, яка легко збуджується?
27. Люди, які вас знають, вважають, що ви людина компанійська?
28. Коли ви зробили щось важливе, то чи не замислювалися, що могли б зробити це краще?
29. Вважаєте за краще менше говорити, коли перебуваєте у товаристві інших людей?
30. Чи любите ви пліткувати?
31. Чи буває у вас безсоння через різні думки?
32. Відповідь на питання, яке вас цікавить, шукатимете у книжці?
33. Чи відчуваєте ви часом посилене серцебиття?
34. Вам подобається робота, яка потребує зосередженості?
35. Чи відчуваєте іноді відчуття тремтіння?
36. Коли ви знаєте, що контролю в автобусі не буде, чи обов'язково сплатите за свій проїзд?
37. Ви байдуже ставитеся до кепкувань над собою?
38. Ви дратівливі?
39. Чи подобається вам виконувати роботу у високому темпі?
40. Чи хвилюють вас думки про неприємності, які можуть трапитися?
41. Ви любите ходити і все робити повільно?
42. Ви дозволяєте собі інколи запізнюватися?
43. Чи часто вам доводиться бачити страшні сни?
44. Ви любите розмовляти навіть з незнайомою людиною?
45. Ви страждаєте, коли вам болить?
46. Чи пригнічують вас неприємні почуття, коли тривалий час позбавлені можливості спілкуватися з людьми?
47. Чи вважаєте ви себе людиною нервовою?
48. Чи є серед ваших знайомих люди, які вам дуже не подобаються?
49. Ви дуже впевнена у собі людина?
50. Вас легко образити, якщо вказати на недоліки?
51. Ви згодні з тим, що від вечірки отримати справжнє задоволення важко?
52. Чи дошкуляють вам думки, що ви чимось гірший за інших?
53. Чи здатні ви внести пожвавлення в нудну компанію?
54. Чи буває, що ви говорите про те, чого не розумієте?

55. Вас хвилює здоров'я?
56. Ви часто кепкуєте з інших?
57. Ви страждаєте від безсоння?

Оцінювання результатів. Перевірка об'єктивності відповідей: якщо на запитання 6, 24, 36 дано відповідь «так», а на запитання 12, 18, 30, 42, 48, 54 – «ні», то це означає, що досліджуваний не бажає або ж не вміє об'єктивно оцінювати себе. Це шкала неправди. Для кожної людини є нормою 4 неправдиві відповіді.

Дослідження типології особистості.

Якщо за шкалою екстраверсії досліджуваний отримав більше 12 балів, то це означає належність до І групи (екстравертів), менше 12 балів – до ІІ групи (інтровертів).

Якщо за шкалою нейротизму понад 12 разів трапляється «так», то це означає притаманність рис ІІІ групи (невротиків).

Шкала екстраверсії – інтроверсії – це сума відповідей «так» на запитання 1.3, 8. 10, 13, 17, 22, 25,27,39, 44, 46, 49, 53, 56 і «ні» – на запитання 5, 15,20, 29, 32, 34,37,41,51.

Шкала нейротизму – це сума відповідей "так" на запитання 2, 4, 7, 9, 11, 14, 16, 19, 21, 23, 26, 28, 31, 33, 35, 38, 40, 43, 45, 47, 50, 52, 55, 57.

Показник екстраверсії відкладають на горизонтальній лінії, а показник нейротизму – на вертикальній (максимум – 24). За положенням відкладених балів визначається тип темпераменту.

І група (типовий екстраверт). Характеризується орієнтацією особистості на навколишній світ. Цю групу людей характеризує товариськість, чуйність, невимушеність, життєрадісність, впевненість у собі, прагнення до лідерства. Вони, як правило, мають багато друзів, оптимістичну вдачу, доброзичливі, веселі, завдяки гнучкості своєї поведінки легко знаходять контакти з різними людьми, але іноді запальні та нестримані,

імпульсивні. Такі люди звичайно добре оволодівають професіями типу «людина – людина», але й інші професії від них не за сімома замками.

ІІ група (типовий інтроверт). Характеризується фіксацією інтересів особистості на явищах власного внутрішнього світу, який є для людей цієї групи найвищою цінністю. Такі люди спокійні, врівноважені, розсудливі, обачливі, контролюють свої вчинки, їх дії завжди продумані, раціональні. Вони не товариські, часто замкнуті, але миролюбні. Коло друзів у них невелике. Ці люди часто соціально пасивні, важко входять у колектив. Надають перевагу книжкам. Таким людям легше оволодівати професіями типу «людина–техніка», «людина – природа». Працювати з іншими людьми їм важко, це потребує дуже багато сил.

ІІІ група (типовий невротик). Характеризується емоційно несталою сферою особистості. Люди цієї групи вирізняються нестабільністю, легко збуджуються. їм притаманні часта зміна настрою, чутливість, примхливість, нерішучість, схильність до песимізму. Якщо досліджуваний набере однакову кількість відповідей «так» і «ні», тоді є сенс повторити опитування.

МЕТОДИКА «ШКАЛА ТРИВОЖНОСТІ» ТЕЙЛОРА [14]

Вік досліджуваного: з 12 років.

Інструкція. У таблиці (табл. 1) перелічені ситуації, з якими ти часто стикаєшся в житті. Деякі з них можуть бути неприємними, бо викликають тривогу, хвилювання чи страх. Уважно прочитай кожне речення і обведи кружечком одну з цифр праворуч – 0, 1, 2, 3, 4 – залежно від того, наскільки ця ситуація є неприємною для тебе і може викликати тривогу, хвилювання, побоювання чи страх. Якщо ситуація тобі зовсім не здається неприємною, обведи цифру 0. Якщо трохи неприємна – обведи цифру 1. Якщо ситуація досить неприємна, викликає у тебе занепокоєння і ти хотів би уникнути її, обведи цифру 2. Якщо вона тобі дуже неприємна і викликає сильне занепокоєння, тривогу, страх, обведи цифру 3. Якщо ситуація тобі вкрай неприємна і викликає у тебе дуже сильне занепокоєння та надто сильний страх, обведи цифру 4. Те, що означає кожна цифра, написано зверху таблиці. Отже, твоє завдання – якомога ясніше уявити собі кожну ситуацію і визначити, обвівши кружечком одну з цифр, якою мірою вона може викликати тривогу, занепокоєння, побоювання чи страх.

Таблиця 1

№ з/п	Можлива ситуація	Міра занепокоєння				
		відчутне	трохи	достатньо	значно	дуже
1	Треба відповідати біля дошки	0	1	2	3	4
2	Потрібно зайти в дім до незнайомих людей	0	1	2	3	4
3	Участь у змаганнях, конкурсах, олімпіадах	0	1	2	3	4
4	Необхідність розмовляти з директором школи	0	1	2	3	4
5	Необхідність думати про своє майбутнє	0	1	2	3	4
6	Учитель дивиться в журнал і збирається когось викликати	0	1	2	3	4
7	Тебе критикують, тобі докоряють	0	1	2	3	4
8	На тебе дивляться, коли ти щось робиш (спостерігають за тобою під час роботи, розв'язування задачі)	0	1	2	3	4

9	Під час контрольної роботи	0	1	2	3	4
10	Після контрольної, коли вчитель називає оцінки	0	1	2	3	4
11	На тебе не звертають уваги	0	1	2	3	4
12	У тебе щось не виходить	0	1	2	3	4
13	Чекаєш батьків з батьківських зборів	0	1	2	3	4
14	Тобі загрожує невдача	0	1	2	3	4
15	Чуєш за своєю спиною сміх	0	1	2	3	4
16	Необхідність складати екзамени у школі	0	1	2	3	4
17	На тебе гніваються (невідомо через що)	0	1	2	3	4
18	Треба виступати перед великою аудиторією	0	1	2	3	4
19	Має відбутися важлива подія	0	1	2	3	4
20	Не розумієш пояснень учителя	0	1	2	3	4
21	З тобою не згідні й суперечать тобі	0	1	2	3	4
22	Порівнюєш себе з іншими	0	1	2	3	4
23	Під час перевірки твоїх здібностей	0	1	2	3	4
24	На тебе дивляться, як на маленького	0	1	2	3	4
25	На уроці вчитель несподівано ставить тобі запитання	0	1	2	3	4
26	Оточуючі замовкають, коли ти підходиш	0	1	2	3	4
27	Під час оцінювання твоєї роботи	0	1	2	3	4
28	Думаєш про свої справи	0	1	2	3	4
29	Тобі потрібно прийняти важливе рішення	0	1	2	3	4
30	Не можеш упоратися з домашнім завданням	0	1	2	3	4

Оцінювання та аналіз результатів. Наведена методика містить ситуації трьох видів: пов'язані зі школою, взаємодією з учителем (шкільна тривожність) й ті, що актуалізують уявлення про себе (самооцінна тривожність).

Дані про віднесення ситуацій до конкретної шкали видів тривожності наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Вид тривожності	Ситуація
Шкільна	1, 4, 6, 9, 10, 13, 16, 20, 25, 30
Самооцінна	3, 5, 12, 14, 19, 22, 23, 27, 28, 29
Міжособистісна	2, 7, 8, 11, 15, 17, 18, 21, 24, 26

У таблиці 3 наведено стандартні дані, за якими можна визначити рівень тривожності в різних статево–вікових групах.

Таблиця 3

№ з/п	Рівень тривожності	Група учнів		Рівень різних видів тривожності (в балах)			
		клас	стать	загальна	шкільна	самооцінна	міжособис-тісна
1	Нормальний	8	Жін.	30-62	7-19	11-21	7-20
			Чол.	17-54	4-17	4-8	5-17
		9	Жін.	17-54	2-14	6-19	4-19
			Чол.	10-48	1-13	1-17	3-17
		10	Жін.	35-62	5-17	12-23	5-20
			Чол.	23-47	5-14	8-17	5-14
2	Трохи завищений	8	Жін.	63-78	20-25	22-26	21-27
			Чол.	55-73	18-23	19-25	18-24
		9	Жін.	55-72	15-20	20-26	20-26
			Чол.	49-67	14-19	18-26	18-25

		10	Жін.	63-76	18-23	24-29	21-28
			Чол.	48-60	15-19	18-22	15-19
3	Високий	8	Жін.	79-94	26-31	27-31	28-33
			Чол.	74-91	24-30	26-32	25-30
		9	Жін.	73-90	21-26	27-32	27-33
			Чол.	68-86	25-25	27-34	26-32
		10	Жін.	77-90	24-30	30-34	29-36
			Чол.	61-72	20-24	23-27	20-23
4	Дуже високий	8	Жін.	> 94	> 31	> 31	> 33
			Чол.	> 91	> 30	> 32	> 30
		9	Жін.	> 90	> 26	> 32	> 33
			Чол.	> 86	> 25	> 34	> 32
		10	Жін.	> 90	> 30	> 34	> 36
			Чол.	> 72	> 24	> 27	> 23
5	Надто спокійний	8	Жін.	< 30	< 7	< 11	< 7
			Чол.	< 17	< 4	< 4	•8 □□
		9	Жін.	< 17	< 2	< 6	< 4
			Чол.	< 10	< 2	< 4	< 3
		10	Жін.	< 35	< 5	< 12	< 5
			Чол.	< 23	< 5	< 8	< 5

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ А. ЗВЄРЬКОВА ТА Є. ЕЙДМАНА [14]

Вік досліджуваного: з 14 років.

Матеріали та обладнання: тест–опитувальник, бланк для відповідей, ручка.

Процедура дослідження

Дослідження вольової саморегуляції за допомогою тесту–опитувальника може проводитися з однією особою або з цілою групою. Щоб забезпечити самостійність відповідей досліджуваних, кожному видається тест–опитувальник, бланк для відповідей (з номерами запитань і графами для відповідей).

Інструкція досліджуваному. Вам пропонується тест, який включає 30 тверджень. Уважно прочитайте кожне з них та вирішіть, наскільки воно характеризує вас. Якщо правильно характеризує, то на аркуші для відповідей навпроти номера даного твердження поставте знак «+», якщо вважаєте, що неправильно, – знак «–».

Тестовий матеріал

1. Якщо в мене щось не виходить, то нерідко виникає бажання покинути цю справу.
2. Я не відмовляюся від своїх задумів і справ, навіть якщо доводиться вибирати між ними та приємною компанією.
3. За необхідності мені неважко стримати спалах гніву.
4. Звичайно я зберігаю спокій, чекаючи товариша, який спізнюється на призначений час.

5. Мене важко відірвати від розпочатої роботи.
6. Мене дуже вибиває з колії фізичний біль.
7. Я завжди намагаюся вислухати співрозмовника, не перебиваю, навіть якщо не терпиться йому заперечити.
8. Я завжди відстоюю свою позицію у розмові.
9. Якщо треба, я можу не спати кілька ночей (наприклад, робота, чергування) і весь наступний день бути «в гарній формі».
10. Мої плани занадто часто перекреслюються зовнішніми обставинами.
11. Я не вважаю себе терплячою людиною.
12. Не так просто мені примусити себе байдуже спостерігати хвилююче видовище.
13. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після серії прикрих невдач.
14. Якщо я ставлюся до когось погано, мені важко приховати зневагу до нього.
15. За потреби я можу займатися своєю справою в незручних та в не пристосованих до цього умовах.
16. Мені дуже ускладнює роботу усвідомлення того, що її необхідно виконати в точно визначений термін.
17. Я вважаю себе рішучою людиною.
18. З фізичною втомою я справляюся значно краще, ніж інші.
19. Краще зачекати ліфт, ніж підійматися сходами.
20. Зіпсувати мені настрій не так просто.
21. Інколи якась дрібниця заполонює мої думки, не дає спокою, і я не можу її позбутися.
22. Мені важче, ніж іншим зосередитися на завданні чи на роботі.
23. Сперечатися зі мною важко.
24. Я завжди прагну довести розпочату справу до кінця.
25. Мене легко відвернути від справ.
26. Я іноді помічаю, що намагаюся домогтися свого всупереч об’єктивним обставинам.
27. Люди іноді заздрять моєму терпінню та допитливості.
28. Мені важко зберегти спокій у стресовій ситуації.
29. Я помічаю, що під час одноманітної роботи мимоволі починаю змінювати спосіб дії, навіть якщо це інколи призводить до погіршення результатів.
30. Мене, як правило, дратує, коли «перед носом» зачиняються двері транспорту або ліфта, що від’їжджають.

Обробка результатів. Мета обробки результатів – визначення величин індексів вольової саморегуляції за пунктами загальної шкали та індексів за субшкалами наполегливість і самовладання. Кожен індекс – це сума балів, отриманих при підрахунку збігу відповідей з ключем загальної шкали чи субшкали.

В опитувальнику міститься 6 замаскованих тверджень. Тому загальний сумарний бал за загальною шкалою має бути в межах 0–24, за субшкалою наполегливості – 0–16 та за субшкалою самовладання – 0–13.

Ключ для підрахунку індексів вольової саморегуляції

Загальна шкала	1-, 2+, 3+, 4+, 5+, 6-, 7+, 9+, 10-, 11+, 13-, 14-, 16-, 17+, 18+, 20+, 21-, 22-, 24+, 25-, 27+, 28-, 29-, 30-
Наполегливість	1-, 2+, 5+, 6-, 9+, 10-, 11+, 13-, 16-, 17+, 18+, 20+, 22-, 24+, 25-, 27+
Самовладання	3+, 4+, 5+, 7+, 13-, 14-, 16-, 21-, 24+, 27+,28-,29, 30-

Аналіз результатів. У загальному вигляді під рівнем вольової саморегуляції розуміють міру опанування особистою поведінкою в різноманітних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, бажаннями, станами. Рівень розвитку вольової саморегуляції може бути охарактеризовано в цілому й окремо за такими властивостями характеру, як наполегливість та самовладання. Рівні вольової саморегуляції визначаються порівнянням із середніми значеннями кожної шкали. Якщо вони становлять більше половини максимально можливої суми збігів, то цей показник відображає високий рівень розвитку загальної саморегуляції, наполегливості чи самовладання. Для загальної шкали ця величина становить 12, для шкали наполегливості – 8, для шкали самовладання – 6.

• Високий бал за загальною шкалою властивий емоційно зрілим, активним, незалежним, самостійним особам. їх відрізняє спокій, упевненість у собі, стійкість намірів, реалістичність поглядів, розвинене почуття особистого обов'язку. Як правило, вони добре рефлектують особисті мотиви, планомірно втілюють власні наміри, вміють розподіляти зусилля і здатні контролювати свої вчинки, володіють вираженою соціально–позитивною спрямованістю. У граничних випадках у них можливе наростання внутрішньої напруги, пов'язаної з прагненням контролювати кожен нюанс власної поведінки і з тривожністю через найменшу її спонтанність.

Низький бал спостерігається в людей чутливих, емоційно нестійких, враз–ливих, невпевнених у собі. Рефлективність у них невисока, а загальний фон активності, як правило, занижений. їм властиві імпульсивність і нестійкість намірів. Це може бути пов'язано як з незрілістю, так і з вираженою витонченістю натури, не підкріпленою здатністю до рефлексії та самоконтролю.

• Субшкала наполегливості характеризує силу намірів людини – її прагнення до здійснення розпочатої справи. На позитивному полюсі – діяльні, працездатні люди, які активно прагнуть до виконання запланованого. їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, не відвертають альтернативи і спокуси, головна їхня цінність – розпочата справа. Таким людям притаманна повага до соціальних норм, прагнення повністю підпорядковувати свою поведінку цим нормам. У крайньому прояві можлива втрата гнучкості поведінки, поява маніакальних тенденцій. Низькі значення за даною шкалою вказують на підвищену лабільність, невпевненість, імпульсивність, що можуть призвести до непослідовності в поведінці. Знижений фон активності та працездатності, як правило, компенсується в таких людей підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю, а також тенденцією до вільного трактування соціальних норм.

• Субшкала самовладання відображає рівень довільного контролю емоційних реакцій і станів. Високий бал отримують люди емоційно стійкі, які добре володіють собою в різноманітних ситуаціях. Характерний для них внутрішній спокій, упевненість у собі звільняють від страху перед невідомим, підвищують готовність до сприймання нового, непередбаченого і, як правило, поєднуються із свободою поглядів, з тенденцією до новаторства і радикалізму. Разом з тим прагнення до постійного самоконтролю, надмірне свідоме обмеження спонтанності може призвести до підвищення внутрішньої

напруженості, до переважання постійної стурбованості та втоми. На другому полюсі цієї субшкали – спонтанність, що у поєднанні з вразливістю та переважанням традиційних поглядів, захищає людину від інтенсивних переживань і внутрішніх конфліктів, сприяє незворушному настрою.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ У КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ А.І.ТАЩЕВОЇ [11]

(модифікація О.В.Місенко)

Мета: дослідити особливості сприйняття поняття «конфлікт» групоюпідлітків; виявити звичні для групи способи розв'язання конфліктів; визначити рівень конфліктності та згуртованості групи.

Завдання 1.

Інструкція для учасників опитування: Просимо Вас, максимально ґрунтовно (як Ви це розумієте) дати визначення поняттю «конфлікт».

Запишіть, будь ласка, варіант визначення, завершуючи фразу. КОНФЛІКТ – це……

Обробка та інтерпретація результатів дослідження.

Обробка результатів завдання 1 здійснюється методом конвент–аналізу у відповідності до наведеної шкали оцінювання.

Шкала оцінювання.

1. «Відповідь повністю правильна». Вказані всі найістотніші ознаки конфлікту: «зіткнення», «протиріччя», «протиборство».

2. «Відповідь частково правильна».

2.1. Вказані не всі суттєві ознаки.

2.2. Крім деяких суттєвих ознак конфлікту вказані нові (несуттєві) ознаки.

3. «Відповідь неправильна». Не вказано жодної суттєвої ознаки конфлікту.

Завдання 2.

Інструкція для учасників опитування. Перед Вами список слів, які пов'язані з поняттям «конфлікт». Слова у списку розташовані у випадковому порядку. Вам потрібно розподілити всі слова списку на відрізку прямої справа та зліва від терміна «конфлікт» так, щоб відстань між кожним словом і терміном «конфлікт» відображала їх смислову близькість. Важливі саме ці відстані, справа та зліва слова розміщуються лише для зручності, оскільки в одному й тому ж місці може бути розташовано декілька слів. Позначку слова на шкалі робіть за допомогою того порядкового номера під яким подано слово у списку.

СПИСОК СЛІВ

1в. Незгода
2а. Бійка
3б. Сварка
4б. Суперечка
5а. Сутичка
6б. Скандал
7а. Битва
8а. Боротьба
9б. Лайка
10в. Розбрат

11в. Протиріччя
12в. Розлад
13а. Рукопашна
14б. Сперечання
15а. Бій
16в. Розбіжність
17б. Чвари
18в. Опір
19б. Наклеп
20а.Прочуханка
21в.Непорозуміння

I—I—I—I—I—I—I—I—I—I— К —I—I—I—I—I—I—I—I—I—I

Обробка та інтерпретація результатів дослідження. Опрацювання отриманих даних передбачає кілька етапів.

Перший етап. Визначається «фізична» відстань між словами із запропонованого списку та «терміном конфлікт». Згідно шкали слова розташовуються на 10 місцях таким чином, що найближче до середини (буква К) розміщуються слова, які найповніше розкривають зміст поняття «конфлікт». Слова, що розміщені на перших трьох поділках справа й зліва від букви К становлять семантичне ядро терміну «конфлікт». Зауважимо, що одне й те ж місце може бути присуджено кільком словам. Для зручності дані заносять в таблицю.

Зведена таблиця інтерпретації терміну «конфлікт» _____ групи

№ п/п	Слова списку	Місце	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	См	Сб	С
		Бали	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1			
1	Незгода														
2	Бійка														
3	……..														
4	Суперечка														

См – сума місць даного слова (дорівнює числу членів групи).

Сб – сума балів даного слова у групі.

С – психологічна насиченість слова у групі.

Для обчислення суми балів (Сб): по кожному слову додаються усі цифри, отримані після опрацювання відповідей кожного респондента. Результат ділиться на кількість членів групи, що дозволяє отримати середню емоційну значущість (психологічну насиченість) даного слова в опитуваній групі.

Середні емоційна насиченість слова (С) підраховується до десятих і може коливатися від 10 до 1 бала.

Другий етап. Проведення конвент–аналізу для визначення шкальної приналежності слів, що утворили семантичне ядро поняття «конфлікт».

Шкала А. «Конфлікт як фізична агресія»: 2а, 5а, 7а, 8а, 13а, 15а, 20а.

Шкала Б. «Конфлікт як вербальна агресія»: 3б, 4б, 6б, 9б, 14б, 17б, 19б.

Шкала В. «Конфлікт як психологічна несумісність»: 1в, 10в, 11в, 12в, 16в, 18в, 21в.

ТЕСТ «ОЦІНКА РІВНЯ КОНФЛІКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ» [11]

Мета: виявити рівень конфліктності особистості підлітка.

Інструкція для учасників опитування: приготуйте, будь ласка, бланк для методики (перелік цифр від 1 до 14). На кожне із запропонованих 14 запитань наведені три варіанти відповідей: А, Б, В. Оберіть, будь ласка, ту відповідь, яка Вас влаштовує і запишіть букву, що її позначає, біля номера відповідного запитання у бланку до методики.

1. Чи притаманне Вам прагнення до домінування, тобто до того, щоб підкорити своїй волі інших?

А Ні.

Б Іноді.

В Так.

2. Чи є у Вашому колективі люди, які Вас побоюються, а можливо, ненавидять?

А Так.

Б Важко відповісти.

В Ні.

3. Хто Ви в більшій мірі?

А Миротворець.

Б Принциповий.

В Енергійний, діловий.

4. Як часто Вам доводиться виступати з критичними судженнями?

А Часто.

Б Періодично.

В Рідко.

5. Якби Вам випала нагода очолити колектив, щоб для Вас стало пріоритетом?

А Розробив би програму розвитку колективу на рік і переконав би колектив у доцільності її впровадження.

Б Вивчив би, хто є хто, й встановив би контакт з лідерами.

В Частіше б радився з колективом.

6. У випадку невдач який стан для Вас найбільш характерний?

А Песимізм.

Б Поганий настрій.

В Образа на самого себе.

7. Чи притаманне Вам прагнення відстоювати й дотримуватися традицій Вашого колективу?

А Так.

Б Швидше, що так.

В Ні.

8. Чи належите Ви до категорії людей, які готові почути гірку правду про себе, сказану в вічі?

А Так.

Б Швидше, що так.

В Ні.

9. Які якості Ви намагаєтеся викорінити в собі ?

А Дратівливість.

Б Образливість.

В Нетерпимість до критики на свою адресу.

10. Хто Ви з професійної точки зору?

А Незалежний.

Б Лідер.

В Генератор ідей.
11.На думку Ваших друзів Ви людина?
А Екстравагантна.
Б Оптиміст.
В Наполеглива.
12.З ким Вам найчастіше доводиться боротися?
А З несправедливістю.
Б Бюрократизмом.
В Егоїзмом.
13.Що для Вас найбільше притаманне?
А Недооцінка власних здібностей.
Б Об'єктивна оцінка власних здібностей.
В Переоцінка власних здібностей.
14.Що найчастіше за все стає причиною для конфліктів з людьми?
А Надмірна ініціативність.
Б Надмірна критичність.
В Надмірна прямолінійність

Номер запитання	Оціночний бал за варіант відповіді		
1.	А1	Б2	В3
2.	А3	Б2	В1
3.	А1	Б3	В2
4.	А3	Б2	В1
5.	А3	Б2	В1
6.	А2	Б3	В1
7.	А3	Б2	В1
8.	А3	Б2	В1
9.	А2	Б1	В3
10.	А3	Б1	В2
11.	А2	Б1	В3
12.	А3	Б2	В1
13.	А2	Б1	В3
14.	А1	Б2	В3

Обробка та інтерпретація результатів опитування. У бланку для відповідей (ключ–таблиця) наведена кількість балів за кожен варіант відповіді. Обведіть, будь ласка, кружечком відповідні бали біля Ваших відповідей і підсумуйте загальний результат. Зробіть висновок про Ваш рівень конфліктності за даною методикою та надайте його інтерпретацію. При аналізі результатів тестування варто враховувати, що загальний підсумковий показник може знаходитися в діапазоні від 14 до 42. При цьому чим вищий підсумковий показник, тим вищим є рівень конфліктності особистості, для якого характерно наявність характеру, що обумовлює продукування конфліктів, використання конфліктогенів спілкування й, безумовно, підвищення конфліктогенності стосунків у колективі.

При інтерпретації показників можна використати наступні орієнтовні оцінки конфліктності:

14–20 балів – низький рівень конфліктності.

21–24 бали – рівень конфліктності нижчий за середній.

25–29 бали – середній рівень конфліктності.

30–34 бали – рівень конфліктності вищий за середній. 35–42 бали – високий рівень конфліктності.

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ ПРОЯВУ ДЕПРЕСІЇ [14]

Вік досліджуваного: з 15 років.

Інструкція. Прочитайте кожне із тверджень і виберіть таке, яке найточніше визначає ваше самопочуття цієї миті. У рамках пронумерованих позицій можна вибрати кілька тверджень.

Текстовий матеріал

1. а) я почуваюся добре; б) мені погано; в) мені весь час сумно і я нічого не можу із собою вдіяти; г) мені так нудно і сумно, що я не в змозі цього більше терпіти.
2. а) майбутнє не лякає мене; б) я боюся майбутнього; в) мене ніщо не тішить; г) моє майбутнє безпросвітне.
3. а) у житті мені здебільшого таланило; б) невдач і прорахунків у мене було більше, ніж у когось іншого; в) я нічого не досяг у житті; г) я зазнав повного фіаско – як батько, партнер, дитина, на професійному рівні – словом, усюди.
4. а) не можу сказати, що я незадоволений; б) як правило, я нудьгую; в) що б я не робив, ніщо мене не тішить, я – машина; г) мене не задовольняє абсолютно все.
5. а) у мене немає відчуття, наче я когось скривдив; б) можливо, я скривдив когось ненавмисне, але мені про це нічого не відомо; в) у мене таке відчуття, наче я всім приношу нещастя; г) я погана людина, надто часто кривдив інших.
6. а) я задоволений собою; б) іноді я почуваюся нестерпним; в) часом я відчуваю комплекс неповноцінності; г) я нікчема.
7. а) мені ніколи не здавалося, що я зробив щось таке, що заслуговує на покарання; б) я відчуваю, що покараний або буду покараний за якусь провину; в) я знаю, що заслуговую на покарання; г) я хочу, щоб життя мене покарало.
8. а) я ніколи не розчаровувався у собі; б) я неодноразово розчаровувався у собі; в) я не люблю себе; г) я себе ненавиджу.
9. а) я нічим не гірший за інших; б) часом я припускаюся помилок; в) просто жахливо, як мені не щастить; г) довкола мене – одні нещастя.
10. а) я люблю і не кривджу себе; б) іноді у мене виникає бажання зробити рішучий крок, але я не наважуюся; в) краще було б зовсім не жити; г) я іноді думаю про те, щоб покінчити життя самогубством.
11. а) у мене немає причин плакати; б) буває, що я поплачу; в) я плачу тепер постійно так, що не можу виплакатися; г) раніше я плакав, а тепер якось не вдається, навіть якщо дуже хочеться.
12. а) я спокійний; б) я легко дратуюся; в) я постійно напружений, готовий вибухнути; г) мені тепер усе байдуже: те, що раніше мене дратувало, тепер мене не обходить.
13. а) мені легко приймати рішення; б) іноді я відкладаю прийняття рішення на потім; в) приймати рішення для мене проблематично; г) я взагалі ніколи нічого не вирішую.
14. а) мені не здається, що я виглядаю погано або гірше, ніж колись; б) мене непокоїть те, що я погано виглядаю; в) справи йдуть усе гірше, я виглядаю погано; г) я потворний, у мене просто гидка зовнішність.

15. а) зважитися на вчинок – для мене не проблема; б) мені доводиться змушувати себе зробити щось; в) щоб зважитися на щось, я маю дуже багато попрацювати над собою; г) я взагалі не здатний щось реалізувати.

16. а) я сплю спокійно і добре висипаюся; б) я прокидаюся ще більш стомленим, ніж був звечора; в) я прокидаюся рано й не висипаюся; г) іноді я страждаю на безсоння, іноді прокидаюся по кілька разів на ніч, загалом я сплю не більше п'яти годин на добу.

17. а) я маю таку, як завжди, працездатність; б) я швидко втомлююся; в) я почуваюся втомленим, навіть якщо майже нічого не роблю; г) я настільки втомився, що нічого не можу робити.

18. а) апетит у мене такий, як завжди; б) у мене зник апетит; в) апетит у мене набагато гірший, ніж колись; г) у мене взагалі немає апетиту.

19. а) бувати на людях для мене приємно, як і раніше; б) примушую себе зустрічатися з людьми; в) у мене немає жодного бажання бувати у товаристві інших; г) я ніде не буваю, люди не цікавлять мене, мене взагалі майже ніщо не обходить.

20. а) мої еротико–сексуальні інтереси на колишньому рівні; б) секс уже не цікавить мене так, як колись; в) тепер я міг би спокійно обходитися без сексу; г) секс узагалі не цікавить мене.

21. а) я почуваюся цілком здоровим і піклуюся про своє здоров'я так само,
як і раніше; б) у мене постійно щось болить, я п'ю лише воду, у мене або пронос, або запор – це створює багато проблем; в) зі здоров'ям у мене щось негаразд, я постійно про це думаю; г) моє фізичне самопочуття жахливе.

Оцінювання результатів. За відповіді «а» – 0 балів; «б» – 1 бал; «в» – 3 бали; «г» – 4 бали.

Якщо в окремих позиціях ви обрали не одне, а кілька тверджень, враховуйте їх теж.

Отже, якщо сума балів:

0–4 бали – у вас немає депресії;

5–7 балів – ступінь депресії легкий;

8–15 балів – ступінь депресії середній;

16 і більше балів – високий.

ШКАЛА ДЕПРЕСІЇ (Т. БАЛАШОВА) [14]

Вік досліджуваного: з 14 років.

Інструкція. Прочитайте уважно кожне з наведених тверджень (див. бланк для відповідей) і закресліть відповідну цифру праворуч залежно від того, як ви почуваєтеся останнім часом. Над запитаннями довго не задумуйтеся, оскільки правильних чи неправильних відповідей немає.

Бланк для відповідей

№	Твердження	Відповідь			
		Ніколи	Іноді	Часто	Завжди
1	Я почуваю пригніченість	1	2	3	4
2	Вранці я почуваюся найкраще	1	2	3	4
3	У мене бувають періоди плачу чи майже сліз	1	2	3	4
4	У мене поганий нічний сон	1	2	3	4
5	Апетит у мене не гірший, ніж звичайно	1	2	3	4
6	Мені приємно дивитися на привабливих дівчат (хлопців), розмовляти з ними, перебувати поруч	1	2	3	4
7	Я помічаю, що втрачаю вагу	1	2	3	4
8	Мене непокоять запори	1	2	3	4
9	Серце б'ється швидше, ніж звичайно	1	2	3	4
10	Я втомлююся без певних причин	1	2	3	4
11	Я думаю так само чітко, як завжди	1	2	3	4
12	Мені легко робити те, що я вмію	1	2	3	4
13	Почуваю занепокоєння і не можу всидіти на місці	1	2	3	4
14	У мене є надії на майбутнє	1	2	3	4
15	Я більш дратівливий (-а), ніж звичайно	1	2	3	4
16	Мені легко приймати рішення	1	2	3	4
17	Я відчуваю, що корисний(а) і необхідний(а)	1	2	3	4
18	Я живу достатньо повним життям	1	2	3	4
19	Я відчуваю, що іншим людям стане краще, якщо я помру	1	2	3	4
20	Мене зараз радує те, що радувало завжди	1	2	3	4

Обробка та інтерпретація результатів. Рівень депресії (РД) визначається сумою «прямого» і «зворотного» підрахунку.

Приклад зворотного підрахунку: у висловлюванні № 2 закреслена цифра 1, ми ставимо 4 бали; у твердженні № 5 закреслена відповідь 2 – ставимо 3 бали; у № 6 – відповідь 3 – ставимо 2 бали; у № 11 – відповідь 4 – ставимо 1 бал тощо.

«Прямий» підрахунок – твердження 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 13, 15, 19. «Зворотний» підрахунок – твердження 2, 5, 6, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 20.

У сумі одержуємо рівень депресії, що коливається в діапазоні 20–80 балів:

20–50 балів – депресія відсутня;

50–59 балів – легка ситуативна чи стресова депресія;

60–69 балів – субдепресивний стан;

70–80 балів – високий рівень депресії.

ТЕСТ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ ФІЛІПСА [14]

Вік досліджуваного: з 10 років.

Процедура дослідження. Запитання тесту може зачитувати психолог або читає сам досліджуваний. На кожне запитання можна відповісти «так» або «ні».

Інструкція. Опитувальник містить запитання про те, як ви себе відчуваєте у школі. Намагайтеся відповідати щиро і правдиво, тут немає правильних чи неправильних, «добрих» або «поганих» відповідей. Над запитаннями довго не задумуйтеся.

На аркуші для відповідей угорі запишіть своє ім'я, прізвище та клас.

Відповідаючи на запитання, записуйте його номер і відповідь «+», якщо ви згодні з ним, або «–» – якщо не згодні.

Текст опитувальника

1. Чи важко тобі триматися на одному рівні з усім класом?
2. Ти хвилюєшся, коли вчитель має намір перевірити, чи знаєш ти матеріал?
3 Тобі важко працювати в класі так, як цього вимагає вчитель?
4. Чи сниться тобі сердитий учитель, коли ти не знаєш уроку?
5. Траплялося, щоб хтось з класу бив тебе, завдав шкоди?
6. Тобі часто хочеться, щоб учитель не поспішав під час пояснення нового матеріалу, поки ти всього не зрозумієш?
7. Чи сильно ти хвилюєшся під час відповіді або виконання завдання?
8. Чи буває, що ти боїшся висловлюватися на уроці, щоб не зробити безглузду помилку?
9. Чи тремтять коліна, коли тебе викликають відповідати?
10. Чи часто твої однокласники сміються над тобою, коли ви граєтесь?
11. Чи трапляється, що ти одержуєш нижчу оцінку, ніж сподівався?
12. Тебе хвилює, чи залишать тебе на повторний рік навчання?
13. Ти намагаєшся уникати ігор, у яких робиться вибір, тому що тебе, як правило, не вибирають?
14. Буває часом, що ти весь тремтиш, коли тебе викликають відповідати?
15. Чи часто у тебе виникає відчуття, що ніхто з однокласників не хоче робити те, що хочеш ти?
16. Чи сильно ти хвилюєшся перед тим як виконувати завдання?
17. Чи важко тобі отримувати оцінки, яких очікують від тебе батьки?
18. Ти боїшся іноді, що тобі стане погано у класі?
19. Чи будуть твої однокласники сміятися над тобою, якщо ти зробиш помилку під час відповіді?

20. Чи схожий ти на своїх однокласників?
21. Виконавши завдання, непоїшся, чи добре з ним справився?
22. Коли ти працюєш у класі, чи упевнений, що все добре запам'ятаєш?
23. Тобі сниться іноді, що ти не можеш відповісти на запитання вчителя?
24. Чи правда, що більшість учнів ставляться до тебе дружньо?
25. Ти працюєш старанніше, якщо знаєш, що результати твоєї роботи порівнюватимуться з результатами твоїх однокласників?
26. Чи часто ти мрієш про те, щоб менше хвилюватися, коли тебе запитують?
27. Чи боїшся ти часом вступати в суперечку?
28. Ти відчуваєш, що твоє серце починає сильно битися, коли вчитель говорить, що має намір перевірити твою готовність до уроку?
29. Коли ти отримуєш позитивні оцінки, чи думає хтось із твоїх друзів, що ти хочеш вислужитися?
30. Чи добре ти себе почуваєш з однокласниками, до яких іноді ставляться з особливою увагою?
31. Чи буває, що дехто в класі говорить те, що тебе зачіпає?
32. Як ти думаєш, чи втрачають добре ставлення однокласників ті учні, які не встигають у навчанні?
33. Чи схоже на те, що більшість твоїх однокласників не звертають на тебе увагу?
34. Чи часто ти боїшся виглядати безглуздо?
35. Чи задоволений ти ставленням до тебе вчителів?
36. Чи допомагає твоя мама в організації вечорів і шкільних свят, як інші мами твоїх однокласників?
37. Чи хвилювало тебе, що думають про тебе оточуючі?
38. Чи сподіваєшся ти в майбутньому вчитися краще, ніж раніше?
39. Ти вважаєш, що одягаєшся у школі так гарно, як і твої однокласники?
40. Чи часто ти, відповідаючи на уроці, замислюєшся, що думають про тебе в цей час інші?
41. Чи мають здібні учні особливі права, яких немає в інших?
42. Чи сердяться деякі з твоїх однокласників, коли тобі вдається бути кращим за них?
43. Ти задоволений тим, як до тебе ставляться однокласники?
44. Чи добре тобі, коли залишаєшся сам на сам з учителем?
45. Чи сміються твої однокласники іноді твої зовнішності і поведінки?
46. Чи думаєш ти, що турбуєшся про свої шкільні справи більше, ніж інші?
47. Якщо ти не можеш відповісти, коли тебе запитують, чи відчуваєш ти, що ось–ось розплачешся?
48. Чи думаєш увечері у ліжку іноді з неспокоєм про те, що буде завтра в школі?
49. Працюючи над важким завданням, чи відчуваєш ти часом, що абсолютно забув те, що добре знав раніше?
50. Чи тремтить злегка твоя рука, коли ти працюєш над завданням?
51. Чи відчуваєш ти, що починаєш нервувати, коли вчитель повідомляє про намір дати класу завдання?
52. Чи лякає тебе перевірка твоїх знань у школі?
53. Коли вчитель говорить, що має намір дати класу завдання, чи відчуваєш ти страх, що не впораєшся з ним?
54. Чи снилося тобі часом, що однокласники можуть зробити те, чого не можеш ти?

55. Коли вчитель пояснює матеріал, чи здається тобі, що однокласники розуміють його краще, ніж ти?
56. Чи думаєш ти дорогою до школи, що вчитель може дати класу перевірну роботу?
57. Коли ти виконуєш завдання, чи часто відчуваєш, що робиш це погано?
58. Чи тремтить злегка твоя рука, коли вчитель просить зробити завдання на дошці перед усім класом?

Ключ до тесту

1 -	11 +	21 -	31 -	41 +	51 -
2 -	12 -	22 +	32 -	42 -	52 -
3 -	13 -	23 -	33 -	43 -	53 -
4 -	14 -	24 +	34 -	44 +	54 -
5 -	15 -	25 +	35 +	45 -	55 -
6 -	16 -	26 -	36 +	46 -	56 -
7 -	17 -	27 -	37 -	47 -	57 -
8 -	18 -	28 -	38 +	48 -	58 -
9 -	19 -	29 -	39 +	49 -	
10 -	20 -	30 +	40 -	50 -	

Обробка та інтерпретація результатів. Під час обробки результатів психолог виділяє запитання, відповіді на які не збігаються з ключем тесту. Наприклад: на 58–ме запитання дитина відповіла «так» , а в ключі цього запитання – відповідь «–». Відповіді, які не збігаються з ключем, – це вияв тривожності.

Чинник (синдром)	Номер запитання
1. Загальна тривожність у школі	2, 4, 7, 12, 16, 21, 23, 26, 28, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58
2. Переживання соціального стресу	5, 10, 15, 20, 24, 30, 33, 36, 39, 42, 44
3. Фрустрація потреби в досягненні успіху	1, 3, 6, 11, 17, 19, 25, 29, 32, 35, 38, 41, 43
4. Страх самовираження	27, 31, 34, 37, 40, 45
5. Страх ситуації перевірки знань	2, 7, 12, 16, 21, 26
6. Страх не відповідати очікуванням оточуючих	3, 8, 13, 17, 22
7. Низький фізіологічний опір стресу	9, 14, 18, 23, 28
8. Проблеми і страхи у стосунках із учителями	2, 6, 11, 32, 35, 41, 44, 47

Під час обробки підраховується:

• загальне число розбіжностей з даними, наведеними у ключі. Якщо воно більше 50%, можна говорити про підвищену тривожність дитини, якщо більше 75% від загального числа запитань тесту – про високу тривожність;

• число збігів за кожним з восьми чинників тривожності, що виділяються в тесті. Рівень тривожності визначається, як у першому випадку. Аналізується загальний внутрішній емоційний стан школяра, який багато в чому визначається наявністю певних тривожних чинників (синдромів) та їхньою кількістю.

Характеристика чинників (синдромів)

Загальна тривожність у школі – загальний емоційний стан дитини, пов'язаний з різними формами його залучення до життя школи.

Переживання соціального стресу – емоційний стан дитини, на фоні якого розвиваються його соціальні контакти, передусім – з однолітками.

Фрустрація потреби в досягненні успіху – несприятливий психічний фон, що не дає змоги дитині розвивати свої потреби в успіху, досягненні високого результату тощо.

Страх самовираження – негативні емоційні переживання ситуацій, пов'язаних з необхідністю саморозкриття, пред'явлення себе іншим, демонстрації своїх можливостей.

Страх ситуації перевірки знань – негативне ставлення і переживання тривоги в ситуаціях перевірки (особливо – публічної) знань, досягнень, можливостей.

Страх не відповідати очікуванням оточуючих – орієнтація на значущість інших в оцінці своїх результатів, вчинків і думок, тривога з приводу оцінок.

Низький фізіологічний опір стресу – особливості психофізіологічної організації, що знижують пристосованість дитини до ситуацій стресогенного характеру. Це підвищує імовірність неадекватного, деструктивного реагування на тривожний чинник середовища.

Проблеми і страхи у стосунках з учителями – загальний негативний емоційний фон відносин з дорослими у школі, що знижує успішність дитини.

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

Старший шкільний вік (період ранньої юності, що охоплює період від 15–16 до 17–18 років) є особливим етапом онтогенезу. У психолого-педагогічній науці його розглядають як фазу зростаючої стабілізації психічних та фізіологічних процесів, час закріплення та вдосконалення попередніх надбань дитини. Юність — це період інтенсивного формування світогляду, самоусвідомлення, прагнення до індивідуальної неповторності та водночас подолання кризи ідентичності на шляху до дорослого життя.

Психодіагностичний супровід у старшій школі має принципово відрізнятися від роботи з підлітками. На передній план виходить підтримка процесів життєвого, особистісного, соціального та професійного самовизначення старшокласника.

1. Соціальна ситуація розвитку та вікові новоутворення

Своєрідність раннього юнацького віку визначається перебудовою всієї мотиваційної сфери особистості у зв'язку з виникненням нової внутрішньої позиції (за Л. Божович):

- **Спрямованість у майбутнє:** Якщо молодший школяр та підліток дивляться у майбутнє з позиції сьогодення, то старшокласник починає дивитися на сьогодення крізь призму свого майбутнього. Його особистий вибір подальшого життєвого шляху, наміри та плани стають афективним центром життєвої ситуації, навколо якого обертається вся його діяльність, інтереси та навчання.
- **Зміна навчальної мотивації:** Докорінно змінюється характер залежності між вибором професії та навчальними інтересами. Старшокласники починають вибірково й усвідомлено цікавитися тими предметами, які безпосередньо потрібні їм для майбутньої професійної діяльності та вступу до закладів вищої освіти.
- **Афективно забарвлена інтелектуальна діяльність:** Мислення старшокласника набуває особливої якості. На відміну від підлітка, який зосереджений на пізнанні самого себе, учень старших класів прагне пізнати зовнішній світ, виробити на нього власну точку зору та сформувати стійкий світогляд, щоб знайти своє місце у суспільстві.

Ключові особистісні новоутворення періоду

Сфера розвитку	Зміст новоутворення
Професійне та життєве самовизначення	Формування стійких професійних інтересів, життєвих планів та ціннісних орієнтацій.
Ієрархізація мотиваційної сфери	Підпорядкування миттєвих імпульсів свідомо прийнятим намірам і довгостроковій меті.

Сфера розвитку	Зміст новоутворення
Інтеграція образу «Я»	Стабілізація самооцінки та формування особистісної ідентичності.

2. Пріоритетні завдання психодіагностики в старшій школі

Діяльність фахівця психологічної служби на етапі старшої школи фокусується на вирішенні таких завдань:

Напрям роботи	Зміст завдання
Адаптація до профільного навчання	Допомога десятикласникам під час переходу до старшої школи (зміна класного колективу, нові вимоги педагогів, поглиблене вивчення окремих дисциплін, підвищене навантаження).
Професійне самовизначення	Глибоке дослідження професійних здібностей, інтересів, нахилів, цінностей та кар'єрних орієнтацій («Якорі кар'єри» тощо) для допомоги у побудові освітньої траєкторії.
Ментальні ресурси та резильєнтність	Моніторинг ментального здоров'я: оцінювання копінг-стратегій, життєстійкості та психоемоційного стану в ситуації підвищеного стресу (випускні іспити, суспільні виклики).
Групова динаміка в нових класах	Раннє виявлення конфліктів та сприяння згуртованості колективів, що формуються заново на базі 10-х класів.

3. Річний цикл діагностичної роботи в старшій школі

Діагностичний супровід старшокласників підпорядковується орієнтовній щорічній циклограмі в межах рекомендованого діагностичного мінімуму:

Період	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
Вересень – Жовтень	Учні 10-х класів	Діагностика адаптації до профільного навчання: вивчення рівня тривожності, мотивації, емоційного стану, успішності входження в нові колективи.
Грудень	Дезадаптовані учні 10-х класів	Поглиблена повторна діагностика десятикласників із високою тривожністю чи

Період	Цільова група	Зміст та завдання діагностики
		психоемоційним виснаженням для планування індивідуальної підтримки.
Лютий	Старшокласники (10–11 класи)	Діагностика професійного самовизначення: дослідження структури інтересів, мотиваційних чинників вибору фаху, цінностей та готовності до вибору.

4. Етико-методологічні орієнтири роботи зі старшокласниками

Психодіагностичне обстеження учнів раннього юнацького віку базується на засадах **партнерства та взаємоповаги**. Обов'язковою умовою є отримання письмової згоди батьків (або законних представників), а також **добровільність участі самого старшокласника**.

Принципи партнерства, конфіденційності та розвивального характеру:

Психолог має уникати директивності чи тиску. Отримані результати досліджень (професійні нахили, особливості особистості, емоційний стан) мають обговорюватися зі старшокласником під час **індивідуальної консультації в атмосфері повної конфіденційності**.
Інтерпретація результатів повинна мати *виключно розвивальний характер*: її мета — показати юнаку чи дівчині їхні сильні сторони, ресурси для подолання стресу та орієнтири для подальшого життєвого самоствердження. Отримані дані в жодному разі не можуть використовуватися для порівняння учнів між собою або передаватися вчителям чи адміністрації у відкритому вигляді.

4.1. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА СХИЛЬНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

МЕТОДИКА ОДАНІ –2 (С. КАРПІЛОВСЬКА, Б. ФЕДОРИШИН) [13]

Виявляти мотиваційну готовність учня до профільного навчання можна за допомогою різних методик. Одна з них – орієнтаційно –діагностична анкета інтересів (ОДАНІ –2) – створена С. Карпіловською і Б. Федоришиним на основі модифікації анкети інтересів А. Голомштока і О. Мешковської.

Для зручності, методика ОДАНІ –2 складається з трьох частин – бланку запитань, бланку відповідей та бланку дешифратора.

Інструкція. Уважно прочитайте кожне запитання та зрозумійте його. Свою відповідь проставляйте у клітинках бланку. При цьому потрібно стежити, щоб номер клітинки збігався з номером запитання. Таким чином почергово дайте відповіді на всі запитання.

Якщо Вам дуже подобається робити те, про що йдеться у запитанні, то поставте у відповідній клітинці два плюси (++), а якщо просто подобається – то один плюс (+). Може статися так, що Ви ніяк не можете визначити, чи подобається Вам це робити, чи ні. Тоді поставте у відповідну клітинку нуль (0). Коли ж Ви визначили, що Вам зовсім не подобається робити те, про що йдеться у запитанні, то у відповідній клітинці поставте один мінус (–), а коли це Вам дуже не подобається, то два мінуси (– –). Якщо на якесь запитання у Вас виникне одразу дві протилежні відповіді, або відповідь, що залежить від якоїсь додаткової умови, наприклад: «Якби це було вдома, то мені подобається, а якщо в іншому місці, то зовсім не подобається», то у такому разі самостійно й швидко визначте самі, яка з цих позначок – плюс, мінус чи нуль – є, на Вашу думку, найближчою до істини, і поставте її у відповідну клітинку.

Коли відповісте на всі запитання, підрахуйте, будь –ласка, скільки всього плюсів і мінусів Ви поставили у кожній вертикальній колонці та запишіть результати внизу під кожною колонкою. На нулі не звертайте уваги, їх підраховувати не потрібно. Якщо зрозуміли завдання, то починайте роботу.

Бланк запитань

«Чи подобається Вам?»:

1. Читати популярну літературу з фізики.
2. Читати популярні нариси, статті або книжки з математики.
3. Читати науково –популярні журнали, статті з радіотехніки.
4. Читати науково –популярні технічні журнали й статті.
5. Читати науково –популярну літературу з хімії.
6. Читати літературу про рослини або про тварин.
7. Читати популярні статті, нариси з медичних питань.
8. Читати літературу з географії.
9. Читати літературу про історичні події або про відомих історичних діячів.
10. Читати твори класиків світової художньої літератури.
11. Читати літературу з питань мистецтва.
12. Читати літературу з питань педагогіки (про роботу школи, вчителя, вихователя тощо).
13. Читати літературу з питань філософії або психології.
14. Читати літературу (статті, нариси) з питань економіки або фінансів.
15. Читати літературу з питань кулінарії або моделювання одягу, або ведення домашнього господарства.
16. Читати літературу з військової тематики.
17. Читати нариси або статті, або книжки з питань спорту.
18. Вивчати фізичні явища, знайомитися з відкриттями в галузі фізики.
19. Знайомитися з науковими розробками в математиці.
20. Знайомитися з принциповими схемами радіотелевізійної або автоматичної апаратури.
21. Знайомитися з новинами техніки.
22. Знайомитися з питаннями хімічного виробництва або експериментальної хімії.
23. Знайомитися з питаннями біології, рослинного або тваринного світу.
24. Знайомитися з питаннями анатомії та фізіології людини.
25. Знайомитися з питаннями географічних або геологічних, або археологічних досліджень.
26. Знайомитися з питаннями історії розвитку різних на –родів і держав.
27. Знайомитися з роботами літературної критики.

28. Відвідувати театральні вистави або концерти, або художні виставки.
29. Знайомитись із новими досягненнями (новими методами) педагогічної праці.
30. Знайомитись із новими оригінальними філософськими або психологічними концепціями, теоріями.
31. Знайомитись із рекламно –довідковими матеріалами нової техніки або побутових товарів.
32. Знайомитись із довідками і різними порадами щодо ремонту домашньої техніки, меблів, одягу, виготовлення саморобок або про будь –яку іншу ручну працю вдома.
33. Знайомитись із військовою технікою.
34. Спостерігати за спортивними змаганнями.
35. Проводити досліди з фізики.
36. Розв'язувати математичні задачі.
37. Розбиратися в будові радіотехнічної або електричної, або електронної апаратури.
38. Розбиратися в технічних схемах або кресленнях.
39. Проводити досліди з хімії.
40. Працювати в саду або на городі, або на фермі.
41. Знайомитись із причинами виникнення різних захворювань.
42. Збирати географічні нотатки, схеми, карти або якісь експонати (геологічні, археологічні).
43. Обговорювати політичні події в країні або за кордоном.
44. Вивчати мову (іноземну або рідну).
45. Співати або грати на музичному інструменті, або малювати, або займатись будь –яким іншим видом мистецької діяльності.
46. Піклуватися про малих дітей.
47. Знайомитися з новими теоріями загальної або практичної психології.
48. Стежити за змінами валютних обмінних курсів.
49. Піклуватися про порядок і комфорт у своєму домі.
50. Брати участь у військовій підготовці
51. Брати участь у спортивних іграх.
52. Працювати у фізичному гуртку або займатися самоосвітою з фізики.
53. Працювати у математичному гуртку або займатися самоосвітою з математики.
54. Ремонтувати або налагоджувати радіотехнічну або електронну апаратуру, або електроприлади.
55. Складати або ремонтувати різні технічні механізми або пристрої.
56. Працювати у хімічному гуртку або займатися самоосвітою з хімії.
57. Працювати у біологічному гуртку або займатися самоосвітою з біології.
58. Доглядати за хворими.
59. Працювати з географічними картами.
60. Ознайомлюватися з історичними пам'ятками культури різних народів.
61. Вести особистий щоденник або в письмовій формі викладати свої спостереження, думки.
62. Брати участь у роботі гуртка або студії художньої самодіяльності.
63. Обговорювати питання педагогічної роботи.
64. Виявляти можливості застосування рекомендацій психологічної або філософської науки в житті людей.
65. Давати поради людям (товаришам, родичам або добрим знайомим) щодо вигідного вкладання грошей у приватні або державні заходи.

66. Надавати людям різні побутові послуги.
67. Брати участь у військових іграх або походах.
68. Брати участь у спортивних змаганнях.
69. Брати участь у конкурсах з фізики.
70. Брати участь у конкурсах з математики.
71. Складати або ремонтувати радіотехнічні прилади.
72. Робити технічні моделі (літаки, автомобілі або якісь інші конструкції).
73. Брати участь у конкурсах з хімії.
74. Брати участь у конкурсах з біології.
75. Знайомитися з роботою медичного працівника.
76. Користуватися маршрутними схемами або географічними картами.
77. Брати участь у роботі історичного гуртка або самостійно займатися питаннями історії.
78. Брати участь у роботі літературного або лінгвістичного (мовного) гуртка або самостійно займатися проблемними питаннями літератури чи мови.
79. Грати на музичних інструментах або малювати, або займатися різьбленням чи якоюсь іншою творчою практичною діяльністю.
80. Замінювати вчителя в якому –небудь з молодших класів, якщо в цьому виникає потреба.
81. Формулювати (визначати) власні погляди на життєві
проблеми або на поведінку людей з позицій філософської або психологічної науки.
82. Розраховувати, передбачати, прогнозувати можливості вигідного інвестування (вкладання) грошей у перспективні заходи або вкладання своєї власної праці в такі ж заходи з метою матеріальної або духовної вигоди.
83. Піклуватися про сімейний бюджет (його можливе підвищення або раціональне використання).
84. Брати участь в організації військових тренувань або ігор, або походів.
85. Брати участь у роботі спортивної секції або спортивної школи, або спортивного гуртка, або самостійно займатися спортом.
86. Виступати з інформаційними повідомленнями про нові досягнення у фізиці або про цікаві фізичні явища (ознайомлювати з цим своїх товаришів).
87. Брати участь у проведенні математичних ігор або ознайомлювати своїх товаришів з цікавими питаннями математики.
88. Брати участь у роботі радіотехнічного гуртка або самостійно займатися радіотехнічними розробками.
89. Брати участь у роботі з технічної творчості.
90. Брати участь в експериментальній роботі з хімії.
91. Брати участь в експериментальній роботі з біології.
92. Надавати медичну допомогу людям або тваринам.
93. Брати участь у географічних або геологічних, або археологічних експедиціях, або в туристичних походах з метою вивчення краєзнавства.
94. Брати участь у походах або екскурсіях з історичною тематикою.
95. Брати участь у літературних зустрічах або в обговореннях літературної теми, або в літературному диспуті.
96. Брати участь у конкурсах художньої самодіяльності або самостійно виступати, або демонструвати свої творчі доробки.
97. Брати участь в організації, проведенні ігор та цікавого дозвілля для дітей.

98. Використовувати свої знання з психології людини для покращення свого спілкування з людьми або для впливу на людину з метою зміни її поведінки.
99. Самостійно або разом з людиною, якій ви довіряєте, здійснювати ділові операції з метою одержання матеріальної вигоди (в торгівлі або послугах, або у виробництві тощо).
100. Піклуватися про забезпечення своїх друзів або родичів побутовими зручностями, вигодами (зробити необхідну покупку або приготувати їжу, або щось відремонтувати тощо).
101. Вивчати військову справу.
102. Вести тренерську роботу з якого – небудь виду спорту. Після підрахунку балів відмітьте на вертикальних лініях у нижній частині бланку відповідей позитивні значення для тих дисциплін, де вони є, і побудуйте графік виявлених профільних інтересів.

Поле для побудови графіку профільних інтересів

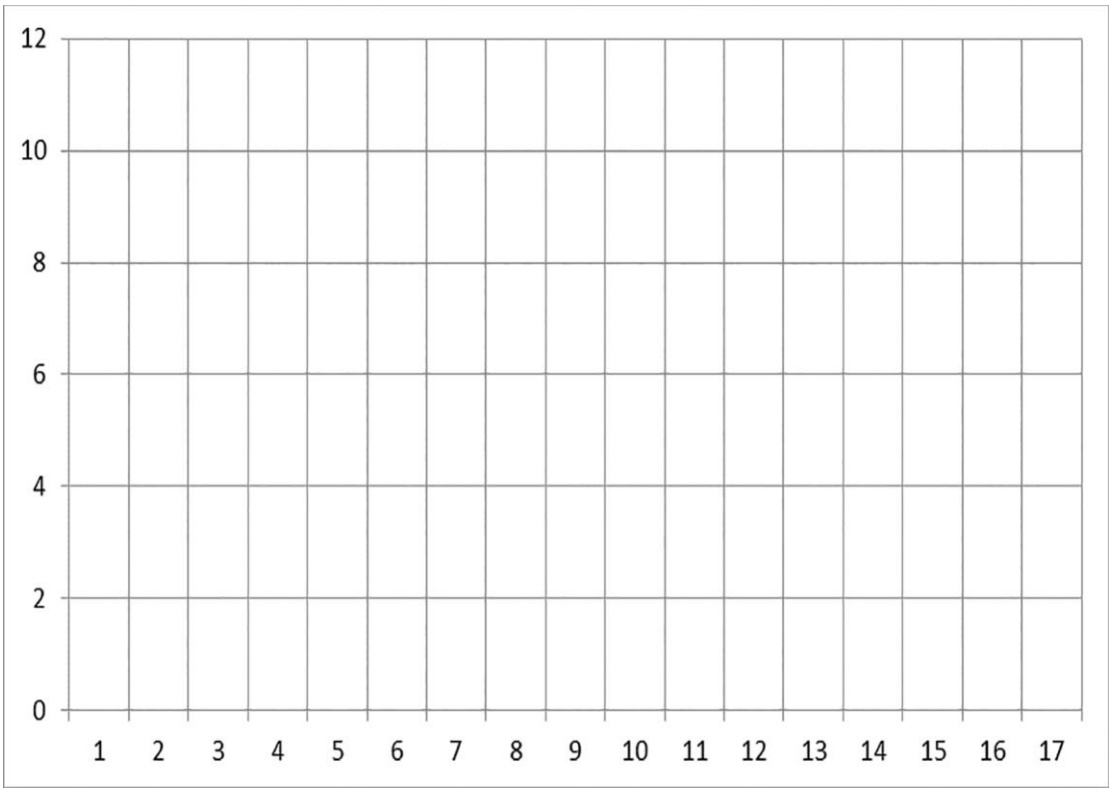

Дешифратор ОДАНІ – 2

Фіз	Ма	ЕР	Т	Х	Б	Ме	Г	І
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Філ	Ми	П	ПФ	Б	СО	ВС	С	
10	11	12	13	14	15	16	17	

Фіз – фізика, **Ма** – математика, **ЕР** – електроніка та радіотехніка, **Т** – техніка, **Х** – хімія, **Б** – біологія, **Ме** – медицина, **Г** – географія, **І** – історія, **Філ** – філологія, **Ми** – мистецтво, **П** – педагогіка, **ПФ** – психологія, філософія, **Б** – бізнес, **СО** – сфера обслуговування, **ВС** – військова справа, **С** – спорт.

МЕТОДИКА САМООЦІНКИ КАР'ЄРНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ «СКРУМ» (О. ІГНАТОВИЧ) [13]

Інструкція: Оцініть Вашу згоду з наведеними твердженнями від 1 до 10 балів.

1. Ви визначилися стосовно того, чим будете займатись у майбутньому, яку професію оберете.
2. Ви спрогнозували те, як і де отримати професійну освіту відповідно визначеної для себе професії .
3. Маєте чітке уявлення про обрану професію та знаєте її вимоги та умови.
4. Маєте чітке уявлення про свої інтереси, здібності та усвідомлюєте їх узгодженість із професійними вимогами.
5. Знаєте можливості працевлаштування за обраною професією.
6. Ви склали і маєте поетапний план реалізації майбутньої професійної кар'єри.
7. Обов'язково дотримуєтеся складеного плану майбутньої професійної кар'єри.
8. Ви змінюєте чи переглядаєте цілі своєї майбутньої професійної кар'єри відповідно до актуальної життєвої ситуації.
9. Ви докладаєте багато зусиль для досягнення цілей Вашої майбутньої професійної кар'єри.
10. Для Вас важливі власні здібності та якості, які вимагає від особистості професія.
11. Ви постійно працюєте над визначенням смислів майбутньої професії.
12. Для Вас важливо як оцінюють Ваш професійний вибір батьки.
13. Для Вас важливо як оцінюють Ваш професійний вибір вчителі, викладачі.
14. Для Вас важливо як оцінюють Ваш професійний вибір друзі.
15. Самостійність – Ваша яскраво виражена якість.
16. Для Вас важливо досягати успіху у навчально –професійній діяльності.
17. Для Вас важливо реалізовувати заплановані етапи кар'єрного розвитку.
18. Зовнішні умови дозволяють Вам реалізувати заплановану професійну кар'єру.
19. Ви готові зробити максимально можливе для реалізації цілей стосовно кар'єрного розвитку.
20. Для Вас важливо мати максимум свободи й автономії у виборі професії.

Інтерпретація результатів обробки анкети самооцінки рівня кар'єрного розвитку учнівської молоді

Рівень кар'єрного розвитку		
базовий	середній	високий
1–66,66	66,67–133,33	133, 34–200

Базовий рівень кар'єрного розвитку характерний для учнів, які недостатньо ефективно використовують свої особистісні ресурси, мають неадекватні (занижені чи завищені) кар'єрні очікування, не засвоїли елементарні знання про професію.

Середній рівень кар'єрного розвитку характерний для учнів, які частково прогнозують кар'єрні перспективи, мають уявлення про професійно –важливі якості; готові працювати і підвищувати професійні можливості, але не виявляють ініціативи; не завжди легко адаптуються до змінюваного середовища.

Високий рівень кар'єрного розвитку характерний для учнів, які реально оцінюють свої кар'єрні перспективи, усвідомлюють свої сильні та слабкі сторони стосовно

майбутньої професії; готові працювати з максимальною віддачою для досягнення цілей кар'єрного розвитку.

4.2. МЕТОДИКИ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

ОПИТУВАЛЬНИК ГРУПОВИХ РОЛЕЙ. Р. БЕЛБІН [2]

Інструкція: «Вам запропоновано 7 запитань, кожне з яких містить вісім варіантів відповіді. Виберіть ті варіанти, які Вам підходять найбільше (їх може бути декілька), і розподіліть 10 балів між ними. Наприклад, якщо Ви вважаєте, що із запропонованих варіантів Вам підходить тільки один, то поставте йому всі 10 балів; якщо рівною мірою підходять дві від –повіді, то поставите їм по 5 балів і т.д. Перевірте, щоб сума всіх балів по кожному запитанню не перевищувала 10 балів».

Текст опитувальника

1. Я можу бути корисним команді тому, що:
а) я швидко бачу нові можливості та можу їх успішно використати;
б) я можу добре працювати з широким колом людей;
в) я можу продукувати нові ідеї;
г) я можу залучати до роботи людей, які представляють для команди цінність;
д) я маю здатність успішно долати труднощі;
е) я можу терпіти незручності, якщо це призве –де до кінцевого успіху;
ж) я швидко відчуваю, що саме треба робити в знайомих ситуаціях;
з) я швидко і неупереджено можу запропонувати альтернативний варіант дій.
2. Моїми недоліками в командній роботі можуть бути:
а) я нервую і не заспокоююся доти, доки зустріч не організована як слід;
б) я схильний надто захоплюватися новими, однак неперевіреними ідеями;
в) я надто балакучий, коли мова йде про нові задуми;
г) мій тверезий погляд і розсудливість заважають мені ефективно із ентузіазмом приєднатися до колективної роботи;
д) я іноді буваю надто авторитарним;
е) я надто піддаюсь впливу групової атмосфери;
ж) я схильний до захоплення новими ідеями, які спадають мені на думку;
з) я надто хвилююся з приводу дрібниць і того, що справи можуть піти погано.
3. Коли я працюю над проектом з іншими людьми:
а) я здатний впливати на інших, не застосовую –чи тиск;
б) моя пильність допомагає уникнути помилок;
в) я готовий до застосування силового тиску, щоб не гаяти час;
г) мене вважають людиною, здатною знайти оригінальне рішення;
д) я можу завжди підтримати гарну пропозицію на користь команді;
е) я люблю шукати новітні ідеї, досягнення і відкриття;
ж) моя холодна розсудливість цінується іншими;
з) на мене можна покластися у тому, що вся суттєва робота буде як слід організована.
4. В груповій роботі моя характерна риса це:
а) прагнення більше дізнатися про людей, з якими працюю;
б) виклик думці інших, наявність власного погляду;

в) уміння знайти контраргументи для відхилення необґрунтованих пропозицій;
г) здатність чітко налагодити роботу після того, як план запущено в дію;
д) тенденція до уникнення всього очевидного і пошуку незвичних рішень;
е) почуття досконалості у всьому, що я роблю;
ж) здатність налагоджувати зв'язки з людьми за межами своєї команди;
з) умінні розглядати всі пропозиції та приймати правильне рішення в разі необхідності.

5. Я отримую задоволення від роботи тому, що:
а) я люблю аналізувати ситуацію і зважувати всі можливі варіанти;
б) я можу знаходити практичне вирішення проблем;
в) мені подобається відчувати, що я підтримую в команді добрі взаємозв'язки;
г) я маю сильний вплив на прийняття групою рішення;
д) я зустрічаю людей, які можуть запропонувати щось нове;
е) я можу переконати людей прийняти потрібне рішення;
ж) я можу приділити всю свою увагу вирішенню завдання;
з) я знаходжу застосування своїй творчій фантазії.

6. Якщо мені доручено складне завдання в умовах обмеженого часу із незнайомими людьми:
а) я спокійно продумаю шляхи виходу із ситуації та почну діяти;
б) я буду готовий співпрацювати з тим, хто продемонструє позитивний підхід до вирішення проблеми;
в) я визначу можливості кожного та організую ефективну роботу;
г) моя наполегливість допоможе впоратися і не відстати від графіка роботи;
д) я збережу почуття спокою і здатність діяти розсудливо;
е) я збережу самоконтроль і рухатимуся до цілі, не зважаючи на тиск;
ж) я зміг би запропонувати ідею, якщо група не просувається вперед;
з) я організую групову дискусію для висунення нових ідей і пошуку оптимального рішення.

7. Коли я працюю в команді над вирішенням проблем:
а) я схильний виказувати нетерпимість до тих, хто гальмує рух вперед;
б) інші критикують мене за надмірну аналітичність і брак інтуїції;
в) моє бажання пересвідчитися у тому, що ро –бота виконується як слід, може затримати процес;
г) я швидко починаю нудьгувати і покладаюся на тих, хто може мене надихнути;
д) мені важко розпочати роботу, поки цілі не визначені чітко;
е) мені іноді важко чітко роз'яснити складні ідеї, які спадають мені на думку;
ж) я свідомо вимагаю від інших того, що не можу сам зробити;
з) мені складно чітко викласти свої ідеї, коли я зустрічаю серйозний опір з боку інших.

Аналіз та інтерпретація результатів. Отримані бали записуються у таблицю (приклад таблиці наведено нижче), у якій під літерами закодовані назви ро –лей: **Ш** – «шеф» ;**О** – «організатор»; **М** – «мозковий центр»; **К** – «контролер»; **Дос** – «дослідник»; **Т** – «трудоголік»; **Кк** – «координатор команди»; **Ф** – «фінішер».

Запи-тання	*Ш*	*О*	*М*	*К*	*Дос*	*Т*	*Кк*	*Ф*
1	г	е	в	з	а	ж	б	е
2	б	д	ж	г	в	а	е	з
3	а	в	г	ж	е	з	д	б
4	з	б	д	в	ж	г	а	е
5	е	г	з	а	д	б	в	ж
6	в	ж	а	д	з	е	б	г
7	ж	а	е	б	г	д	з	в

Далі підраховується сумарна кількість балів за кожною з командних ролей (по стовпчиках). Найвищий бал показує, наскільки добре працівник може виконувати зазначену роль в команді. Наступний результат після найвищого може означати підтримуючу роль, на яку він може переключитися, якщо в групі його основна командна роль вже зайнята іншим.

Змістова характеристика ролей:

«Шеф» (Chairman) – це працівник, який керує колективом, спрямовує усю його діяльність та володіє такими якостями, як відповідальність, дисциплінованість, самоорганізованість, самоконтроль, стриманість. Він розуміє почуття та емоції підлеглих, уважний до їх потреб та інтересів, спроможний чітко виявляти слабкі сторони і переваги. Не обов'язковими є такі риси, як високий інтелект і креативність.

«Організатор»(Shaper) мотивує і стимулює інших, подає приклад. Найчастіше йому характерні такі якості, як ініціативність, мобільність, активність, екстравертованість, авторитетність. За відсутності шефа організатор перебирає на себе його функції. До його недоліків відносять високу, спонтанність, дратівливість, нетерплячість.

«Мозковий центр» (Plant) є інтелектуальним центром колективу. Він індивідуалістичний, спрямований на себе, високоінтелектуальний і творчий, є генератором оригінальних ідей. До слабких сторін відносять інтровертованість, емоційну стриманість, неуважність до нюансів проблеми, замкненість і відособленість.

*«Контролер» (Monitor –evaluator)*має такі індивідуальні якості, як аналітичний склад розуму, ретельність, педантичність, старанність, індивідуалістичність, ригідність, надійність, вміє знаходити помилки в роботі інших. До негативних сторін відносять те, що вони іно –ді бувають безтактовними.

«Дослідник» (Resource investigator) характеризується такими рисами, як екстравертованість, ентузіазм, товариськість, спонтанність, відкритість, лабільність, готовність ризикувати, оптимізм. Слабкими сторонами є незначна креативність, надмірна комунікабельністьі втрата інтересу до роботи в рутинних ситуаціях.

«Трудоголік» (Company worker) є організатором практичного виконання роботи в групі або виконавцем. Особливостями є практичний інтелект, наполегливість і методичність, висока працездатність і відповідальність. Слабкими сторонами трудоголіка є відсутність лідерських якостей, нестача гнучкості.

«Координатор команди» (Team worker) характеризується здатністю згуртовувати колектив, підтримувати інших. Їх рисами є емпатійність, здатність вникати у проблеми, вислуховувати інших, заохочувати, добре розуміти інших. Слабкими рисами координатора є відсутність прагнення до суперництва і лідерських якостей.

«Фінішер» (Finisher) допомагає команді вчасно закінчувати усе заплановане. Нагадує іншим про необхідність зробити невідкладні речі. Характерними рисами фінішера є увага до деталей, відповідальність і стурбованість, ретельність, заповзятість. Недоліками є прагнення до перфекціонізму, педантизм, надмірна систематичність.

МЕТОДИКА «ІНСТИТУТИ ТА МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ» (А.І. Лучинкіна) [12]

Необхідні матеріали. Текст опитувальника, бланк відповідей, ручка.

Мета дослідження. Виявити провідні інститути і механізми соціалізації. Методика розроблена для осіб підліткового віку.

Процедура проведення. Вам пропонується 70 тверджень. Проставте біля кожного з них одну з відповідей . Так – 2 бали, Іноді – 1 бал, Ні – 0 балів.

Список питань.

Сім'я

1. У дитинстві мені хотілося бути схожим на членів своєї сім'ї (батька, маму).
2. У дитячих іграх я часто уявляв себе одним з батьків.
3. Часом мої жести, рухи, слова схожі на жести, рухи, слова когось із членів моєї сім'ї.
4. Мої знайомі часто плутають мене з одним із членів моєї сім'ї під час телефонної розмови.
5. Я найчастіше розумів думки і почуття членів своєї сім'ї, навіть якщо вони їх і не проговорювали вголос.
6. Іноді комусь із членів сім'ї досить було тільки подумати про щось, щоб я почав мислити в тому ж напрямку.
7. Мені легше було виконувати якесь завдання, якщо батьки знаходилися поруч.
8. Вказівки моїх батьків завжди робили виконання будь –якого завдання для мене більш простим.
9. У дитинстві я завжди виконував вимоги сім'ї, навіть якщо був у душі не згоден з ними.
10. Думка батьків для мене – закон.
11. У колі родини мені завжди було цікавіше, ніж в інших місцях.
12. Мені завжди було цікаво слухати розповіді членів сім'ї про їхнє дитинство і молодість.
13. Будь –які мої дії знаходили підтримку у батьків.
14. Я завжди робив такі вчинки, щоб мої батьки мною пишались.

Школа

1. У школі в мене був вчитель, на якого я хотів би бути схожим.
2. Я відчуваю себе частіше вчителем, ніж учнем.
3. У позашкільних ситуаціях я повторюю жести і слова деяких вчителів.
4. Улюблені слова вчителів я вживаю до наступного моменту.
5. Я розумів вчителя з півслова.
6. Я інтуїтивно відчував, про що хоче сказати вчитель.
7. Мені було легше виконати завдання за підтримки вчителя.
8. Будь –яке завдання здавалося більш простим, якщо мої педагоги знаходилися поруч.
9. Вчителі хочуть нам тільки добра.

10. Я виконував усі шкільні вимоги.
11. Мені цікаво ходити до школи.
12. У школі набагато цікавіше, ніж в інших місцях.
13. У школі розкриваються всі мої здібності.
14. Я пишаюся своїми досягненнями у школі.

Неформальні об'єднання

1. Я хочу бути схожим на деяких із своїх знайомих.
2. У важких ситуаціях я уявляю себе кимось із своїх знайомих, в яких є досвід вирішення схожих проблем.
3. Мені подобалося, коли говорили, що ми з другом поводимося однаково.
4. Буває, що мій почерк ставав схожим на почерк моїх знайомих.
5. Друзі повинні розуміти один одного без слів.
6. Друзі мислять однаково.
7. Мені подобається одягатися так само, як і мої друзі.
8. Я роблю те, що прийнято у нашій компанії.
9. З друзями я можу зробити те, що сам зробити б не зміг.
10. З будь –яким завданням впоратися легше, якщо допомагають друзі.
11. Мені цікавіше дізнаватися нове про життя у колі друзів, ніж в інших місцях.
12. Мене цікавлять події у житті моїх друзів.
13. З друзями я можу бути таким, яким я хочу бути.
14. Друзі зазвичай підтримують мої ідеї та пропозиції.

ЗМІ

1. Коли я читаю художню книгу або дивлюся фільм, то уявляю себе одним з героїв.
2. Я прикрашаю свою кімнату постерами улюблених героїв або груп.
3. Трапляється, я повторюю жести, рухи, слова одного з героїв фільмів або художніх творів, що сподобались мені.
4. Буває, я дію в житті також, як хтось – то з сподобавшихся мені героїв фільмів або художніх творів, у подібних ситуаціях.
5. Я здійснюю вчинки під впливом прочитаної книги або переглянутого фільму.
6. Я повторюю стиль одягу або улюблені вирази героїв книг, кліпів або фільмів.
7. Я слухаю ту ж музику, що і мої друзі.
8. Якщо всі вже дивилися цей фільм, то і я повинен його подивитися.
9. Досвід кіно або літературних героїв допомагає мені у вирішенні власних проблем.
10. Герої фільмів і книг завжди підказують багато варіантів рішень різних ситуацій.
11. Мені більше подобається почитати цікаву книгу або подивитися фільм, ніж займатися іншими справами.
12. Мені подобається читати книжки і дивитись фільми.
13. Я можу додумати сюжет книги або фільму так, як вважаю за потрібне.
14. Я люблю переробляти тексти реклами.

Інтернет

1. Мені подобається, що в Інтернеті я можу назватися будь –яким ім'ям.
2. Я уважно стежу за реакцією на свого персонажа у грі або контакті.
3. Я використовую ніки і статуси своїх знайомих в Інтернеті.
4. Багато моїх друзів знають мене під Інтернетніком.
5. Іноді я несвідомо починаю користуватися «албанським мовою».

6. Я використовую Інтернет–сленг в звичайній мові.
7. Я відвідую ті ж сайти, що і мої друзі.
8. Я можу висловлювати на Інтернет –форумах такі думки, які не висловив би, спілкуючись з реальними людьми.
9. Обговорення на Інтернет –форумах дозволяють мені вирішити свої проблеми.
10. Я намагаюся запросити своїх друзів в Інтернеті в ту гру, в яку граю сам.
11. Мені цікаво розширити своє коло друзів в Інтернеті.
12. В Інтернеті можна знайти багато цікавої для мене інформації.
13. В Інтернеті я відчуваю, що здатний на багато що.
14. Я пишаюся своїми досягненнями в Інтернеті.

Бланк обробки результатів

Інститут соціалізації	**Роди-на**	**Школа**	**Неформальні об'єднання**	**ЗМІ**	**Інтернет-середовище**	**Усього**
Механізм						
Ідентифікація						
Копіювання						
Навіювання						
Соціальна фасілітація						
Конформність						
Інтерес						
Самореалізація						
Усього						

Інтерпретація результатів. *За субшкалами:* Сім'я, Школа, Неформальні об'єднання, ЗМІ, Інтернет середовище:

0–2 бали – зазначений інститут соціалізації практично не впливає на процес соціалізації людини;

3–4 бали – впливи зазначеного інституту соціалізації невеликі;

5–7 балів зазначений інститут соціалізації відіграє важливу роль у житті людини, велика частина норм, правил засвоюється саме в ньому;

8–10 балів – зазначений інститут соціалізації є провідним у процесі засвоєння людиною соціального досвіду.

За субшкалами «механізми соціалізації»: копіювання, ідентифікація, наслідування соціальна фасілітація, конформність, інтерес та прагнення до самореалізації:

0–3 бали – зазначений механізм не є провідним у процесі соціалізації;

4–5 балів – зазначений механізм використовується інколи;

6–8 балів – зазначений механізм використовується регулярно разом із іншими механізмами;

9–14 балів – зазначений механізм є провідним.

РОЗДІЛ 5. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Збереження та підтримка ментального здоров'я учасників освітнього процесу є одним із найголовніших пріоритетів діяльності психологічної служби у закладах освіти. Сучасні суспільні виклики, зумовлені повномасштабною війною, тривалим психоемоційним напруженням, вимушеним переміщенням, втратами та хронічною невизначеністю, висувають принципово нові вимоги до психодіагностичної роботи фахівця психологічної служби у закладах освіти.

Ментальне здоров'я розглядається як динамічний стан психологічного та соціального благополуччя, що дозволяє людині реалізовувати свій потенціал, долати звичайні життєві стреси, плідно навчатися та працювати, а також зробити внесок у життя своєї громади.

1. Контекст та завдання психодіагностики ментального здоров'я

Діагностика стану ментального здоров'я в закладі освіти не є інструментом постановки клінічних діагнозів. Її головна мета — **первинний скринінг**, оперативне виявлення ознак дезадаптації, психотравматизації та оцінка ресурсів резильєнтності для вчасного надання психологічної допомоги або переадресації до суміжних фахівців.

Головні напрями діагностики ментального здоров'я

№	Напрям діагностики	Зміст та завдання
1	**Скринінг посттравматичних реакцій та ПТСР**	Виявлення симптомів нав'язливого відтворення (вторгнення), уникання, гіперзбудження та функціональних порушень у дітей і дорослих, які пережили важкі травмуючі події.
2	**Оцінювання дистресу та тривожності**	Фіксація загального психоемоційного виснаження, емоційного заціпеніння, тривожних та депресивних станів.
3	**Дослідження резильєнтності та копінгу**	Оцінка внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистість, засобів подолання стресових ситуацій та рівнів самоефективності (життєстійкості).
4	**Виявлення поведінкових ризиків**	Моніторинг факторів уразливості: проявів булінгу, ризикованої або залежної поведінки, самотності та суїцидальних намірів.

2. Специфічні етико-методологічні та клінічні регламенти

Проведення психодіагностичного обстеження ментального здоров'я у дітей та підлітків вимагає від фахівця психологічної служби суворого дотримання низки професійних регламентів:

- **Багатоджерельність інформації (принцип збору даних):** Категорично заборонено робити висновки про психоемоційний стан дитини виключно на основі слів батьків чи вчителів. Дорослі часто не усвідомлюють глибинних переживань дитини. Наприклад, діти до 8 років рідко прямо скаржаться на класичні симптоми ПТСР (уникання чи вторгнення), а виражають психотравму через соматичні скарги або порушення сну (страхи, нічні жахи). Тому опитування обов'язково має проводитися і з дитиною, і з її батьками.
- **Сімейно-центричний підхід:** Психологічна травма, якої зазнає родина, поширюється на всіх її членів. Симптоми дорослих безпосередньо зумовлюють та посилюють дитячі симптоми. Психодіагностика дітей у цьому контексті виконує функцію координації допомоги всій сім'ї, адже першим кроком підтримки дитини є відновлення ресурсності дорослих, які про неї піклуються.

Клінічні регламенти та межі компетенції:

Часовий орієнтир («правило 1 місяця»): Симптоми гострого стресу одразу після травмівної події є природною реакцією організму. Проте, якщо виявлені симптоми (проблеми зі сном, дратівливість, флешбеки, занурення в себе) зберігаються понад один місяць, психолог зобов'язаний рекомендувати батькам звернутися по консультацію до профільних медичних фахівців.

Межі професійної компетенції та міждисциплінарна переадресація: Фахівець психологічної служби закладу освіти працює в межах психологічної норми та адаптаційних розладів. У складних випадках, що виходять за рамки його компетенції (підозра на виражений ПТСР, клінічну депресію, суїцидальний ризик, психосоматичні розлади), фахівець зобов'язаний коректно та конфіденційно переадресувати дитину до дитячого психотерапевта, психоневролога, невропатолога або психіатра.

3. Структура діагностичного мінімуму ментального здоров'я

Діагностичний інструментарій розмежовано за віковими категоріями та цільовими групами (здобувачі освіти різних рівнів, батьки, педагогічні працівники):

Категорія інструментарію	Методики та специфіка застосування
Експрес-скринінг дистресу та тривоги	Скорочені стандартизовані інструменти (*PHQ-4, SCARED, HADS, індекс благополуччя ВООЗ-5*) для швидкого охоплення значної кількості учасників освітнього процесу без надмірного навантаження.

Категорія інструментарію	Методики та специфіка застосування
Травма-специфічні методики	Валідизовані методики оцінки наслідків психотравми (*CRIES-8, PCL-5, IES-R*, дитячий модифікований варіант Місісіпської шкали, напівструктуроване інтерв'ю для дітей 10–13 років).
Спостереження та оцінка поведінки	Бланкові методики спостереження за дітьми в умовах ЗО (для вихователів і вчителів) та батьківські анкети оцінки травматичних переживань дітей.
Оцінка ресурсів та життєстійкості	Ресурсоорієнтовані моделі (зокрема, багатовимірна модель *BASIC Ph* М. Лахада, шкала загальної самоефективності *GSE*).

Системне використання запропонованого діагностичного мінімуму дозволяє практичному психологу своєчасно виявити дітей і дорослих, які перебувають у стані дистресу, розробити адресні програми психологічної підтримки та запобігти розвитку хронічних психологічних травм і дезадаптації.

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

ОПИТУВАЛЬНИК ДЛЯ СКРИНІНГУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ [9]

Цей опитувальник входить до уніфікованого клінічного протоколу первинної, вторинної (спеціалізованої) та третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги «Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад».

Інструкція. Будь ласка, дайте відповідь на такі запитання. Свій варіант відповіді підкресліть у правій частині бланка.

№	Запитання	Варіанти відповіді
1	Чи уникаєте ви нагадувань про травмівну подію, уникаючи певних місць, людей або діяльності?	Так
		Ні
2	Чи втратили ви інтерес до діяльності, яка колись була важливою або приємною?	Так
		Ні
3	Чи стали ви відчувати себе відділеним або ізольованим від інших людей?	Так
		Ні
4	Чи втратили ви здатність переживати почуття любові або прихильності до інших людей?	Так
		Ні
5	Чи почали ви думати, що немає ніякого сенсу будувати плани на майбутнє?	Так
		Ні

6	Чи виникли у вас проблеми із засинанням або сном?	Так
		Ні
7	Чи стали ви більш нервовим або дратівливим через звичайний шум чи рух?	Так
		Ні

Опрацювання результатів. 4 і більше позитивні відповіді вказують на ймовірність ПТСР.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ТРАВМІВНОЇ ПОДІЇ (IES-R) [9]

Інструкція. Нижче описано переживання людей, які мали важкі стресові ситуації. Оцініть, наскільки ви відчували такі почуття з приводу подібної ситуації. Що трапилась з вами. Для цього виберіть і обведіть кружечком цифру, що відповідає тому, як часто ви переживали подібне протягом останніх семи днів, сьогодні також.

№	Питання	Ніколи	Рідко	Іноді	Часто
1	Будь-яке нагадування про цю подію (ситуацію) змушує мене знову пережити все, що трапилося	0	1	2	5
2	Я не міг(могла) спокійно спати ночами	0	1	2	5
3	Деякі речі змушували мене весь час думати про те, що зі мною сталося	0	1	2	5
4	Я відчував(ла) постійне роздратування і гнів	0	1	2	5
5	Я не дозволяв(ла) собі засмучуватися, коли думав(ла) про цю подію або щось нагадувало мені про неї	0	1	2	5
6	Я думав(ла) про те, що трапилося проти своєї волі	0	1	2	5
7	Мені здавалося, що всього того, що сталося зі мною, ніби й не було насправді, або все, що тоді відбувалося, було нереальним	0	1	2	5
8	Я намагався(лася) уникати всього, що могло б мені нагадати про те, що трапилося	0	1	2	5
9	Окремі картини того, що сталося раптово виникали в свідомості	0	1	2	5
10	Я був(ла) весь час напруженим(ною) і сильно здригався(лась), якщо щось раптово лякало мене	0	1	2	5
11	Я намагався(лася) не думати про те, що трапилося	0	1	2	5
12	Я розумів(ла), що мене і досі буквально переповнюють важкі переживання з приводу того, що трапилося, але нічого не робив(ла), щоб їх уникнути	0	1	2	5
13	Я відчував (ла) щось на зразок заціпеніння і всі мої переживання з приводу того, що сталося були наче «паралізовані»	0	1	2	5

14	Я раптом помітив(ла), що дію або почуваюся так, ніби все ще перебуваю в тій ситуації	0	1	2	5
15	Мені було важко заснути	0	1	2	5
16	Мене буквально переповнювали нестерпно важкі переживання, пов'язані з тією ситуацією	0	1	2	5
17	Я намагався(лася) витіснити з пам'яті те, що трапилося	0	1	2	5
18	Мені було важко зосередити увагу на чому-небудь	0	1	2	5
19	Коли щось нагадувало мені про те, що трапилося, я відчував(ла) неприємні фізичні ознаки: пітнів(ла), дихання збивалося, починало нудити, частішав пульс тощо	0	1	2	5
20	Мені снилися важкі сни про те, що зі мною сталося	0	1	2	5
21	Я постійно остерігався(лась) і весь час чекав(ла), що трапиться щось погане	0	1	2	5
22	Я намагався(лася) ні з ким не говорити про те, що трапилося	0	1	2	5

Опрацювання результатів:

• субшкала «вторгнення»: сума балів за пунктами 1, 2, 3, 6, 9, 16, 20;

• субшкала «уникнення»: сума балів за пунктами 5, 7, 8, 11, 12, 13,17, 22;

• субшкала «фізіологічна збудливість»: сума балів за пунктами 4, 10, 14, 15, 18, 19,21.

Загальна оцінка реакції на стресову ситуацію визначається за сумою балів усіх субшкал.

№	Реакція на стресову ситуацію (травму)	Сума балів
1	Низька	< 30
2	Помірна	30–50
3	Виражена	> 50

ОПИТУВАЛЬНИК БЕКА ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ДЕПРЕСІЇ (BECK DEPRESSION INVENTORY – BDI)

БЛАНК ДЛЯ ПСИХОЛОГА, ЛІКАРЯ

(ключ для обробки результатів – КЛІЄНТУ НЕ НАДАЄТЬСЯ) [9]

Інструкція. Нижче представлено низку станів та по чотири твердження до кожного з них. Виберіть одне твердження з чотирьох, що найкраще описує ваші відчуття за минулий тиждень, сьогодні також. Обведіть кружечком номер твердження, яке ви вибрали. Якщо в групі кілька тверджень, що однаково добре описують ваші відчуття, обведіть кожне з них. Перед тим, як зробити свій вибір, уважно прочитайте всі твердження в кожній групі.

1. Сум

0 – я не відчуваю себе нещасним(ою);

1 – я відчуваю себе нещасним(ою);

2 – я весь час нещасний(а) і не можу звільнитися від цього почуття;
3 – я настільки нещасний(а) і засмучений(а), що не можу цього стерпіти

2. Песимізм

0 – думаючи про майбутнє, я не почуваюся особливо розчарованим;
1 – думаючи про майбутнє, я почуваюся розчарованим;
2 – я відчуваю, що мені нема чого чекати в майбутньому;
3 – я відчуваю, що майбутнє безнадійне, і ніщо не зміниться на краще.

3. Відчуття, що в усьому не щастить

0 – я не почуваюся невдахою;
1 – я відчуваю, що в мене було більше невдач, ніж у більшості інших людей;
2 – коли я оглядаюся на прожите життя, то бачу тільки невдачі;
3 – я почуваюся повним(ою) невдахою.

4. Невдоволення собою

0 – я отримую стільки ж задоволення від життя, як і раніше;
1 – я не отримую стільки ж задоволення від життя, як раніше;
2 – я не отримую справжнього задоволення від чого б то не було;
3 – я всім не задоволений(а), і мені все набридло

5. Почуття провини

0 – я не почуваюся особливо винуватим(ою);
1 – досить часто я почуваюся винуватим(ою);
2 – майже завжди я почуваюся винуватим(ою);
3 – я відчуваю себе винуватим весь час.

6. Відчуття, що мене карають

0 – я не відчуваю, що мене за щось карають;
1 – я відчуваю, що можу бути покараний(ою) за щось;
2 – я очікую, що мене покарають;
3 – я відчуваю, що мене карають за щось.

7. Самозаперечення

0 – я не відчуваю розчарування в собі;
1 – я розчарований(а) в собі;
2 – я огидний (а) сам (а) собі;
3 – я ненавиджу себе.

8. Самозвинувачення

0 – у мене немає відчуття, що я в чомусь гірший(а), ніж інші;
1 – я самокритичний(а) і визнаю свої слабкості й помилки;
2 – я весь час звинувачую себе за свої помилки;
3 – я звинувачую себе за все погане, що відбувається.

9. Наявність суїцидальних думок

0 – у мене немає думок про те, щоб накласти на себе руки;
1 – у мене є думки про те, щоб накласти на себе руки, але я цього не зроблю;
2 – я хотів(ла) б покінчити життя самогубством;
3 – я б наклав(ла) на себе руки, якби випала нагода.

10. Плаксивість

0 – я плачу не більше ніж зазвичай;
1 – тепер я плачу більше ніж звичайно;
2 – я тепер весь час плачу;
3 – раніше я ще міг(могла) плакати, але тепер не зможу, навіть якщо захочу.

11. Дратівливість

0 – тепер я не більше роздратований(а), ніж зазвичай;
1 – я дратуюся легше, ніж раніше, навіть через дрібниці;
2 – тепер я весь час роздратований(а);
3 – мене вже ніщо не дратує, бо мені все байдуже.

12. Почуття соціальної відчуженості

0 – я не втратив інтересу до інших людей;
1 – у мене менше інтересу до інших людей, ніж раніше;
2 – я майже втратив інтерес до інших людей;
3 – я втратив будь-який інтерес до інших людей.

13. Нерішучість

0 – я здатний приймати рішення так само, як завжди;
1 – я відкладаю прийняття рішень частіше, ніж зазвичай;
2 – я відчуваю більше труднощів в прийнятті рішень, ніж раніше;
3 – я більше не можу приймати будь-яких рішень

14. Дисморфія/фобія

0 – я не відчуваю, що в мене гірший вигляд, ніж зазвичай;
1 – я стурбований(а) тим, що виглядаю постарілим(ою) або непривабливим(ою);
2 – я відчуваю, що зміни, які відбулися в моїй зовнішності, зробили мене непривабливим(ою);
3 – я впевнений(а), що виглядаю потворним(ою).

15. Труднощі в роботі

0 – я можу працювати так само, як раніше;
1 – мені треба докласти додаткових зусиль, щоб почати що-небудь робити;
2 – я з великими труднощами змушую себе що-небудь робити;
3 – я взагалі не можу працювати.

16. Безсоння

0 – я можу спати так само добре, як і зазвичай;
1 – я сплю не так добре, як завжди;
2 – я прокидаюся на 1-2 години раніше, ніж зазвичай, і мені важко заснути знову;
3 – я прокидаюся на декілька годин раніше, ніж зазвичай і не можу заснути.

17. Стомлюваність

0 – я стомлююся не більше, ніж зазвичай;
1 – я стомлююся легше, ніж зазвичай;
2 – я стомлююся майже від усього, що я роблю;
3 – я дуже стомився(лась), щоб робити будь-що.

18. Втрата апетиту

0 – у мене апетит не гірший, ніж зазвичай;
1 – у мене не такий хороший апетит, як був раніше;
2 – тепер мій апетит став набагато гірший;
3 – я взагалі втратив(ла) апетит.

19. Втрата ваги

0 – якщо останнім часом я і втратив(ла) у вазі, то дуже небагато;
1 – я втратив(ла) у вазі понад 2 кг;
2 – я втратив(ла) у вазі понад 4 кг;
3 – я втратив(ла) у вазі понад 6 кг.

Я спеціально намагався(лася) не їсти, щоб втратити у вазі.
(Обведіть кружечком): так, ні.

20. Заклопотаність станом здоров’я

0 – я турбуюся про своє здоров'я не більше, ніж зазвичай;
1 – мене турбують такі проблеми, як різні болі, розлади шлунку, закрепи;
2 – я так стурбований(на) своїм здоров'ям, що мені навіть важко думати про щось інше;
3 – я так стурбований(на) своїм здоров'ям, що взагалі ні про що інше не можу думати.

21. Втрата інтересу до осіб протилежної статі

0 – я не помічав(ла) будь-яких змін у інтересі до протилежної статі;
1 – я менше, ніж зазвичай, цікавлюся особами протилежної статі;
2 – тепер я набагато менше цікавлюся особами протилежної статі;
3 – я абсолютно втратив(ла) інтерес до осіб протилежної статі.

№	Інтенсивність депресії	Сума балів
1	Нема	< 9
2	Помірно виражена	10–18
3	Критичний рівень	19–29
4	Явно виражена	>30

БЛАНК ДЛЯ КЛІЄНТА
(надається досліджуваному для заповнення)

Інструкція. Нижче представлено низку станів та по чотири твердження до кожного з них. Виберіть одне твердження з чотирьох, що найкраще описує ваші відчуття за минулий тиждень, сьогодні також. Обведіть кружечком номер твердження, яке ви вибрали. Якщо в групі кілька тверджень, що однаково добре описують ваші відчуття, обведіть кожне з них. Перед тим, як зробити свій вибір, уважно прочитайте всі твердження в кожній групі.

1.
0 – я не відчуваю себе нещасним(ою);
1 – я відчуваю себе нещасним(ою);
2 – я весь час нещасний(а) і не можу звільнитися від цього почуття;
3 – я настільки нещасний(а) і засмучений(а), що не можу цього стерпіти

2.
0 – думаючи про майбутнє, я не почуваюся особливо розчарованим;
1 – думаючи про майбутнє, я почуваюся розчарованим;
2 – я відчуваю, що мені нема чого чекати в майбутньому;
3 – я відчуваю, що майбутнє безнадійне, і ніщо не зміниться на краще.

3.
0 – я не почуваюся невдахою;
1 – я відчуваю, що в мене було більше невдач, ніж у більшості інших людей;
2 – коли я оглядаюся на прожите життя, то бачу тільки невдачі;
3 – я почуваюся повним(ою) невдахою.

4.
0 – я отримую стільки ж задоволення від життя, як і раніше;
1 – я не отримую стільки ж задоволення від життя, як раніше;
2 – я не отримую справжнього задоволення від чого б то не було;
3 – я всім не задоволений(а), і мені все набридло

5.

0 – я не почуваюся особливо винуватим(ою);
1 – досить часто я почуваюся винуватим(ою);
2 – майже завжди я почуваюся винуватим(ою);
3 – я відчуваю себе винуватим весь час.
6.
0 – я не відчуваю, що мене за щось карають;
1 – я відчуваю, що можу бути покараний(ою) за щось;
2 – я очікую, що мене покарають;
3 – я відчуваю, що мене карають за щось.
7.
0 – я не відчуваю розчарування в собі;
1 – я розчарований(а) в собі;
2 – я огидний (а) сам (а) собі;
3 – я ненавиджу себе.
8.
0 – у мене немає відчуття, що я в чомусь гірший(а), ніж інші;
1 – я самокритичний(а) і визнаю свої слабкості й помилки;
2 – я весь час звинувачую себе за свої помилки;
3 – я звинувачую себе за все погане, що відбувається.
9.
0 – у мене немає думок про те, щоб накласти на себе руки;
1 – у мене є думки про те, щоб накласти на себе руки, але я цього не зроблю;
2 – я хотів(ла) б покінчити життя самогубством;
3 – я б наклав(ла) на себе руки, якби випала нагода.
10.
0 – я плачу не більше ніж зазвичай;
1 – тепер я плачу більше ніж звичайно;
2 – я тепер весь час плачу;
3 – раніше я ще міг(могла) плакати, але тепер не зможу, навіть якщо захочу.
11.
0 – тепер я не більше роздратований(а), ніж зазвичай;
1 – я дратуюся легше, ніж раніше, навіть через дрібниці;
2 – тепер я весь час роздратований(а);
3 – мене вже ніщо не дратує, бо мені все байдуже.
12.
0 – я не втратив інтересу до інших людей;
1 – у мене менше інтересу до інших людей, ніж раніше;
2 – я майже втратив інтерес до інших людей;
3 – я втратив будь-який інтерес до інших людей.
13.
0 – я здатний приймати рішення так само, як завжди;
1 – я відкладаю прийняття рішень частіше, ніж зазвичай;
2 – я відчуваю більше труднощів в прийнятті рішень, ніж раніше;
3 – я більше не можу приймати будь-яких рішень
14.
0 – я не відчуваю, що в мене гірший вигляд, ніж зазвичай;
1 – я стурбований(а) тим, що виглядаю постарілим(ою) або непривабливим(ою);

2 – я відчуваю, що зміни, які відбулися в моїй зовнішності, зробили мене непривабливим(ою);
3 – я впевнений(а), що виглядаю потворним(ою).

15.

0 – я можу працювати так само, як раніше;
1 – мені треба докласти додаткових зусиль, щоб почати що-небудь робити;
2 – я з великими труднощами змушую себе що-небудь робити;
3 – я взагалі не можу працювати.

16.

0 – я можу спати так само добре, як і зазвичай;
1 – я сплю не так добре, як завжди;
2 – я прокидаюся на 1-2 години раніше, ніж зазвичай, і мені важко заснути знову;
3 – я прокидаюся на декілька годин раніше, ніж зазвичай і не можу заснути.

17.

0 – я стомлююся не більше, ніж зазвичай;
1 – я стомлююся легше, ніж зазвичай;
2 – я стомлююся майже від усього, що я роблю;
3 – я дуже стомився(лась), щоб робити будь-що.

18.

0 – у мене апетит не гірший, ніж зазвичай;
1 – у мене не такий хороший апетит, як був раніше;
2 – тепер мій апетит став набагато гірший;
3 – я взагалі втратив(ла) апетит.

19.

0 – якщо останнім часом я і втратив(ла) у вазі, то дуже небагато;
1 – я втратив(ла) у вазі понад 2 кг;
2 – я втратив(ла) у вазі понад 4 кг;
3 – я втратив(ла) у вазі понад 6 кг.
Я спеціально намагався(лася) не їсти, щоб втратити у вазі.
(Обведіть кружечком): так, ні.

20.

0 – я турбуюся про своє здоров’я не більше, ніж зазвичай;
1 – мене турбують такі проблеми, як різні болі, розлади шлунку, закрепи;
2 – я так стурбований(на) своїм здоров’ям, що мені навіть важко думати про щось інше;
3 – я так стурбований(на) своїм здоров’ям, що взагалі ні про що інше не можу думати.

21.

0 – я не помічав(ла) будь-яких змін у інтересі до протилежної статі;
1 – я менше, ніж зазвичай, цікавлюся особами протилежної статі;
2 – тепер я набагато менше цікавлюся особами протилежної статі;
3 – я абсолютно втратив(ла) інтерес до осіб протилежної статі.

ОПИТУВАЛЬНИК РИЗИКУ СУЇЦИДУ [9]

Інструкція. Обведіть кружечком тільки один із варіантів відповіді (твердження) на запитання.

№	Запитання	Варіанти відповіді
1	Чи доводилося вам останнім часом думати про самогубство?	Так
		Ні
2	Якщо так, то чи часто?	Так
		Ні
3	Чи виникали такі думки мимоволі?	Так
		Ні
4	Чи є у вас конкретне уявлення про те, як би ви хотіли позбавити себе життя?	Так
		Ні
5	Чи починали ви підготовку до цього?	Так
		Ні
6	Чи говорили ви вже кому-небудь про свої суїцидальні наміри?	Так
		Ні
7	Чи намагалися ви вже коли-небудь позбавити себе життя?	Так
		Ні
8	Чи був у вашій родині або в колі друзів і знайомих випадок самогубства?	Так
		Ні
9	Чи вважаєте ви свою ситуацію безнадійною?	Так
		Ні
10	Чи важко вам відволіктися від своїх проблем?	Так
		Ні
11	Чи зменшилося останнім часом ваше спілкування з рідними, друзями, знайомими?	Так
		Ні
12	Чи зберігається у вас інтерес до того, що відбувається у вашій професії, у вашому оточенні? Чи залишився ще інтерес до ваших захоплень?	Так
		Ні
13	Чи є у вас хтось, із ким би ви могли відверто і довірливо говорити про свої проблеми?	Так
		Ні
14	Чи живете ви в сім'ї (своїй або сім'ї знайомих, родичів, друзів)?	Так
		Ні
15	Чи зберігаються у вас сильні емоційні зв'язки з родиною і/або професійними обов'язками?	Так
		Ні
16	Чи відчуваєте ви свою стійку належність до якоїсь релігійної чи іншої світоглядної спільноти?	Так
		Ні

Опрацювання результатів.

Прямі твердження (питання 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10,11) оцінюються:

• 1 бал – за відповідь «так»;

• 0 балів – за відповідь «ні».

Зворотні твердження (питання 12,13, 14, 15, 16) оцінюються:

• 1 бал – за відповідь «ні»;

• 0 балів – за відповідь «так».

Підсумкова оцінка, отримана при підрахунку суми балів усіх 16 питань, відображає рівень ризику суїциду.

Рівні ризику суїциду	Суми балів
Ризик незначний	0-8
Є ризик скоєння суїциду	9-12
Високий показник ризику скоєння суїциду	13-16

БЛАНКОВА МЕТОДИКА СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ДІТЬМИ [9]

Мета методики: допомогти фахівцям, що працюють з дітьми, які постраждали від воєнного конфлікту, ідентифікувати в них симптоми психологічних розладів. Це дає можливість допомогти дитині якомога раніше. Вихователі, учителя, соціальні працівники, які працюють із дітьми, на основі своїх спостережень не можуть самостійно визначити наявність посттравматичного стресового розладу. На основі спостережень цих фахівців це може зробити психолог, який пройшов спеціальну підготовку.

Бланкову методику спостереження доцільно розмістити в зошиті, який потрібно завести на кожну постраждалу дитину. Якщо ви помітили якийсь симптом – ставте крапочку у відповідній клітинці, а потім підрахуйте суму виявів за кожним симптомом.

БЛАНК СПОСТЕРЕЖЕННЯ

ПІБ дитини _____

Школа (гімназія, НВК) № _____ Клас _____

Вік дитини _____ Період спостереження _____

№	Симптоми	Понеділок	Вівторок	Середа	Четвер	П'ятниця	Субота	Разом
1	Надмірна настороженість, тривожність							
2	Виразний страх за рідних і близьких (дитина дуже часто, навіть під час уроку просить дозволити зателефонувати батькам)							
3	Виразний страх при появі якогось стимулу, що нагадує про пережиту травму							
4	Занурення в себе, відгородження від однокласників, друзів, розрив раніше важливих контактів: дитина на перерві сидить одна і ні з ким не спілкується							
5	Зацікавлення смертю, нав'язливі запитання, розповіді про смерть і померлих							
6	Крики та істерики							
7	Спалахи гніву, агресія, спрямована на однолітків і дорослих							
8	Ігри, малюнки , постійні розповіді що відтворюють травмівні події							
9	Тривога за майбутнє							
10	Тенденція до регресивної поведінки							

11	Проблеми з концентрацією уваги та непосидючість							
12	Скарги на самопочуття, які не підтверджуються аналізами та лікарським обстеженням							
13	Емоційне заціпеніння, відсутність реакцій на страждання інших людей							
14	Розпорошеність уваги та нездатність концентруватися на роботі							
Разом за день								

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійченко Г. Батьківський клуб полегшує адаптацію новачків. Фахівець психологічної служби: дитячий садок. 2018. № 6. С. 16–23
2. Барко В. В., Бойко-Бузиль Ю. Ю., Євдокимова О. О. Адаптований українськомовний опитувальник групових ролей Белбіна і результати його використання в роботі з персоналом Національної поліції України. Психологічний часопис. 2021. № 8 (52). С. 7–17 DOI: https://doi.org/10.31108/1.2021.7.8.1
3. Білопола В. Психолого–педагогічний супровід тривожної дитини/ Фахівець психологічної служби: дитячий садок, 2015, №2. – С.15–23
4. Крамченкова В. О. Психодіагностика розвитку дошкільників: ранній та молодший вік. Х.: вид–во «Ранок», 2013. С. 68–70
5. Маценко В. Психологія пізнавальних процесів. К.: Главник, 2008
6. Маценко Ж. Адаптація дитини в ДНЗ /Ж. Маценко, Г. Нижник; упор. Т. Шаповал. Київ: Вид. група «Шкільний світ», 2016. С. 102–103
7. Мойзріст О. Вивчаємо особливості емоційного розвитку дитини. Фахівець психологічної служби: дитячий садок. 2017. № 9. С. 15-22
8. Науково–методичний збірник «Психологія» № 41. К.: Освіта, 1993
9. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навч. посіб. Т. 1. / заг. ред. Н. Пророк. К., 2018. С. 129 https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805
10. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу. К.: «Центр учбової літератури», 2017. С. 109 http://surl.li/mwdgzw
11. Предко В. В. Технологія розвитку життєстійкості як умови попередження конфліктної поведінки підлітків. Психологічний супровід формування демократичних засад та профілактики і розв'язання конфліктів у закладі освіти. / за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : Ніка–Центр, 2021. С. 57–103 https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729197
12. Психодіагностика розвитку особистості в умовах сімейної соціалізації: наук.–метод. пос. /за ред. О. І. Власової, Н. М. Булатевич, В. Є. Луньова. Ontario: Accent Graphics Communication & Publishing (Canada), 2020. 323 с. С.142–148
13. Психологія професійної діагностики та професійного консультування: практичний посібник / О. М. Ігнатович, Г. П. Татаурова-Осика, А. М. Шевенко; за ред. О. М. Ігнатович. Кропивницький: Імекс – ЛТД, 2021. С. 204 –211 URL: https://lib.iitta.gov.ua/728940/1/15%20%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A4%D0%95%D0%A1%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%87.pdf
14. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / уклад.: М. В. Лемак, В. П. Петрище. Ужгород: Видавництво О. Гаркуші, 2011. 616 с.
15. Теорія і практика формування дитячого колективу / уклад. О. В. Кулаченко, І. В. Молодушкіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – С. 14–15
16. Терлецька Л. Г. Психологія дитинства: практикум. К.: Главник, 2006. 144 с.